Anița Nandriș-Cudla

20 DE ANI ÎN SIBERIA

DESTIN BUCOVINEAN

Veţi citi cartea unei ţărănci, Aniţa Nandriş, născută într-o familie de români din nordul Bucovinei. 13 000 de români din acest ţinut au trăit, în iunie 1941, groaza deportării. Între ei, şi Aniţa cu întreaga familie. Au fost duşi dincolo de Cercul Polar, într-un univers al ostilităţii, unde timp de 20 de ani nimic în afara iubirii şi a credinţei nu le-a fost sprijin.

Deşi abia ştiutoare de carte, întoarsă acasă Aniţa şi-a scris povestea ca dintr-o suflare, fără ezitări, cu aceeaşi siguranţă cu care şi-a trăit şi viaţa.

Povestea acestei supravieţuiri, scrisă cu un instinct care uimeşte, cu un firesc al gesturilor esenţiale, are toate şansele să devină o carte de excepţie.

«Prin cîte poate trece o fiinţă ominiască fără să-şi dea siama...». – sînt primele cuvinte pe care le scrie, întorcîndu-se reflexiv asupra trecutului şi a destinului unui neam căruia simte că-i aparţine.

Lei 155
ISBN 973-28-0308-8

HUMANITAS

ANIȚA NANDRIȘ-CUDLA

20 de ani în Siberia
Destin bucovinean

HUMANITAS
București • 1991

Fotografii de LIVIU ANZULATO

Coperta: IOANA DRAGOMIRESCU MARDARE

© EDITURA HUMANITAS, 1991
Piaţa Presei Libere 1
79734 Bucureşti, România

ISBN 973-28-0308-8

În mai 1991, pe adresa Editurii Humanitas
a sosit o scrisoare
care ne oferea spre publicare un text
neobişnuit.
Răspunsul este această carte.

Stimate Domnule Liiceanu,

Știu că nu duceți lipsă de scrisori, de aceea voi intra direct în subiect.

Posed un manuscris, mărturie zguduitoare privind prezența românească în Arhipelagul Gulag. Acest manuscris nu este „literatură de sertar" a unui intelectual, ci aparține unei țărănci, abia știutoare de carte, dar cu un har ales al povestirii. O țărancă din nordul Bucovinei, care fără a fi vinovată și fără a fi judecată a fost ridicată de K.G.B. în miez de noapte, împreună cu cei trei copii mici ai ei, separată de soț și deportată în străfundul Siberiei, dincolo de Cercul Polar.

În această sălbăticie a Siberiei a luptat pentru supraviețuire 20 de ani. Această extraordinară mamă și-a ocrotit copiii cu prețul vieții dovedind o putere de sacrificiu și o rezistență morală de excepție. Renunță la propria hrană în favoarea copiilor, străbate zeci de kilometri prin tundră cu groaza în suflet, în căutarea unor fructe cu care să-și salveze copiii de scorbut, învață să conducă sania cu cîini și să facă din părul lor îmbrăcăminte pentru copii. Intră de două ori în comă și de două ori revine la viață, singurul tratament fiind iubirea nemărginită pentru copii și credința în Dumnezeu.

După ultima ieșire din comă, în convalescență, este pusă să facă slujbă de noapte la minus 40 de grade. Nu se poate duce și este condamnată la închisoare. Este dată pe mîna unui eschimos, a cărui limbă nu o pricepea, și care trebuia să o transporte cu sania, printre ghețuri, spre locul osîndei. Urmează o călătorie în care i-a înghețat sufletul de groază, cu o înnoptare într-un iglu de eschimoși, drum pe care îl descrie cu imagini atît de sugestive, încît ar putea figura în orice antologie literară.

În trînta ei cu destinul se dovedeşte mai tare şi învinge. După aproape 20 de ani de surghiun, această femeie demnă îşi trimite copiii spre Moscova lui Hruşciov, pentru a-şi dovedi nevinovăţia şi a-şi căuta drepturile. După multe peripeţii pe la tribunale şi procurori, care căutau să-i ameţească cu minciuni, aceşti copii, care au moştenit inteligenţa şi curajul mamei lor, obţin documente din care rezultă că au stat 20 de ani în Siberia «din greşeală», că ar fi «victime ale stalinismului» şi sînt reabilitaţi.

Ei pleacă din Siberia spre soarele Bucovinei, spre satul şi mormintele strămoşilor lor. Au intrat în casa lor după 20 de ani, exact în luna şi ziua cînd au fost răpiţi, 13 Iunie 1941. Bătălia pentru supravieţuire a luat sfîrşit. Mama a reuşit să-şi reaşeze copiii în cuibul lor. Oricine şi-ar fi considerat misiunea împlinită. Ea însă nu şi-a putut găsi liniştea decît după ce a depus mărturie scrisă asupra crimelor comunismului. Şi astfel, după ce a tors părul de cîine în Siberia, a luat condeiul pentru a-şi mărturisi calvarul, scriind 360 de pagini ca un poet.

Mi-a încredinţat acest manuscris în anul 1982 la Cernăuţi, rugîndu-mă să-l trec peste graniţă în România şi să-i promit că-l voi face cunoscut oamenilor, cum voi putea. Apoi a murit în casa ei, în patul ei, vegheată de copii, cu sentimentul datoriei împlinite.

Mi-e greu acum să recunosc că mi-a fost frică, în anul 1982, să trec printre grăniceri cu acest manuscris. Am făcut-o totuşi, pentru că am fost cuprins de un sentiment de enormă ruşine pentru frica mea, pentru laşitatea mea de intelectual, în faţa acestei firave dar colosale femei, cu trei clase primare, în faţa căreia moralmente mă simţeam un pitic.

Mă opresc şi-mi cer iertare pentru că m-am întins cu vorba, relatîndu-vă detalii din acest manuscris. Am crezut că astfel o să vă trezesc interesul şi o să acceptaţi rugămintea de a-l frunzări.

Vă mulţumesc, în numele meu, precum şi al acestei ţărănci, care pe numele ei de naştere este Aniţa Nandriş, căsătorită Ana Cudla.

Cu aleasă stimă,
dr. Gheorghe Nandriş

Sibiu, 13 mai 1991

Partea întîi

Prin cîte poate trece o ființă ominiască fără să-şi dea siama... Eu m-am născut în anu 1904, în satul Mahala, județul Cernăuți. Am fost şapte frați, şase băieți şi eu, o fată. Părinții au fost țărani, adică gospodari, cum era timpul pe atunci. Aviau pămîntul lor, țineau vite, cai, oi, porci. Să plătia un bir la stat, după cît pămînt avia omul. Cu asta s-au ocupat părinții. Copiii, dacă au crescut, au mers la şcoli mai departe.

În anul 1914 s-au început războiul mondial. Parcă astăzi văd şi îmi amintesc destul de bine, era vara pe la Sfîntul Ilii, într-o duminică diminiață. Părinții au mers la biserică, noi copiii am rămas acasă. Eram eu şi cu doi frați care mai eram pe lîngă părinți. Deodată vedem la poartă două căruțe încărcate cu saci, cu straie, deasupra femeia şi copiii şi ne întreabă pe noi unde e tata, mama: Noi spunem că la biserică, dar ei ne-au spus să mergem să-i chemăm cît mai repede să vie acasă. Am mers unu fuga şi i-am chemat. Dacă au venit părinții, s-au cunoscut îndată. Erau două familii din satu vecin, din Boian, care se hrămuiau cu părinții. Tata, mama îi poftesc să vie în casă, dar ei spun: noi în casă nu mergem, nu-i timpu de mers în casă. Uite ce-i, războiul s-au început, armata austriacă să rătrage şi vin moscalii. Uite noi sîntem gata cu căruțele să fugim, şi îl întriabă pe tata: da voi ce gîndiți? Şi văd că mai vorbesc ceva toți împreună, căci nu vorbiau toate celia către noi copiii. Şi îndată văd că începe şi tata să prigătiască căruța. Au început să puie una şi alta în căruță, mama ni-a chemat pe

noi, ni-a schimbat, ni-a îmbrăcat şi ni-am suit în căruţă. Tata a înhămat caii şi împreună cu acelia două căruţe am pornit şi noi să fugim, că vin moscalii. Dar în timpu cît tata a prigătit căruţa, s-au început a auzi împuşcături de tunuri şi mitraliere.

Cînd am eşit la drumu principal, era o aglomeraţie de nu mai puteai răzbate. Fugia armata austriacă. Tunurile pe atunci erau trase cu caii, cîte doisprezece cai înhămaţi la un tun. Soldaţii călare pe cai, în urmă căruţa cu moniţie, căruţa cu paşiune pentru cai şi caruţa cu producte pentru soldaţi. Au mai eşit căruţe din sat aşa ca noi, s-au amestecat cu armata şi mergia drumul plin, nu mai ţinia nimene dreapta. Să fi vrut cineva să vie înapoi nu mai avia pe unde. Am mers aşa valatuc cu armata pînă în Cernăuţi. În Cernăuţi ni-am oprit puţin. Cînd ne uităm, moscalii ne ajung din urmă. Armata austriacă, care a dovedit, a fugit, dar şi multă au înconjurat-o şi au luat-o în plin. Noi am tras căruţa la un cunoscut şi am stat pînă s-au mai liniştit, căci erau împuşcături pe stradă, erau morţi, răniţi, căci nu s-au predat deodată. Dacă s-au mai liniştit, s-a uitat tata în driapta şi în stînga, ce-i de făcut. Nu au rămas alta nimic decît să te întorci înapoi la cuib. Să fugă mai departe nu mai putia, căci moscalii ni-au ajuns din urmă, au ocupat Cernăuţu şi înaintau mai departe. Aşa au trecut cam vro trei patru zile cum am eşit de acasă. Păşiunia pentru cai s-a gătit, pentru noi la fel. Mai era un sac de faină de papuşoi, unu de grîu, dar ce putiai să faci cu faina că nu aviai unde să fierbi, să coci. Acuma eram bucuroşi să ne putem vedia înapoi acasă. Dar îi era frică tatei să se porniască spre casă, cu caii, cu căruţa, căci trebuia să vie asupra moscalilor. Ne-a lăsat pe noi copiii cu caii şi căruţa în Cernăuţi şi au venit aşa cu sloboda, mama şi tata, înapoi în sat. Au fost pe acasă să vadă ce-i şi cum. Nu li-a zis nime nimic, căci armata înainta tot înainte, nu era nimic prin sat. A venit înapoi la Cernăuţi şi a luat caii, căruţa şi pe noi şi ni-am întors acasă.

Ni-am văzut de triabă ca şi înainte, căci armata austriacă s-a retras pînă la munţii Carpaţi şi moscalii numai treciau peste satu nostru şi tot mergiau înainte. Nu sta armată prin sat şi nu avia cînd face aşa blazgonii. Au ţinut frontu la Carpaţi cam vro zece luni, pe urmă au început austriecii să-i bată pe moscali şi moscalii au început să se retragă. S-au retras, au trecut de satu nostru pînă în satu vecin, Boian şi în Boian au oprit frontu, aşa că în sat, în Boian, era frontu moscalilor, dar pe cîmp, sub sat, acolo unde era o padurice ce se chema Lomoteţ, era frontu austriecilor. Aşa că, erau cam 7-8 chilometri frontu de satu nostru. Cum era mai prost. Pînă în sat nu pria ajungiau plumbii din puşcă şi din mitralieră, numai din canoane, dar cînd eşeai la cîmp, la lucru, zburau plumbii ca carabuşii. Mergeai la cîmp la lucru dar nu ştiai, te-i întoarce înapoi sau nu.

Într-o zi eram cu tata şi cu mama prin grădină. Ei prăşiau şi eu pliveam nişte rînduri de pepeni. S-a apropiet amiazăzi, am mers în casă, am stat la masă. Tata zice, bine ar fi măcar o jumatate de cias de odihnă, căci afară era o căldură mare, dar mama zice, lăsăm odihna, mergem şi mai prăşim căci s-a încurcat buruianu. Şi am eşit din casă. Nu am ajuns bine la locu unde prăşiam şi deodată să aude o împuşcătură din canoană şi să aude o vîjîitură cum vine plumbul şi pică în faţa casei. Trăsneşte a doilea oară şi explodiază, farmă fereştile, prin casă tăt sticle, bucăţi de schije, plumbi înfipţi în pareţi. Cinci minute să mai fi stat noi să ne fi odihnit, ne facia praf pe toţi. De aiestea cazuri erau adesea cît era frontu aşa aproape.

Cînd începiau atacurile, întîi începiau tunurile a bate. Bătiau cîte o zi întriagă, altă dată o zi şi o noapte. După ce încetau tunurile, începiau din puşci şi mitraliere. Nu se auzia nimic alta decît parcă ar fierbe var întruna. La urmă, venia timpul că eşia armata din decuncuri, cum se zicia atunci, adică din tranşeie, ţinia ştorm, adică se luptau cu baionetele şi

dintr-o parte şi din alta. După ce mai înceta, rădica flaguri[1] albe, sămn ca să nu împuşte, nici unu nici altu, să poată strînge morţii şi rănitii, căci şediau polog. Luau căruţe din sat, încarcau caruţele ca de lemne cu soldaţi morţi şi-i aduciau la ţintirim. Răniţii îi pansau puţin şi iarăşi îi puniau în căruţă şi-i aducia în sat, în şcoală. În casele care erau mai mari au pus paturi şi au facut ca spital. Cînd venia căruţele cu răniţi îţi era mai mare mila, de nu putiai să te uiţi. Căruţele mergiau numai pas după pas ca să nu hurduce, dar tot picături de sînge rămînceau în urmă. Soldaţii, sărmanii, să văitau care mai tare, care mai încet după cum aviau putere. Aici îi ţineau cîteva zile, îi pansau mai bine şi îi trimitiau la spitaluri mai mari. Mulţi erau grav răniţi, care îşi dau sufletu şi îi ducia la ţintirim.

Eram copilă de zece ani cînd s-a început războiul, pe urmă am avut 11-12 şi pînă s-a gătit războiul am avut 14 ani. Îmi plăcia tare mult să văd tot ce să petrece. Mama nu mă pria lăsa ca nu cumva să mă sparii, că erau lucruri aşa care nu trebuia să vadă copiii. Am mers o dată cu mama la ţintirim. Erau o mulţime de morţi, era un şirag lung, pus vro patru rînduri unu peste altu. A venit un preot care era anume pentru armată şi a făcut rugăciuni. Gropile erau săpate, adică cum, un şanţ mare lung şi erau doi bărbaţi care lua unu de cap şi unu de picioare şi le da drumu în groapă. Peste un rînd stropia preotu cu aghiazmă şi apoi turna var şi punia altu rînd. Aşa punia două trei rînduri şi apoi acoperia cu pămînt. Înainte de a-i da în groapă, tot auziam că spunia preotu, iacă aista e bucovinian, pe altu că e galiţian, altu că e ardelian. Dar eu întreb pe mama de unde ştie preotu care şi de unde-i. Mama îmi spune uite, preotu pe mulţi îi descheie la haină şi ei au încă de acasă ceva îmbrăcăminte pe dedesubt, un brău, o cămaşe şi de pe moda cămaşei sau brăului cunoaşte din ce parte sînt. Tot între acei morţi era şi un bărbat de la noi din sat. Era şi nevasta lui cu trei copilaşi, plîngia lîngă el. Nu i-a dat voie să-l ieie acasă, să-i

---

[1] *flaguri - steaguri*

facă înmormîntare. El era tot soldat şi a picat pe front, aice aproape de familia lui şi l-a înmormîntat în rînd cu toţi eroii. De aiestia erau adesia.

Aşa au fost vreun an sau mai bine frontu. În sat era plin de armată. Prin case, care mai bune, mai curate, sta ofiţeri, dar încolo soldaţi, plin în fiecare casă. Prin grajduri, prin studoli, caii, tot de la armată. De le trebuia păşiune pentru cai, pîne sau o vită, ori un porc, pentru carne, erai sîlit să le vinzi. De bună siamă că cu un preţ foarte redus, dar totuşi, se făcia cinstit şi după lege. După un an şi ceva, s-au întărit iarăşi moscalii. Au început armata austriacă iarăşi să se retragă, lumia din nou iarăşi să fugă, că vin moscalii. Asta a fost în sîmbăta Duminicii mari. În sat la noi la Duminica mare îi hramu. Cu toate că era timp de război, dar lumia tot s-a prigătit, cum era timpurile pe atunci, un cuptior de placinte, o tavă de friptură. Dar cînd s-a dat zarva asta, că să retrag austriecii, nu mai ştiai de care e în sat. Ca furnicarii cînd răstorni muşuroiul, care cu căruţa, cu bojoghini în caruţă, care cu o legătură în spate, care cu un copil de mînă. Au lasat în multe locuri plăcintele în cuptiori, friptura în tavă şi a luat drumu spre Prut la Cernăuţi.

Tata, iarăşi ca şi întîia oară, a încărcat caruţa cu cîţiva saci de pîne, mai bulendre de îmbrăcat, de schimbat, de aşternut. Parcă, cît merge într-o căruţă. A înhămat caii la căruţă, au mai dat drumu şi la vite, să le mîie un băiat vecin, căci de data asta era mai cu nădejdea că o să fugă mai departe şi de asta au vrut să ieie şi vitele. Dar o vacă era cu viţel mic şi n-a putut s-o mîie prin aşa colotău. A lăsat-o acasă. Cînd să porniască tata cu caruţa, eu nu vrau să mă sui în caruţă să plec. De ce a lasat vaca ceia cu viţel mic acasă, că au să vie moscalii să taie vaca şi viţelu. Mă roagă cu binele, apoi şi cu rău dar nu ajută nimic. Eu nu mă dau dusă nici într-un chip, să nu rămîie vaca cu viţelu la moscali. În timpu cela era badiţa Ionică fratele cel mai mare venit în concediu. Era tot în armată, pe front la

Sîrbia sau Iugoslavia cum îi zice acuma. Şi atunci badiţa îi spune tatei, voi mergeţi că eu mai rămîn şi las să rămîie şi ea, pe urmă o să vedem ce o să facem. Vitele au mers înainte, tata a pălit în cai şi au mers cu mama şi doi fraţi, Floria şi Toader. Drumu nu era tare aglomerat, caii buni, îndată a trecut Prutu. Suind dialu prin Calicianca s-a farmat o roată la căruţă. Tata nu se gîndeşte mult, a deschis poarta care a fost mai aproape şi a tras caruţa aşa pe trei roate în ogradă. A lăsat-o pe mama şi fraţii acolo şi a luat numai caii, cu hamuri, hăţuri, s-a suit calare şi s-a întors fuga iarăşi acasă. Acasă mai era încă o căruţă şi a pus din nou caii la altă căruţă. A mai pus una şi alta în căruţă şi iarăşi să mă ia pe mine să plece, căci de acuma erau moscalii aproape. Plumbii zburau, nu mai era timp, dar eu tot a mea o ţin, că nu las vaca s-o taie moscalii.
Văzînd badiţa Ionică că nu mai are ce face cu mine, a mai găsit două roate de la o căruţă veche, li-a legat în urma căruţei, a mai pus două scînduri, a luat viţelu cela, l-a suit acolo, l-a legat, şi vaca în urmă, şi atunci de abia m-am suit şi eu în căruţă şi a pornit tata. Dar nu a mers nici jumatate de chilometru pînă am eşit la drumu central. De acuma, drumul era plin de armată, viţelul să zbătia legat, vaca să tîrîia. Tata s-a coborît din căruţă, a tăiat funiile, a dat drumu viţelului, a deslegat vaca şi a lăsat-o pe marginia drumului. S-a suit în căruţă şi a cautat cît a putut mai repede să margă înainte, căci de acuma ne ajungiau plumbii din urmă. Cînd am ajuns la pod, la Horecia, podul era aşternut cu paie. În capătul podului sta un soldat şi lîngă el un butoi, să vede că plin cu gaz. Cînd a ajuns caruţa pe pod, soldatu strigă: mînă moşule caii cît poţi. Tata atunci spune: dar pe pod, nu-i voie de mînat caii cu fuga. Soldatul strigă şi a doilea oară: mînă dacă îţi spun. Tata atunci mînă cît pot caii fugi. Şi numai am eşit de pe pod, cînd ne uităm în urmă, podul e o flacără. Arde tot şi explodează.

Am mers în Calicianca, unde a lăsat caruţa fărmată. Am găsit acolo pe mama şi fraţii care să frămîntau cu nerăbdare. Ne aşteptau pe noi. Stăpînii de casă nu mai erau, uşile erau deschise. Mama ne povesteşte cum pe la o bucată de noapte s-a îmbracat femeia şi copiii, au mai venit nişte vecini şi au luat cît au putut, în legături, în valiză şi au plecat. Dar în timp cît mama povesteşte, eu parcă mai aud ceva mîrîind în casă şi întreb pe mama: dacă spuneţi că au plecat toţi astă noapte, cine să mai aude în casă. Dar mama îmi zice, hai şi-i vedia, şi întru cu mama în casă şi văd un bărbat. Şede pe un scaun în mijlocu casei, de acuma slabit, obosit, şi tot zice din gură, măi copii daţi-mi oghelele, măi copchii daţi-mi oghelele. Şi spune mama şi cei doi fraţi că, de cum s-au început a pregăti femeia şi copiii, el s-a pus pe scaun în mijlocu casei şi alta nu a vorbit nimic, decît măi copchii cataţi-mi oghelili, şi nime nu i-a catat nimic, nu l-a întrebat, şi-a vazut fiecare de triaba lui, s-au îmbrăcat, şi-au luat ci-au putut şi pe dînsu l-au lasat aşa în mijlocu casei. De frică, sau ce a fi fost cu dînsu Dumnezeu ştie, dar de atunci a rămas vorba asta, cînd cineva nu-şi poate da radă[1], nu-i spune altă vorbă decît numa zice: măi copchii, oghelele.

De acolo noi am plecat cu caruţa în Cernăuţi. A descarcat de pe căruţă la un cunoscut, s-a întors tata cu caruţa şi a mai luat de pe caruţă cea farmată, a venit iarăşi în Cernăuţi, acolo a găsit şi vitele care li-a mînat înainte. De acum sta şi să sfatuia cu nişte oameni cunoscuţi, ce-i de făcut, căci cu vite, cu cai, căruţă, nu-i ce sta în oraş. S-a găsit un cunoscut, care a fost învăţător cîndva mai demult în satu nostru Mahala şi le spune la părinţi, uite ce-i deocamdată luaţi vitele şi mergeţi la Ţeţina. Acolo aveţi pascatoare pentru vite şi grajd unde să le închideţi. Aveau şi moşia lor proprie.

Ni-am pornit noi încet cu vitele, am mai dormit într-un sat după Cernăuţi, Mihalcea, acolo au mai vrut să ne fure

---

[1] *a da radă (reg.) - a se îngriji singur*

vitele şi în fine am ajuns la Ţeţina. Pe nişte dialuri mari am găsit casa, grajdiu unde am fost îndreptaţi. Am stat acolo mai bine de o săptămînă, cînd deodată auzim iarăşi că moscalii au ocupat Cernăuţu şi înaintează mai departe. Am pus-o iarăşi de mamaligă, căci în zadar ni-a fost cît ni-am chinuit mai bine de o săptămînă pe drum, nemîncaţi, neodihniţi. Dar ce să faci, că moscalii de acuma au trecut mult înaintia noastră. Am mai stat cîteva zile pînă s-a mai limpezit drumu şi iarăşi ni-am întors acasă. S-au hotărît că mai mult nu mai încearcă să fugă, că nu reuşesc nimic, decît numai să chinuiesc pe drum.

Au mai ajuns moscalii pînă la Cîrlibaba, iarăşi aproape de Carpaţi, dar tare mult nu au zăbovit şi iarăşi i-au mînat austriecii înapoi. Cînd mergiau moscalii înainte nu era aşa grozav. Armata austriacă să retrăgia dar nu făcia aşa rele blazgonii. Le trebuia o caruţă de proşpant, aşa se zicia atunci, luau, căci era timp de război, dar cînd se retrăgiau moscalii să firească Dumnezeu. Ce întîlneau înaintea lor tăt luau, căruţă, cai, vite, porci şi chiar şi lume, dar numai partia bărbătiască. Data asta cînd s-au retras a fost tare grozav. Nu-i vorbă, că de cîte ori s-au retras, bune nu au facut, dar lua numai vite, porci, păsări şi nu avei ce să deschizi gura să spui un cuvînt. Într-o femeie o înfipt suliţa şi a picat jos, moartă, pentru nişte păsări. Era un feli de armată, nişte cazaci, umblau calări pe cai şi purtau un feli de armatură, nişte suliţi lungi cam de vro trei metri. Aceia au intrat în ogradă şi prindiau nişte gîşte, gaini, dar femeia a eşit din casă şi nu li-a zis alta nimic, decît li-a zis de ce nu spun ce le trebuie, că ea li-i da. Atunci, unu a rădicat suliţa şi a înfipt-o întrînsa şi s-a dus mai departe şi multe cazuri aşa urîte se făciau cînd fugiau moscalii. Din cauza asta să răscolia lumia cînd auzia că vin moscalii.

Prin anu 1916, cînd s-au retras, au început să fure şi lume. Era vara, cam pe timpu cînd se strîngia pînia cea albă. Într-o zi, vine cineva la mama şi întriabă, unde ţi-i bărbatu, unde-s baieţii. Dar mama deodată întriabă, da ce este că întrebi

unde-s. Şi atunci îi spune, uite ce-i, moscalii fug şi acuma au dus un transport de barbaţi, ce i-au găsit pe cîmp pe la marginea satului, şi acuma îmblă prin sat şi strîng bărbaţi şi băieţi. Uite, la cutare casă au început să strîngă baieţi şi în altă parte iarăşi îi spune unde strîng bărbaţi. Mama, tremurînd de frică, îndată a dat de ştire şi l-a chemat pe tata acasă, şi-i spune ce-i. A cautat baieţii şi i-a adus acasă, căci aviam încă doi fraţi care au mai ramas pe lîngă părinţi, Floria şi Toader. Şi îndată, mult nu să gîndesc, era o grămadă mare de lemne, face tata loc între lemne cît să încapă baieţii. Îi pune acolo, le pune acolo pîne şi apă şi astupă cu lemne să nu să cunoască. Mai vine un vecin, tot cu grijia asta, şi întriabă ce-i de făcut. Tata îi zice: nu-i cînd sta mult de vorbă, hai la triabă. Şi a făcut o groapă mare în gunoiu vitelor, au mai pus lemne, scînduri, diasupra iarăşi gunoi, mai un braţ de paie uscate, să aibă pe ce să se pună jos şi s-au vîrît acolo tata şi cu un vecin. Şi mama a astupat cu gunoi să nu să cunoască. Eu cu mama am rămas, căci partia femeiască nu luau. Mama n-are răbdare să steie acasă, ar vra să mai audă, să mai vadă ce să petrece. Eu sîngură să rămîn acasă mă temiam. Am eşit şi eu cu mama. Nu mult mergem şi întălnim o femeie care o întriabă îndată pe mama, unde mergi şi unde ţi-s baieţii, că uite ce-i, îi spune mamei, la cutare casă strîng moscalii baieţi şi, cu lacrimi în ochi, îi arată mamii o mojilă de gunoaie în grădină. Uite, acolo eu l-am îngropat pe a meu baiet de viu. Am sapat o groapă în pămînt, am pus nişte lemne deasupra şi am făcut o mojilă de gunoaie să nu se cunoască. De bună siamă, i-a lasat ca să aibă oliacă de aier, ca să poată sta pînă a trece nenorocirea asta. Mama porneşte spre casa unde i-a spus că au strîns moscalii baieţi. Acolo, ce să vezi, stă un moscal cu puşca în mînă la uşa casei. Alţi moscali îmblă prin sat şi unde găsesc pe neaşteptate cîte un baiet, îl prind, îl aduc şi-l vîră acolo în casă. Mamile baieţilor plîng, răcnesc la poartă, nu le dă voie să între în

ogradă. Deodată vine o femeie zdravănă, voinică. Era şi a ei baiet închis în casă şi întriabă pe femeile ce sta la poartă, ce staţi aice? Ele spun, uite nu ne dă voie mai aproape. Ea nu se gîndeşte mult, deschide poarta, întră în ogradă, îşi despleteşte părul din cap, cum era portul pe atunci la noi părul se purta strîns în vîrful capului, să zicia că-i cîrpă, şi-a farmat cîrpa, mai a chicat jos într-o baltă, căci nu mult înainte de asta a fost o ploaie. Cînd s-a sculat de jos, avea părul mare despletit, dintrînsa curgea apă, era tăt plină de glod, dar ei nu-i păsa de nimic. S-a dus drept la uşa casei unde sta sentinela şi erau baieţii închişi. Celelalte mame, tot răcnind în urma ei. Santinela nu li-a mai putut opri. S-a trîntit în uşe, a deschis uşa, baieţii ca păsările au zburat peste grădină, care şi încotro. Mamile s-au întors acasă, aşa că femeia asta a scapat pe toţi baieţii. De asta s-au bucurat, că i-a scăpat pe baieţi, dar erau cu mare grije ca nu cumva să vie mai mulţi moscali, să nu facă ceva mai rău. Dar a dat Dumnezeu, că din urmă i-ajungia armata austriacă şi nu au mai avut timp să facă nimic.

Cînd venia armata austriacă să simţia lumia mai vie, nu era cu atîta frică. De bună siamă, că era timp de război, luau lume la lucru, luau cai, căruţă de proşpant, aşa zicia pe atunci, dar se ştia că luau pe un timp, apoi le da drumu la aceia şi-i lua pe alţii. Păşiune, pîne, o vită, un porc, dacă trebuia pentru armată, erai sălit să dai. Adică ei plătiau un preţ redus, dar asta era, că faciau cu lege şi lumia nu era aşa cu mare frică.

Nu după mult timp, vedem că iarăşi se retrag austriecii. Au rupt moscalii frontu în altă parte şi-ii înconjurau şi au fost nevoiţi să se retragă. S-au retras numai peste Prut şi pe celălalt mal a Prutului s-au oprit şi au stat. Frontu austriac era pe celălalt mal, dinspre Cernăuţi, şi a moscalilor pe ista mal dinspre satu nostru. Am rămas iarăşi pe mîna moscalilor.

Împuşcături şi plumbi, căci de la satu nostru şi pînă la Prut dacă sînt vro cinci chilometri. Ajungeau plumbii pînă în

sat, spărgiau fereşti, treciau şi prin·păreţi care case erau mai slabe, căliciau şi omorau vita şi lume din sat, căci plumbu nu alege numai pe soldaţi. De multe ori, cînd începia atacul să începia împuşcătura.

La părinţii mei să strîngia o mulţime de lume, vecini şi mulţi din apropiere, căci era pivniţă mare şi casa era clădită de cărămidă şi să adăpostiau în pivniţă şi în casă, şediau plin, toţi jos la pămînt, să nu fie în dreptu fereştilor, căci prin părete nu străbătiau plumbii. Stătiau aşa pînă să liniştiau împuşcăturile. Odată, cum şediam aşa plină casa, toţi la pămînt, vedem că mai intră cineva în casă. Era un vecin de la dial de casa noastră, îi zicia Floria a Catrinei, speriat şi schimbat la faţă. Între lumia din casă era un alt vecin, îl chema Zauca Andrei. Era un om vesel şi cu şiagă multă. Chiar de să vedia în cel mai mare pericol, el nu să da arătat, rîdia şi şiuguia. Şi cum a intrat Floria Catrinei în casă, Zauca Andrei îl întriabă: ce-i Floria, nu-i mai zici din fluier, căci aista cînta bine din fluier. Dar Floria îi răspunde: ia lasă-mă în pace, căci oliacă cît nu am cîntat cu totul. Da ce s-a întîmplat? îl întriabă Zauca. Floria începe să povestiască, era un om aşa cam nevoiaş, şi spune: a taiet femeia azi un puişor, l-a pus la foc într-o ulcică de lut, l-a pus înăuntru în plită ca să nu triacă multe lemne. Eu nu aviam aşa tare de lucru, m-am pus pe un scaunel înaintia focului şi tot puniam cîte oliacă de surcele pe foc să fiarbă încet. Şi parcă a început să mi să facă foame. Mă gîndesc, ia să gust, poate a fi gata şi ieu cu lingura să gust. Carnia încă nu-i fiartă dar mai trebuie oliacă de sare. Şi mă scol de pe scaunel să caut saria şi în timpu ista cît am mers după sare vine un plumb pe feriastră şi merge drept în plită, farmă ulcica în care fierbe puişoru. S-a împrăştiet şi ulcica şi focu. De nu mă sculam în momentu cela să caut saria, mă prăvăliam şi eu lîngă plită. Iacă ce însiamnă norocul omului, dacă nu-i ciasu lui de moarte. Zauca îi zice rîzînd: nu-i nimic, şezi aice cu noi. Da ce bine era dacă luai şi fluieru cu tine, trăgiai o doină, uite cîtă lume te asculta. Floria

îi zice: tu măi Zauca şi murind naravu nu ţi-i lăsa. Aşa au şezut pînă s-au liniştit împuşcăturile şi s-au împrăştiat fiecare la casa lor. Aşa să strîngiau de multe ori.

Au venit timpul să se retragă iarăşi moscalii. După cum am spus mai sus ce faciau ei cînd să retrăgiau, au intrat patru moscali calări pe cai în ogradă, s-au dat jos de pe cai, unu ţinia caii dar ceilalţi au început să caute prin hîj, prin studolă şi pe urmă au mers în grajd. Eram numai noi copiii cu mama acasă. Timpul era spre primăvară, era omăt, dar să topia şi era o cioarfă de apă cu omăt. Mama şedia pe marginia cuptorului şi torcia aşia cum e lucru la sat în timpul iernii. Cînd a văzut că au descalicat aceşti moscali de pe cai şi caută prin toate locurile, ia a lasat furca din brău şi a eşit să vadă ce-i, dar de frică şi fiindcă s-a grăbit să iasă, nu s-a încălţat, nu s-a îmbrăcat bine, a apucat un cojoc pe spate şi cu picioarele goale, fără culţuni, fără nimic, în nişte ciubote a eşit degrabă să vadă ce-i. Pînă a eşit mama din casă şi ei au scos caii din grajd. Mama îi întriabă ce le trebuie, dacă le trebuie caii să aştepte oliacă, că mama o să caute un om să miargă cu caii, căci caii la drum trebuie îngrijiţi, hrăniţi, adăpaţi. Dar caii, aşa parcă ştiau, au pus picioarele de dinainte în pămînt şi nu să da scoşi din ogradă nicidecum. Mergiau cîţiva paşi pînă aproape de poartă şi iarăşi să smuciau înapoi de îi aducia pînă aproape de grajd, căci erau cai foarte buni şi frumoşi. Au muncit aşa poate un cias sau mai bine. Noroc că mama nu le spunia cu rău, numa îi ruga frumos să aştepte să le deie un om să miargă. Dar lor, din contră, asta nu le trebuia. Şi deodată au grăit unu ceva pe limba lor către ceilalţi şi deodată au rădicat aceia biciurile asupra mamei. Ei aviau nişte biciuri împlitite de piele şi la capătu biciului trei viţă şi la capătu celor trei viţă făcute trei măgălii vîrtoasă ca piatra, de mărimia a trei nuci. Şi cu biciurile estia au început s-o bată pe mama. Noi copiii ne uitam pe feriastră de cum a ieşit mama afară şi cînd am văzut că o bat

pe mama noi am ieşit toţi afară desculţi, desbrăcaţi cum ne aflam şi am început să răcnim. În timpu ista, ei au scos caii din ogradă şi s-au dus. Noi am luat-o pe mama de jos şi am adus-o în casă. Răcită, spărietă şi cu mari dureri, am pus-o pe pat. Trupul ei era roşiu ca focul. A doua, a treia zi, a început să se facă vînătăi pe tot trupu, o dungă şi trei puncte ca trei nuci, aşa cum au tras cu biciurile. S-a îmbolnăvit mama foarte rău, cu timperatură şi dureri mari. Doctorii nu să găsiau nicăiri, doctor la fel. Care erau fugiţi, care erau la armată. Peste scurt timp a venit armata austriacă, am găsit un doctor militar şi l-am adus la mama. I-a dat liacuri, ni-a spus ce să mai facem cu ea. A fost un om bun, a venit de cîteva ori cît a stat cu armata în sat, şi a salvat-o în viaţă. Dar ce folos, că din răciala ceia, din spaima ceia, a capatat reumatism la mîni, la picioare. S-a rădicat peste vro trei luni din pat, a îmblat vro doi ani pe picioare dar cu dureri mari la încheieturile picioarelor şi a mînilor. Pe urmă au dovedit-o mai tare durerile şi a chicat la pat, nu mai putia să umble.

Patru fraţi, cei mai mari, erau la război. Doi încă erau acasă, unu mai mare ca mine şi unu mai mic. Dacă mama s-a îmbolnăvit şi nu mai putea îmbla, a rămas toată sarcina pe mine. Pe mama de îngrijit, mîncare de făcut, pîne de copt, căci pe atunci nu să cumpăra pîne gata aşa ca acuma, de spalat, adică tot rîndu gospodăriei.

Prin anu 1918 s-a terminat războiul. Bucovina noastră a ocupat-o România. Fraţii mei s-au întors toţi în viaţă de la război. Au găsit-o pe mama în viaţă, dar bolnavă. Au avut toţi dureri în suflet că au găsit-o bolnavă. Şi-au dat mare silinţă şi au căutat-o cu tot feliu de doctorii. Au dus-o la băi la Govora, i-au mai uşurat durerile dar n-a mai putut să se vindice.

Dacă s-au deschis şcolile după război, cei patru fraţi au plecat să termine de învăţat, căci nici unu nu a fost isprăvit

pînă a merge la război. Toader, aist mai mic frate ca mine, a mers în Cernăuţi la şcoală, căci în sat încă nu lucrau şcolile, şi el a făcut numai o clasă înainte de război. A mai făcut o clasă la Cernăuţi şi a întrat la liceu şi a învăţat mai departe. Eu cu fratele Floria am rămas pe lîngă gospodărie. Ni-a întîrziat războiul şi nu am mai putut să urmăm şcoala.

Cînd s-a terminat războiul, eu aviam patrusprezece ani. Cînd mergiam la joc, cum era obiceiu pe atunci, să făcia jocu sub ceru liber, pe toloacă sau şi în sat lîngă o şcoală, unde era loc mai larg, să aibă unde juca. Se zicia că e vatra jocului. Mă chema de acuma şi pe mine baieţii la joc, că eram marişoară. Îmi era drag, aşa cum e orişicărui tineret. Orişice vîrstă, de la copilărie pînă la bătrîneţe, are a ei datorie. Aşa că, atunci cînd ajungi la orişicare triaptă, îţi pare că asta e cia mai frumoasă din toate, căci şi mintea e după vîrstă. Cum auziam toba bătînd, căci jocurile pe atunci nu să făciau cu muzică, aşa ca acuma, era o scripcă, ţîmbală şi o tobă, aşa că scripca şi ţîmbala nu să auzia departe, dar toba da de veste că este joc, mergiam pe un cias sau două, dar nu eram cu inima veselă. Căci eu eram la joc dar gîndul îmi era acasă, că am lasat-o pe mama bolnavă în pat şi poate ei în timpul ista îi trebuie ceva şi eu nu-s lîngă dînsa. Stam un cias, două şi fugiam acasă că aviam grije că mama stă în pat bolnavă şi treburile pe lîngă casă n-are cine le face. Stam pe lîngă mama şi îmi vedeam de treburile gospodăriei.

Viniau alte zile că era hramuri, cum e obiceiu pe la sate, viniau fete de sama mia şi mă înghia, hai, mergem la hram, la Ostriţa sau la Boian sau la Rarencia. Satele vecine nu erau aşa departe, şiasă-şapte chilometri. Eu mă uitam la mama şi nu ştiam ce să le spun, că mă duc sau nu, dar mama, săraca, cu lacrimi în ochi îmi zicia: du-te copchilă şi tu dacă te înghie copchilele estia, lasă că eu oi şidia singură. Mă prigătiam şi mergiam şi eu oliacă, dar tot nu cu inima veselă. Celelalte fete

mergiau toate cu mamele în urma lor, erau vesele, să petrecia frumos, aşia cum era obiceiu pe atunci, dar eu îmi ţiniam firia să fiu şi eu în rînd cu lumia. Cu ochii mă uitam şi îmi era drag şi mie, dar cînd mă uitam în jurul meu, că toate fetele îs cu mamele lîngă ele, privesc la joc, poate e pria cald; mamele le mai ţin cîte o haină pe mînă, căci ele mărg în joc, să întorc din joc lîngă mame, sfătuie, vorbesc vesele, eram şi eu în rînd cu ele, jucam, avia grije şi de mine mamile acelor fete cu care mergiam, căci eram prietine bune, dar eu tot eram cu durere în suflet, căci acelora fete erau mamele lîngă dînsele, dar a mia mamă stă în pat bolnavă. Cu ochii mă uitam la lume căci era frumos, dar gîndul îmi zbura acasă, că mama a rămas bolnavă în pat şi poate ei îi trebuie ceva şi nu poate să-şi eie singură. Aşa eram cu inima îndoită, orişiunde aş fi mărs, la hram, la joc sau la o nuntă. Fetele de vîrsta mia schimbau îmbrăcămintia şi încălţămintia, cum era pe atunci, cămeşe de pînză de casă cu fel de fel de cusuturi, cu margele, cu matasă, catrinţă aleasă, cu un fel de fir steclit în trandafiri şi în alte felurite alesături, încălţămintia la fel. Dar eu nu am purtat nimic de aiestia. De fapt, nici nu îmi placia să îmbrac pe mine aşa încărcat, cu cusuturi sau alesături pria grele, dar ceva mai nou, mai delecat tot aş fi vrut şi eu. Aşa cîteodată stam de vorbă cu mama şi îi povestiam, iacă acea fată, prietina mea, şi-a cusut camcşe nouă de Paşti sau de altă sărbătoare, alta şi-a facut catrinţă noauă sau bunghiţă noauă. Dar ei, saraca, îi curgiau lacrimi din ochi ca margelele, să uita cu jele la mine şi îmi spunea: da, draga mamii, văd şi înţăleg că ţi-i drag şi ţi-i timpul să ai şi tu cele trebuincioasă la vîrsta tinereţii, dar ce pot face au dacă stau bolnavă în pat. Şi să întrista tare din cauza asta şi mie mi să făcea jele, căci vediam că ea are mare durere din pricina asta, căci vedia şi înţălegia toate dar nu era cu putinţă să îndepliniască nimic. Din data ceia, eu nu am mai adus vorba de astea, să-i spun ceva din partia asta, că îmi

trebuie una sau alta, căci vedeam că ea cunoştia şi înţălăge toate, căci au fost o femeie foarte atentă şi era amărîtă de viaţa ei, cum o petrece în pat, căci nu era încă aşa în vîrstă cînd au picat la zăcere, avia vro patruzeci şi opt de ani. Aşa că era şi sufletu ei destul de amărît, de la vîrsta asta să stai în pat, să nu te poţi stăpîni sîngur, să nu-ţi poţi lua un pahar cu apă sau să eşi afară cînd e o zi cu soare, plăcută. E destul de mare durere în suflet de aşa viaţă. Pentru că eu i-am cunoscut dureria şi suferinţa ei, mai mult nu i-am mai pomenit nimic din partia mia, că îmi trebuie una sau alta. Căutam să o mîngîi cu alt fel de vorbe, să mai uite şi ea de atîtia necazuri. Aşa mi-a fost copilăria şi tinereţia.

Prin anul 1920 s-a prins a ţinia un băiet de mine şi tot mă sfătuia să fac nuntă. Eu nici nu mă gîndiam, aviam numai 16 ani. Una că aviam timp încă, a doilia nici nu-mi putiam închipui, cum asta s-ar putia s-o las pe mama bolnavă şi să plec de lîngă ea. Dar el să ţinia mereu. Era un băiat din sat, chiar nu tare departe de noi trăia. A venit mama lui la mama mea şi a sfătuit mult. Mama, saraca, i-a spus toată dreptatia că nu mă marită, că îs tînără încă şi mai am timp, şi a doilia, ca nu poate să rămîie fără mine că n-are cine să îngrijiască de ea. În fine, după mult sfat s-au înţeles. Mama lui a dat cuvîntul că tot aşa am să caut eu de mama cum am cautat pînă acum, căci nu-i departe şi pot veni cît de des şi nu o să fiu oprită de nime. Aşa s-a tras mai bine de un an. Prin 1921 el a trimăs staroste, doi oameni, aşa era obiceiu pe atunci, ca să sfătuie, să lege nunta. Tatăl meu nu era pria mulţămit, el vroia să mă mărite în alte sate. Avia în Ciahor, în Boian bogataşi cu care să hrămuia pe timpurile înainte de război. Dar noi ni-am sfătuit cu mama: a fi bine dacă eu m-oi duce în alt sat, la bogăţie, la avere, ca să-i fac voia tătîni-meu? Poate că şi mie mi-ar fi bine, că ar fi de toate, dar cînd o să pot veni eu să văd ce face mama sau să-i ajut ceva? Poate că o dată în săptămînă, duminica, poţi să vii

din alt sat, dar pentru cel bolnav e greu de aşteptat. Şi s-a hotărît şi s-a legat nunta cu aist baiet din sat. Tatăl meu nu a fost cu sufletu împăcat deloc. Cînd s-a facut legătura nunţii, cum era obiceiu pe atunci, după cum am spus mai sus, trimitia mirele doi oameni, acelora le zicia staroste. Aceia începiau legătura nunţii. Dacă să înţălegia să fie nuntă, pe urmă părinţii miresei să prigătiau cu oliacă băutură, mîncare şi îi chemau pe părinţii mirelui. Părinţii mirelui luau pe cei doi oameni care au fost staroste şi mai cîteva niamuri şi mirele şi mergiau la părinţii miresei. Părinţii mirelui şi cu oaspeţii lui întrau în casă, dar mirele rămînia undeva prin grădină, nu întra deodată în casă. Părinţii mirelui şi cu a miresei stau de sfat, ceilalţi oaspeţi ascultau ca martori. Să puniau pe cale care şi ce zestre dau la copiii lor. Trebuia să declare precis şi ceia ce a declarat trebuia să împliniască. Să tîmpla cazuri că era fălos, le plăcia să se făliască că dă atîta şi atîta cîmp şi vacă şi oi şi mai una şi alta, îi plăcia să spuie din gură frumos dar pe urmă nu facia aşia cum a spus. Şi din partia mirelui sau a miresei care era abijduit, dacă da în judecată şi martorii spuniau că e drept, au auzit că aşa a spus, era sălit să împliniască totul ceia ce a făgăduit. Aşa era obiceiu pe atunci. Aşá că au ajuns şi a mei părinţi să steie la acest sfat. A început întîi tata mirelui să vorbiască. El a spus că pria multă zestre n-are de unde da, pentru că era degrabă după ce s-a terminat războiul mondial din anu 1914 şi tata mirelui şi trei ficiori, adică mirele şi încă doi fraţi, au fost în război şi au lipsit patru din casă. Pentru că în timpu războiului au luat bătrîni pînă la 50 de ani şi tineri de la 18 ani şi au picat a lor contingente că o mărs tata şi trei ficiori la război. Războiul a ţinut patru ani şi în aceşti patru ani de război îşi poate închipui orişicine, căci vite, cai, căruţă, adică gospodăria s-a distrus. Nu au putut să găsiască ceia ce au lasat. Ei s-au întors toţi sănătoşi de la război. Cel mai mare ficior urma şcoala de doctor. După ce s-a întors de la război a

plecat să termine de învăţat. A trebuit cu ceva să-l porniască, căci pe timpurile de atunci nu să învăţa pe cheltuiala statului aşa ca acuma. Dacă mergia cineva la învăţat toate cheltuielile trebuia să le poarte familia. Aşa că aieştia, dacă s-au întors trei ficiori din război o dată, şi acasă mai erau două fete şi alt băitan de vro 15 ani, au trebuit oliacă de îmbrăcăminte şi cîte mai altele. Aşa că tata mirelui a spus că îi dă ficiorului doauă fălci de pămînt, sau doauă hectare cum s-ar zice acum, şi jumătate de hectar de grădină, cu o căsuţă bătrîniască veche acoperită cu paie, şi din partia vitelor îi dă o juncă, căci atîta are putere, că trebuie să aibă grije şi de aieştialalţi ce sînt în urmă. Pe urmă a început a meu tată să vorbiască. El, după cum am spus mai sus, nu era pria mulţămit. A spus şi el din partia lui ce dă. El dă o vacă cu viţel, vro patru oi şi din partia pămîntului a spus aşia: eu am de unde să-i dau mai mult, dară nu dau. Doauă hectare îi dă mirelui, atîta îi dau şi eu miresei şi o să văd ce o să înciapă cu acest pămînt. Şi aşa a şi rămas. Au eşit staroste afară, unu a adus mirele în casă, altu a adus miriasa şi au dat mîna amîndoi, că aşa era obiceiu. Pe urmă au trecut toţi la masă oliacă, au cinstit, au ospătat şi s-a început nunta. S-au mai pus la cale pe cînd să aşeze nunta, cine să fie ca nanaş şi mai multe de aiestia din partia nunţii. Nunta s-a aşezat să fie pe data de 15 august anu 1921. Era vara, cald, frumos. A fost o nuntă mare, cu lume multă de la noi din sat şi de prin alte sate vecine, din Ciahor, Ostriţa, Boian, Rarencia, căci părinţii aviau cunoscuţi, să hrămuiau în toate satele vecine. Nunta s-a petrecut tare frumos. Eu am fost fericită că mi-au fost toţi fraţii la nuntă.

Dar alte cele încă nu pria judecam din ce constă viaţa înainte, eram tînără, abia am fost împlinit 17 ani, aşa că la vîrsta asta încă e mintia zburătoare.

A doaua zi nunta s-a gătit, oaspeţii s-au împrăştiat, fraţii mei au mai rămas vro săptămînă acasă, i-au mai ţinut de

urît mamii. După o săptămînă s-au dus şi fraţii care şi în drumu lui, căci nu au fost gătit de învăţat şi la întîi septemvrie să încep toate cursurile.

Eu de acuma îs la socrii mei, fraţii au plecat, mama a rămas singură. Dureria mea în suflet e destul de mare, dară mă reţin. Am trăit vro două săptămîni la socri, pe urmă am trecut la căsuţa noastră, după cum am povestit mai sus.

Am venit la căsuţa asta, ce să spun, o căsuţă cu uşi, cu fereşti. Am deschis uşia, am întrat în casă, în casă ce să vezi, nimic, nici pat nici masă nici scaun nici laiţă, patru păreţi goi. Într-o camară, cum să zicia la noi, adică în a doilia cameră, era o plită şi cuptoriu bătrînesc. Am facut focu, el a căutat nişte capete de scîndură, a făcut oliacă de pat lîngă cuptori, să avem unde ne pune jos. De acuma trebuie să aducă şi zestria ce mi-a dat părinţii: cîteva laicere, perne, ţoluri, îmbrăcămintia, cum era obiceiu pe atunci. Li-a adus, dar unde să le pui, jos pe pămînt, căci nu era nimic pe ce? A mai căutat el nişte druci şi i-a bătut în ţînte, a făcut aşa, ca două capri, ce să întrebuinţiază aşa cînd lucriază la o clădire şi trebuie să se suie, la acelia le zice capre. Li-a făcut josuţe, aşa ca nălţimea patului, pe urmă a mai tins nişte druci de pe una pînă la alta, li-am acoperit cu o pîslă, aşa să făcia pe atunci de aşternut pe pat şi pe lăiţi. Erau maisteri anumia care făciau. Trebuia lînă multă, aveau istrumente cu care o scarmanau, pe urma o aşternia la ce mărime vrai, pe pat sau pe lăiţi. Şi apoi, ei erau practicaţi pe asta, dacă era lîna niagră, făcia felurite flori cu lînă albă şi o bătugia pînă să făcia vîrtoasă, groasămia cam de vro trei degete, poate şi mai bine. Şi mi-a facut şi mie pîslă şi atunci cînd a facut patu ista de druci, am avut noroc de pîslă că era groasă şi vîrtoasă. Am acoperit drucii cu pîsla şi pe urmă am pus ceilaltă zestre deasupra. De acuma trebuie gîndit ce-i de făcut înainte, ca să putem schimba aiestia toate.

Ne sfătuim amîndoi, căci nu avem milă, ajutor, de nicăiri mai mult. Din partea lui nici vorbă, ei erau bucuroşi că

l-au dat la căsuţa lui, căci mai aviau fete şi flăcăi în urmă şi le era timpu de însurat şi de măritat. Trebuiau multe şi nu era dc unde aştepta nimic. Din partia mia ar fi fost de unde, căci erau de toate, dar după cum am spus mai sus, tatăl meu nu era pria cu sufletu împăcat, pentru că nu m-a măritat în alte sate, mai departe, după bogătaşi de sama lui. Şi cum a spus cînd a legat nunta, cît pămînt şi cîtă avere îi dă mirelui, atîta dă şi el. Şi aşa au şi rămas. Noi nu am pretins mai mult nimic, ni-am gîndit la Dumnezeu, ca să ne ajute să biruim toate greutăţile.

Şi ni-am început încet de mica noastră gospodărie. Înaintea casuţei era o şuricică hîrbuită. Am pardosît-o cu ce am putut, să se poată închide uşia şi a adus junca de la părinţii lui, de la părinţii mei a adus vaca. Am mai cumparat doi purcei, căci vaca era cu lapte, să mulgea. Şi pîne, paşiune am strîns oliacă din grădină, mai de la cîmp şi am avut cu ce scoate din iarnă aceste animale. Dar ne sfătuim că pe altă iarnă nu ne mai ţine şuricica ceia, o să se risipiască. Trebuie de prigătit şi de făcut ceva adăpost pentru altă iarnă. Pînă în primăvară vaca a fatat, a facut o viţeluşcă. Acuma, ne sfătuim noi ce-i de făcut, cum să începem. Ni-am pus pe cale să vindem vaca, viţeluşca să rămîie şi să mai vindem porci, căci peste iarnă au crescut, de acuma erau mari. Şi aşa am şi făcut. Am vîndut vaca şi porcii şi cu banii eştia am întemeiat şi am făcut o şuricică pentru vite. Am mai adăugat oliacă lîngă şură şi am facut aşa oliacă de studolă să fie unde te adăposti vara, cînd vii de la cîmp şi te prinde cîte o ploaie. Nu am făcut-o tare cilighie[1], am acoperit-o cu paie, cu stuf ce creşte aşa pe la mlăştini, pe bălţi, numai să nu cure întrînsa. Pînă în altă toamnă s-a terminat. Eram mulţămiţi căci de acuma aviam unde ţinia vitele şi oliacă de pîne şi paşiune nu sta sub ceriu liber. De acum viţăluşca a crescut, îi marişoară, am mai cumpărat alţi doi purcei, junca care i-au dat-o părinţii lui s-a făcut vacă şi a fatat un bouţ. Dacă am vazut noi că bouţul e sănătos şi creşte,

---

[1] *cilighie (reg.) - arătoasă*

atunci am zis amăndoi că acest bouţ are să fie temelia de început casa. Şi am mai cumparat încă un bouţ să criască în păreche, căci pe atunci să creştiau boi, să înjugau la car şi lucrau cu ei. Arau pămîntu, aduceau pînia de la cîmp, lemne din pădure, în fine tot ce trebuia, numai atîta că încetu mergia, cum zice o vorbă, aşa merge ca cu boii. Au venit toamna, s-a început altă iarnă, noi avem la loc vacă, viţăluşcă, doi bouţi, doi purcei. Este pe lîngă ce îmbla.

Dar în tot timpu ista trecut, nu am uitat nici de mama mia. În fiecare zi eu am fost la dînsa şi am căutat totul ce i-a trebuit.

Şi aşa mergia cu mica noastră gospodărie, cum zice vorba ceia, unde pune omul mîna şi Dumnezeu mila. Totul mergea în plin, purcel, viţăl, gobăi[1] ce aviam, totul aşa creştia ca din apă. Ne mergia binişor. Bărbatu lucra la cîmp, ara, sămăna, prăşia, cosia, aduna, avia grijia pămîntului să-l lucreze la timp, să fie folos. Eu aviam grije de aiestia ce erau pe lîngă casă: vite, porci, păsări să criască, căci din iestia făciam bani, căci altă liafă pe lună, cum e acuma, nu aviam de nicairi. Aşa era viaţa pe atunci. Chiar dacă aviai pămînt şi mai mult, dacă omul nu-şi da silinţa să gunoiască pămîntul, să are, să samene, să prăşiască la timp, pămîntul nu da rodul cel ce trebuie şi nu puteai să faci nimic. Nu aviai cu ce să ţii nici vite, nici porci, nici păsări şi nu aviai de unde să scoţi nici un ban. Dar la noi din partia asta mergia binişor. Eu îmi dam sălinţa şi aviam grije de gospodarie ce aviam pe lîngă casă, vite, porci, oi, păsări, să fie îngrijite bine, să deie folos. Pe lîngă asta în fiecare zi mergiam la mama şi căutam ce-i trebuia.

Aşa a mers vro trei ani. Prin anu 1924 s-a nascut la noi un baiet. De acuma oliacă s-a mai pus piedică, căci era mai greu, să mărg şi la mama, să caut de gospodarie şi să îngrijesc de copil. Oliacă era mai greu, dar tot nu m-am lăsat să mă ciupiască cucoşu de nas. Îmi dam radă aşa cu toate, căci aşia

---

[1] *gobăi (reg.) - păsări de curte*

mi-am pus în gînd, cînd a spus tatăl meu, că el are posibilitate de unde să deie mai mult pămînt, dar nu dă mai mult decît are el şi vra să vadă ce om începe noi şi ce om putea face noi cu acest pămînt. Şi iacă bouţii noştri au crescut mari, s-au facut boi. Bărbatul a plătit la un maister şi a facut un car, adică în forma unei căruţe, dar l-a facut aşa ca pentru boi, cu proţap, jug, rasteie, ca să poată înjuga boii. De acuma era mulţamit, căci avia trăsura lui şi avia cu ce să lucreze pămîntul, să aducă lemne, să ducă la moară, în fine totul ce trebuia la gospodărie. Aşa a lucrat cu boii vro patru ani pînă au crescut ei mari. Era bine de lucrat cu boii, căci erau puternici, putia încărca mai multă greutate decît pe o păreche de cai. Atît nu-i pria plăcia bărbatului, că trebuia să miargă numai pas după pas. Venia altul din urmă cu un căluţ slăbuţ, îi da doauă biciuri şi trecia înainte. Venia altă căruţă cu caii tot aşa şi de asta nu-i pria plăcia lui cu boii să îmble. Dar în nădejde pentru ce creşte boii a răbdat aşa un timp, pînă au crescut ei destul de mari, apoi i-a pus oliacă la îngrăşat şi i-am vîndut cu douăzeci şi şapte de mii de lei. S-au făcut foarte mari şi frumoşi.

Cu aceşti bani noi am început să prigătim material pentru casă. Mai aviam două vaci, o viţăluşcă, scroafă cu purcei, aşa că mai aviam nădejde pe ce să facem bani. Creştiam cîte un cîrd de gîşte, curcani, găini şi toamna scotiam şi pe aieştia bani. În timpu ista a cumpărat bărbatul un cal, căci fără trăsură la gospodărie nu poţi face nimic. O vacă a fătat iarăşi bouţi, dar bărbatul spune, acuma nu-i mai cumpăr păreche, să cresc boi, să lucrez cu ei, căci tare încet mărg pe drum. A crescut unu singur şi l-am lăsat buhai de sămînţă, ca să criască tot un ban la grămadă. Buhaiul mai aducia şi alt venit. Nu lucra cu el, dar veniau vaci la el şi totuşi erau bani de cheltuială. El creştia şi de bună siamă că era greu de îngrijit, căci buhaiul pînă la un an era blînd, dar dacă trecia de un an, să facia rău. Era foarte în grije să îmble cu dînsu. Îi dai drumu

la o vacă şi pînă îl legai înapoi erai cu zilele în mînă, căci te putia strînge de un părete şi te facia turtă acolo. Dar, cum se zice, din lăcomie, ca să aduni bani, să poţi face avere, gospodărie, nu te gîndiai în momentu acela ce să poate întîmpla. Şi cu acest lucru eram mai mult eu, căci bărbatul nu să ţinia de casă, el avia lucru lui la cîmp, la moară, la pădure, cum zice vorba bătrîniască, bărbatul e oaspete acasă. Îmi era tare frică cînd mă apropiam de dînsul, căci dacă trecia de doi ani să făcia voinic cît un mal. Cînd vedia un om străin, scormonia cu piciorul în pămînt, boroncalaia şi pufnia din nări, parcă era o fiară sălbatică din padure. Eu îngrijiam totdeauna de dînsul şi pe mine mă cunoştia. Cînd venia o vacă, eu mă apropiam încetişor de el, îi luam lanţurile de pe gît, căci şedia în doauă lanţuri de gît legat, căci dacă să mînia ceva, farma totul şi se putia rupe şi nu putia nimeni să se apropie de dînsul, străin, pe cine el nu cunoştia. Eu eram pe atunci tînără, mă simţiam în putere. Adică, cu puteria mea nu putiam să mă lupt cu el, dar aviam fire tare. Cînd îi dam drumu, îl nitiziam, vorbiam la el şi el mă lingia cu limba şi eu în timpu ista luam lanţurile de pe gît. Dar cînd să-l leg înapoi, luam un cauş, adică, aşa, era o masură făcută din lemn, plină cu făină de păpuşoi, şi el, de acuma era învăţat, cum mă vedia cu căuşiu în mînă, venia după mine. Eu îi turnam faina în jolub[1], în care mînca el, şi el pleca capul şi mînca faina, iar eu în timpu ista îl cuprindiam de gît şi îl legam cu amîndouă lanţurile. Cînd îl vediam legat, să sbătia inima în mine ca în puiu cel de vrabie, căci era destul de periculos lucru acesta. Dar mă luptam aşa cu toată frica şi din toată puteria, ca să pot dovedi neajunsurile trebuincioase la gospodărie şi să putem ajunge la punctul unde ne-am îndreptat gîndul, că o să ne facem gospodarie şi toate cele trebuincioasă, să fim în rînd cu cei care au avut temelie mult mai bună la începutul vieţii de cum a fost a noastră. Aşa

---

[1] *jolub (reg.) - jghiab, iesle*

cum am spus mai sus, despre buhai, aducia frumos venit. Îl creştiai trei patru ani, în timpu ista cît el creştia îţi aducia bani de cheltuială, dar cu cîtă frică şi grije. Numai cu gîndul la Dumnezeu eram, ca el să mă păziască de orişice nenorocire. Vinia cîte un om, sau femeie, cu vaca şi vedia cît de rău era el şi cum pufăia şi scormonia cu picioru în pămînt şi eu mă apropieam de el şi îl dezlegam. Lumea aceia care mă vedia cum îmblu eu cu buhaiu zicia: să-mi puie o mie de lei în mînă cineva şi să-mi zică, iacă ai o mie de lei pe un cias, numai o dată să-l dezlegi şi înapoi să-l legi, pentru nimic în lume n-aş face acest lucru. De bună siamă că eu îl creştiam de viţăl mic, de cum făta vaca pînă era mare eu tăt timpu eram cu dînsu, dară tot în dobitoc n-ai ce te încrede. Pentru un douăzeci de lei îmi puniam viaţa în pericol. Mă gîndiam ce pot să vînd eu de douăzeci de lei, dară cu douăzeci de lei eu îmi cumpăr pentru casă multe mărunţişuri. Sau alt om venia şi spunia că eu n-am bani, dară să mă chemi, că am să vin o zi să vă ajut la prăşit sau la secerat. Şi asta tot ne prindia bine. Şi aşa cu buhaiu am sporit mult. Cînd avia trei ani, poate şi mai bine, îl vindiam, luam şiapte, opt mii de lei, cum erau banii pe atunci, luam altu în loc, tinerel, şi iarăşi creştia. Afară de buhai mai creştiam porci şi viţăluşcă. Vindiam o vacă şi alta rămînia în loc. Creştiam cîte un cîrd de gîşte, curcani şi pe aieştia scotiam bani. Altă liafă nu aveam de nicăiri. De bună siamă că aieştia cereau multă muncă şi eu eram una singură, dară mă simţiam în putere şi nu-mi strica nimic.

Ni-a mărs tare binişor. Am pregătit material, am prigătit oliacă de bani, ca să ne facem casă mai bună. Asta a fost prin anul 1927. Tot în anu ista, la începutul lui iunie, s-a nascut a doilia baiet. Iacă, totul era pregătit să începem casa şi a mai dat Dumnezeu şi alta. De acuma am stat puţin pe loc. Ne gîndim, ne sfătuim ce-i de făcut de acuma. Dacă nu începem casa acuma vara, apoi iarna nu să poate face. Rămînea încă un an. Şi chiar putia să rămîie, căci nu să prăpădia lumia, dar ştiţi

cum e mintia celui tînăr, o dată ce s-o pus în gînd, așia trebuie să fie.

Într-o zi îmi zice barbatul, iacă ce m-am gîndit eu, hai s-o luăm pe mama la noi. Tu cît ai fost slobodă, ai îmblat la mama regulat și ai căutat de dînsa. A fost un copil, încă tot l-ai luat în brață, te-ai dus o fugă, căci nu-i așa departe, și ai căutat ce i-o trebuit. Dar de acuma, ce poți să faci, îi lua unu în brață și altu de mînă? Poate o dată e ploaie, altă dată e glod sau frig și nu poți să te tîrîi cu copiii pe drum. Hai mai bine să o aducem pe mama la noi și, dacă va fi aice într-o casă, ai să cauți și de mama și de copii și de toate aiestelalte cîte sînt pe lîngă casă. Hai că îi bine așa, ni-am sfătuit noi, dar nu știm ce a zice mama. S-a dus el într-o zi la mama și i-a spus toată chestia. Ea, saraca, a stat pe gînduri. Și-i zice, nu mă înghizui, măi băiete, să mă strămut de lîngă cuibu meu, dar în fine, după mai multă vorbă, s-au înțăles ei și i-a dat cuvîntu mama că vine la noi peste cîteva zile. A adus-o pe mama. Am fost tare mulțămiți că s-a învoit mama și a venit la noi, căci de acuma eram mai liniștită, nu trebuia să alerg pe drum, eram toți grămăjoară, cum aviam grije de copii, tot așa aviam și de dînsa și eram tare mulțămiți că o aviam tot timpu în fața noastră, căci vă puteți închipui cum e omul bolnav. Ducia o viață dureroasă și cu jele, căci capul era limpede și triaz, a fost o femeie foarte atentă și deștiaptă. Numai s-a uitat în fața ta și ți-a înțăles totul. Numai că nu a avut fericirea să fie sănătoasă, să se bucure de viața ei. Din partia noastră, noi am căutat cît mai mult să-i dăm cuvinte bune, cuvinte de mîngîiere, ca să nu să mai gîndiască ea la viața ei amărîtă.

De bună siamă și frații au terminat de învățat, de acuma s-au așezat cu lucru în Cernăuți. Fratele cel mai mare, badița Ionică, lucra doctor la Spitalul central în Cernăuți, la secția de nas gît și urechi. Cumnata, nivasta lui, lucra tot doctoriță. Era directoare la Spitalul de copii. Fratele Grigore

era profesor de Universitate, tot în Cernăuţi. Fratele Tudorel, cel mai mic, încă urma şcoala de medicină în Cluj. Dară doi fraţi i-am perdut, s-au stins din viaţă. Prin anu 1926, a murit fratele Vasile în vîrstă cam de 30 ani, prin anu 1929 a murit şi a doilia frate, Gheorghe. Acesta era însurat. I-a rămas nivasta şi doi copii. Dureria a fost destul de mare pentru toată familia, dar cia mai gria lovitură a fost pentru scumpa noastră mamă. Fratele Vasile au murit acasă. A vorbit mama cu el pînă în ultimile clipe. L-a înmormîntat în cimitirul din satu nostru, Mahala, dar scumpa noastră mamă, sărmana, cu cîtă durere în suflet a fost ea, căci s-a uitat numai din pat în urma fiului său cum l-a dus la casa de veci şi ea nu a putut să-l petriacă macar pînă la mormînt. Suschinul şi dureria ei au fost foarte grele. Prin anu 1929, au murit a doilea frate, Gheorghe, într-un sanator în Cluj. Pe acesta nu a putut nici să-l vadă, căci l-au înmormîntat acolo în Cluj. Dară dureria ei de mamă a fost destul de mare şi mai ales cînd vedia copilaşii şi nivasta, supăraţi şi amărîţi, căci au rămas fără tată. Plîngia şi suspina cu amar. Şi cînd e omul sănătos mai iese afară, merge pe drum, să întâlneşte cu cineva, mai vorbeşte şi să mai schimbă gîndurile, dar cînd sîngur eşti, bolnav, stai în pat, nu poţi să faci un pas şi încă atîtea lovituri îţi mai cad în cale, îşi poate închipui orişicine cum i-a fost inima ei. Dar aşa a suferit şi nu a putut face nici o schimbare.

În fine, cu greu, s-a mai învechit, s-a mai şters oliacă dureria asta aşia gria. Fraţii aieşti doi, care erau aşezaţi cu lucru în Cernăuţi, veniau foarte adesia la dînsa, căci nu-i departe satul Mahala de la Cernăuţi, sînt vro şiapte chilometri. Veniau în fiecare duminică, de multe ori şi peste săptămînă. Îi aduceau ce-i poftia sufletu din partia mîncării, o mîngîia cu cuvinte bune şi ea sărmana era tare bucuroasă cînd îi vedia că vin şi au aşa multă grije de dînsa. Şi eu eram tare fericită că o aviam în casă şi putiam să o îngrijesc cum a trebuit, de bună siamă, cu mult ajutor a fraţilor, care au avut multă grije de

scumpa noastră mamă. I-au purtat mare cinste şi au căutat tot timpu să o mîngîie şi s-o bucure, ca să mai uite de viaţa ei cu năcaz. S-a îmbolnăvit o dată foarte grav, nu putia respira. A alergat fratele Florea la Cernăuţi, la celalt frate, Ionică, care trăia în Cernăuţi şi lucra la spital, doctor primar, la secţia de nas gît şi urechi. Era chirurg. Cînd i-a povestit fratele Florea ce s-a întîmplat cu mama şi că e foarte rău, el nu s-a gîndit mult, şi-a luat un prieten, tot doctor, şi instrumentele de operaţie cu dînsu şi peste scurt timp a fost în casă lîngă mama. Cînd a ajuns, mama era aproape gata. Să o ia la spital, nu mai avia pe cine. Ni-a dat pe noi afară din casă şi au rămas numai ei doi cu mama. Noi nici nu am ştiut pentru ce ne dă afară. Ei văzînd că nu mai este altă scăpare, s-au apucat repede şi i-a făcut operaţie la mine în casă, pe pat. I-a pus canulă în gît şi a început să respire. A pus-o în maşină şi a luat-o cu el la spital. A stat mai mult timp în spital, a avut mare grije de ea, dar a scăpat-o cu viaţă. S-a făcut mai bine şi a venit înapoi acasă, dar tot avia canula în gît. Trebuia să i-o scot să i-o curăţ, să i-o pun înapoi. Mi-a arătat fratele Ionică, care i-o pus-o, cum s-o curăţ, cum să i-o pun înapoi şi m-am fost deprins. Acuma i-o curăţiam fără nici o grije. Asta a fost cam prin anul 1930.

S-au fost aşezat de acuma viaţa binişor. Gospodăria am întemeiat-o binişor, am făcut casă bună, acoperită cu bliaşcă[1], împrejurul casei ganuc[2], să aibă unde să juca copiii. Pentru vite am făcut iarăşi grajd cu studolă la un loc, tot acoperit cu bliaşcă. În faţa casei, am facut un hîj, aşa ca o bucătărie de vară, acoperită cu şindrilă şi dedesubt pivniţă. Fîntîna tot acoperită cu bliaşcă, poiată de porci, alta pentru găini, un sîsîiac împletit de nuieli de ţinut papuşoi. Aşa că acuma a fost aranjat tot ce ne trebuia pentru rîndul gospodăriei.

La vreo şase ani în urma noastră, s-a însurat şi Floria, care a rămas lîngă părinţi. A luat nivastă din a patrălia sat de la al nostru, din Mologhia, aşa după cum i-a fost gustul tatălui

[1] *bliaşcă (reg.) - tablă*
[2] *ganuc (reg.) - pridvor*

meu să mă mărite pe mine. I-au dat deodată cinci fălci de pămînt, i-a făcut contract, cum să zicia pe atunci, şi li-a dat în scris, cu toate că a ramas şi în gospodăria toată gata. A fost mai cu noroc, n-a muncit atîta, n-a suferit atătea greutăţi, n-a cunoscut ce însamnă să-ţi aranjezi singur viaţa. Dar noi am fost mulţămiţi şi fericiţi, căci am muncit din răsputeri şi Dumnezeu ni-a ajutat şi am ajuns la punctul unde ni-am pus gîndul la începutul vieţii noastre. Gospodăria ni-am aranjat-o bine, căruţă ni-am făcut noauă, bună, o iapă frumoasă ni-am crescut. Cînd o înhăma la căruţă, mergia jucînd. Venia o sărbătoare a Crăciunului, Paştilui, sau Duminica mare, de multe ori şi în alte zile, veniau toţi fraţii, cumnatele, la noi, căci era mama la noi. Stam la masă, sfătuiam, petriciam cu atîta bucurie şi voie bună că nici nu mai pot să spun. De multe ori venia şi tatăl meu şi vedia cum merge viaţa la noi. Să uita, parcă îi juca ochii în lacrimi şi a spus o dată că îi pare rău după cuvintele ce le-a spus el cînd am început noi viaţa. Dar noi i-am zis, că nu-i nimic, mulţămim lui Dumnezeu căci am muncit din greu şi cu gîndul la Dumnezeu şi el ni-a ajutat şi am ajuns la punctul unde ni-am pus gîndul cînd ni-am legat viaţa. Cu asta am fost fericiţi, că am muncit cot la cot şi am avut înţălegere între noi.

Prin anu 1930 s-a născut şi al treilia baiet. De acuma eram şi mai fericiţi, căci casa, gospodăria erau gata şi copiii creştiau bine. Mama să simţia bine la noi, căci bărbatul era un om blînd, căuta totdeauna să nu o supere cu nimic. Era vara, zile calde, zile frumoase. Mama nu putia singură să iasă afară să vadă soarele sau să se puie la umbra unui pom. Bărbatul meu de multe ori să pregătia să miargă la cîmp la prăşit, la cosît sau cu caruţa undeva. Era dimincaţa, el sta şi să uita roată, vedia că siamănă să fie zi frumoasă. Să întorcia, venia în casă şi zicia: hai să o scoatem pe mama afară, că astăzi siamănă să fie zi frumoasă, să nu steie mama în casă. O luam

doi inşi în braţă şi o scotiam afară. Avia pat în ganuc înaintea casei. Dimineaţa sta pînă venia soarele şi cînd venia soarele la amiazăzi, era pria cald, o duciam în grădină după casă. Sub pomi la umbră avia alt pat şi aşa tot timpu aviam grije de ea să nu steie numai în casă sau să nu steie pre tare în faţa soarelui. Mama era tare mulţămită din partia asta, căci vedia că bărbatul meu are atîta grije de dînsa şi-i poartă aşa mare respect.

De acuma mergia totul bine. Fraţii veniau foarte adesia, nu numai duminica sau la zile de sărbătoare, dar de multe ori veniau în zile de lucru, aşa pe neaşteptate, să vadă ce fac eu, cum îmi dau radă cu gospodăria, cu copiii şi cu mama. De multe ori mă găsiau la stative, ţăsiam sau torciam, cosiam ceva, cum e lucru la sat. De bună siamă că, pînă nu făciam rînd cu toate, nu mă puniam la ţăsut sau la cusut. Ei vediau că totul e în bună regulă. Mama nu era supărată, aşternutul curat, ea spălată, curată, copiii la fel. Ei mă probau de multe ori: ia sorioară, ce ai facut astăzi de mîncare, cu ce ai să ne hrăneşti? Eu rîdiam şi le ziciam: da cu ce am, am să vă hrănesc, eu mîncari domneşti nu ştiu a face. Iacă am facut borş cu fasole sau pastăi cu mujdei, dacă era mercuri sau vineri, căci să ţiniau zilele de post. Dacă erau alte zile, puniam repede ceaunul, faciam mamaliguţă caldă, brînză de oi, nişte oauă prajite, că asta e cia mai repede mîncare la sat. Cînd ştiam mai dinainte că au să vie, mai pregătiam şi alte mîncări, dar tot mîncări de la sate: galuşte cu verdiaţă, borş cu sfeclă, bureţi, barabule nouă cu smîntînă şi alte mîncări de la sate. Îi poftiam la masă, dar cu şiagă şi cu voie bună le spuniam dinainte că eu nu ştiu să fac mancări ca la tîrg. Ei mîncau cu mare poftă şi plini de voie bună, spuniau că ei mănîncă totdeauna mîncări de tîrg, dar sînt doriţi de aiestia mîncări cu care au crescut de copii. Eram foarte mulţămiţi şi ne bucuram cînd ne întîlniam toţi grămajoară şi în mijlocu nostru scumpa noastră mamă, care să uita cu ochii atît de galiş şi plini de voie bună la

frățiorii mei și la scumpii ei copii, care aviau atît de multă grije de ea și căutau tot timpu să o mîngîie cu cuvinte frumoase, căutau cît mai mult să facă șiagă, voie bună, ca să uite ea de necazul vieții. Ea să simția fericită și mulțămită cînd își vedia toții copiii la locu lor. A ținut-o Dumnezeu în viață și a ajuns pînă a găti și fratele cel mai mic, Tudorel, de învățat. A primit postul, lucra și el de acuma doctor. Eram toți, cum ziciau bătrînii, fiecare pe pînia lui. Mă simțiam și eu foarte fericită, gospodăria mi-am fost întemeiat-o binișor, casa am gătit-o, grajdul cu studolă l-am făcut, căruță nouă, plug, grapă, tot rîndu gospodăriei de acuma îl aviam. Copiii creștiau bine, erau marișori. Grajdul plin de vite: doauă vaci, buhai, mai o viţică, o iapă tînără. Cînd o înhamam la căruță mergia jucînd. De acuma era numai de-a dragul de trăit.

Dară ce folos că n-a ținut mult. În anul 1940 la Paști au venit toți frații, cumnatele, ca de obicei, cum am spus mai sus, am sărbătorit Sfintele Paști cu toți frații împreună și scumpa noastră mamă în mijlocul nostru. A fost bucurie, șiagă, voie bună, așa ca totdeauna cînd ne întîlniam. Dar nu ne-am gîndit nici unul că asta a fi ultima noastră întîlnire. Luni la Paști, fratele Grigore cu nivasta și un baiețel de doi ani au plecat în Anglia, căci nivasta lui era englezoiacă, din Anglia. Badița Ionică, fratele cel mai mare, cu nivasta s-a întors în Cernăuți unde aviau locuință și lucrau. Tudorel care încă nu era căsătorit s-a întors tot la postul lui unde lucra, după Cernăuți, undeva spre munți, îi spunea Bănila pe Ceremuș. Noi am rămas așa ca totdeauna mai triști, căci așa era, cînd ne întîlniam eram tare bucuroși, dar cînd venia ciasul de despărțire rămîniam mîhniți. Dar încă nu știam nimic ce vine înainte. După Paști, tot în anul 1940 la 14 mai a murit tata, în vîrstă de 75 de ani. Am regretat toți, întriaga familie, ca după un părinte, că s-a stins din mijlocu nostru. I-am facut tot rîndul după obiceiul creștinesc și mai departe nu am avut ce face, căci așa-i legia pămîntiască.

Prin luna iunie, tot în anul acela, pe la sfîrşitul lunei, s-au retras românii de pe teritoriul Basarabiei şi a Bucovinei. Organizăţiile şi lumia ceia mai învăţată au ştiut mai din timp de lucru ista, dară cu vro două sau trei zile înainte a ştiut toată lumia. S-a făcut o zarvă, o răscoală în sat, de nu ştia lumea de care să se prindă. Armată nu era în sat, decît posturile de jandarmi. Au luat jandarmii o căruţă, au tras-o în prag la primărie, au încărcat toate documentele, arhiva, tot ce era mai principal. Ce nu a dovedit să încarce pe căruţă, au scos afară şi au dat foc. La început a părut şiagă, dar cînd s-a văzut că arde focul cu hîrtii înaintea primăriei şi s-a rădicat postul de jandarmi, a stat lumia mîhnită şi pe gînduri. Să întrebau unii pe alţii, oare ce are să fie şi la ce are să ducă asta. Unii stau mîhniţi, numai strîngiau din umeri şi nu răspundiau nimic. Alţii, mai bărbătoşi, ziciau: da vie orişicine a veni, ce-mi pasă mie, eu tot am să-mi văd de coasă şi de sapă, că nu-s domn să scriu la masă. Şi dacă or veni moscalii, mi-or lua condeiu şi mi-or da sapa? Fiecare ce-i da în gînd, aceia vorbia, dar care avia judecată mai adîncă presupunia ce vine înainte. Eu aviam atîta de mare frică de moscali! Încă din timpul războiului care s-a început în anu 1914 s-a vîrît atîta de mare frică în mine, căci acuma, cînd am văzut că vin a doilia oară, eu nu mai aviam inimă în mine. Fratele care trăia în gospodăria parintească tot nu era de acord să rămîie sub ocupaţia moscalilor.

A venit Floria, fratele, la noi şi îl întriabă pe barbatul meu: ştii despre chestia asta că vin moscalii? El răspunde: da, ştiu şi ce-i de făcut? Bărbatul strînge din umere. Fratele îi spune: uite ce-i, eu merg acasă, prigătesc caii şi caruţa, îmi iau nivasta şi copiii şi plec. Gîndeşte-te şi tu, ce ai să faci. El a început să se tînguiască, că el a fost patru ani în războiul mondial şi a suferit destul şi dacă a venit din război cu multă muncă şi greutate şi-a făcut gospodăria şi acuma numa ce a

gătit gospodăria, totul e gata, numai să trăiască, şi iarăşi să iasă, să se ducă! Şi că atunci a fost unul singur, dar acuma, iacă, nivasta şi trei copii. Să laşi totul gata şi să mergi, unde şi la cine a însăra, la care păreţi să tragă. La copii cîte le trebuie, unde să-i strămut eu din toate gata. Eu ascult ce povesteşte el, dar n-am răbdare şi-i zic: nu te tîngui mult, hai să mergem şi noi o dată cu Floria. Cum om putia aşa ne-om da radă. Nu-ţi pară rău după avere, după gospodărie, căci am muncit şi eu alături cu tine şi ştiu cu cîtă muncă şi greutate să face gospodăria. Dar acuma, cînd aud că vin moscalii, cîtă frică de ei am eu în mine, nu-mi pare rău după toată munca ce am muncit, numai să scap de ei. Fratele Floria îi spune, uite ce-i, eu merg acasă şi înhăm caii, iau nivasta şi copiii şi vin pe la tine, dar tu răsgîndeşte-te. Şi a plecat Floria. Numai ce a plecat Floria, mă uit la poartă şi văd că soseşte fratele cel mare, badiţa Ionică, cu maşina lui. Să dă jos şi vine în casă grăbit. Nu dă bună ziua şi întriabă: voi ştiţi ce-i? Noi răspundem: da, ştim. Şi dacă ştiţi, ce staţi, ce gîndiţi? Prigătiţi-vă repede să plecăm. A tras maşina în prag şi spune: hai puneţi-o repede pe mama în maşină. Apoi se întoarce badiţa Ionică la noi şi ne spune: uite ce-i, lasă să mai şiadă doi baieţi lîngă mama, căci mai mult nu-i loc în maşină. Eu plec cu ei la Cernăuţi, să mă prigătesc şi eu, dar voi nu vă gîndiţi mult, căci vremia e scurtă. Puneţi caii la căruţă şi veniţi repede la Cernăuţi. Acolo vedem noi ce facem mai departe. Şi badiţa Ionică s-a pus în maşină şi a plecat. Peste cîteva minute soseşte fratele Floria cu caruţa, cu nivasta şi patru copii în căruţă. Iarăşi să dă jos din căruţă. Ce faceţi, sînteţi gata să plecăm? Eu îi spun, iacă numai ce ai plecat şi au fost badiţa Ionică cu maşina şi au luat-o pe mama şi baieţii cei mai mici ai noştri, Vasile şi Toader. Şi el întriabă: dar voi ce mai gîndiţi, ce mai aşteptaţi? Baietul cel mare a nostru avia de acum 15 ani. Cînd au plecat acei doi cu maşina şi el a mai rămas, sta pe gînduri, nu cumva

aceia să plece şi el să rămîie. Cînd a văzut caruţa şi verişorii lui în căruţă, el a spus: eu îs gata şi plec înainte pe carare, peste cîmp, mai de-a dreptul, voi mă-ţi ajunge, căci în căruţă era cam înghesuit. A eşit pe poartă şi a plecat. Floria îl întriabă pe bărbatul meu: ce faci, hai că timpul nu stă. El de-acuma, nu mai spunia că-i pare rău după avere, nu mai cîrtia încoace şi-n colo. Îi mai spun şi eu: ce facem, hai să plecăm că aştiaptă Floria. El îmi spune, mergi tu cu Floria, că eu mai merg pînă din vale, la primărie, să mai văd ce mişcare este, căci fratele bărbatului era primar. Eu o iau peste cîmp şi vă ajung în Cernăuţi. Am pornit cu Floria cu caruţa. Aproape de Prut l-am ajuns pe baietul cel mare şi am mers împreună pînă la Spitalul de copii în Cernăuţi. Acolo locuia badiţa Ionică. Am găsit-o acolo pe mama şi cei doi baieţi, care au venit cu maşina. Mama sta în pat, copiii să jucau, maşina sta în prag. Dar badiţa sta neliniştit în casă lîngă mama şi aştepta să ajungem noi. Cum am ajuns ne spune grăbit: iacă fraţilor ce-i, eu plec cu maşina, n-am loc şi nu pot să iau pe nime cu mine. Era maşină uşoară, cu patru locuri, şioferu i-a spus: dacă îmi laşi un loc şi mie să-mi iau nevastă, eu merg şi mîn maşina, dacă nu iau nivasta, atunci nu merg nici eu. A fost nevoit să-i deie şoferului un loc pentru nivastă şi nu a putut să o ieie pe mama. Atunci el ne spune nouă aşa: uite ce-i, surioară şi frate, eu plec înainte cu maşina. Voi puneţi pe mama în căruţă şi porniţi în urma mia. Scoate din buzunar şi-mi dă mie cinci mii de lei şi lui Floria la fel. Ne mai dă în scris adresa lui din Bucureşti, aşa, să nu uităm, şi ne spune: uite măi copii, că aşa era vorba lui, porniţi aşa ca ţiganii cu şatra. Mergeţi un timp, mai staţi, poposiţi, hrăniţi caii, mancaţi voi, aveţi grije de mama cît mai mult, să nu ducă lipsă, cît vor ajunge aceşti bani. De unde vă veţi afla daţi o telegramă la adresa care v-am dat-o şi eu voi mai trimite, ca să puteţi ajunge să ne întîlnim. Pe urmă vedem noi ce-i de făcut. Să uită roată prin casă. Patru camere

îmbrăcate, mobilate, cu divanuri, cu covoare persiane pe jos, dulapurile pline cu haine şi ne spune nouă: luaţi-vă ce doriţi. Dar ce ai putut să iei. Cum n-au putut ei lua nimic, numai cu ce au fost îmbrăcaţi, căci în maşina mică ce poate să puie, aşa şi noi nu am putut lua nimic, căci eram destui noi pe căruţă. Ei şi-au luat rămas bun de la noi, s-au pus pe maşină şi au plecat.

Noi am mai stat puţin şi l-am aşteptat pe bărbatul meu. Am văzut că nu vine şi triaba merge rău, am pus-o pe mama în căruţă şi am pornit şi noi spre regatu vechi. Am trecut Momorniţa, am ajuns la Buda Mare. Acolo am poposit oliacă. S-au odihnit caii şi iarăşi am mai mers cîţiva chilometri pînă într-un sat Godineşti. Am tras caruţa la o casă, de bună siamă ni-am cerut să ne primiască să noptăm. S-au întîmplat nişte oameni foarte buni. Ni-au primit foarte bine, au dus-o pe mama în casă, am dormit oliacă, cum a fost somnu în timpu cela. S-a făcut ziua, să ne pornim mai departe, dar tot îngăduiam şi aşteptam pe bărbatul meu. Am stat aşa pînă sub amiază. Am văzut că nu mai vine. Fratele Floria mă întreabă pe mine: eu nu pot să stau mai mult, ce facem că Chirică nu vine, aşa îl chema pe bărbatul meu. Eu nu putiam să-i spun să mai steie, căci de acuma să auziau tancurile rusăşti huruind. Floria pregăteşte caruţa. A cerut la omul de casă să-i deie voie să taie nişte druci din grădină; i-a tăiat şi i-a îndoit pe căruţă aşa ca cortu. L-am acoperit cu nişte ţoluri, asta am facut pentru mama ca să nu fie prea soare şi chiar pentru ploaie. Numai am gătit asta de facut; fratele a scos caii, i-a înhămat şi ne porniam să o punem pe mama în căruţă, cînd vedem la poartă că soseşte bărbatu meu şi cumnatu lui Floria, adică fratele nevestei lui. Eu bucuroasă că a venit şi bărbatul şi vom merge împreună, dar cînd colo ce să vezi, ei au prins a plînge amîndoi mai rău ca nişte femei. Că unde mergeţi voi, unde aţi lăsat tot binele, casa, gospodăria plină de toate, pîne, vaci cu lapte, porci de tăiat şi în sfîrşit toate cele trebuincioase şi v-aţi

pornit numai cu sufletu gol. Cînd a însăra, la care pareţi or trage copiii, pe care pat s-or culca, ce or mînca copiii. Aşa plîngia, că îi curgiau lacrimile şuvoi. Eu am trăit pînă atunci douăzeci de ani cu el şi a murit din familie un frate al meu, tatăl meu, tatăl lui, şi eu nu l-am văzut să-i curgă lacrimi din ochi aşa ca atunci. Atîta ni-a încîntat el cît şi cumnatul lui Floria că moscalii au ajuns în sat, îi plin de armată prin sat, îs oameni buni, stau de sfat cu lumia, nu zic nimăruia nimica. Voi aţi lasat satu şi unde v-aţi pornit şi unde mergeţi, întoarceţi-vă înapoi, unde duceţi copiii şi cîte basme de aiestia, nu mai pot să le scriu toate. Cumnata mia, nivasta lui Floria, s-a îndoit după vorbele frăţîne-său.Eu nu mă dam nici într-un chip să mă întorc înapoi, parcă inima îmi spunia, nu te întoarce, că nu faci bine, dar pînă la sfîrşit m-a făcut bărbatul să-l ascult, văzîndu-i atîta lacrimă. Dar mult mai bine era dacă nu-l ascultam şi pentru dînsu şi pentru mine cu copiii.

În sfîrşit, Floria, fratele, a avut o fire mai statornică, neschimbăcioasă. S-a întors către cumnatul lui, către nevastă şi bărbatul meu şi întreabă: ce faceţi voi, ce vă tîrguiţi atîta, hai să mergem. Cumnatul lui a început cu alt feli de vorbe către Floria: da ce te ţii tu mai cu minte ca toată lumia. Un popor atît de mare a trăit sub stăpînirea moscalului şi acuma ce aşa mare lucru, om trăi şi noi. Să laşi atît de mult bine, gospodăria şi toate cele trebuincioase. Le ai la îndemînă, le-ai lăsat şi du-te, unde... şi la ce. Atunci fratele Floria s-a schimbat la faţă şi le spune: judecata voastră este slabă şi îmi pare foarte rău că nu vreţi să mă ascultaţi. Eu, unu, nu mă întorc, pentru nimic în lume. Şi-a aşezat pălăria strîns pe cap, ochii i s-au împlut cu lacrimi şi nu a mai putut vorbi, decît a spus: îmi pare foarte rău, dar altceva nu pot să fac dacă nu mă ascultaţi. Rămîneţi cu Dumnezeu, eu plec. Şi s-a pornit pe o cărare peste cîmp. Eu nu mai putiam de plîns. Am păşit cîţiva paşi în urma lui şi pe urmă am stat în loc şi m-am uitat după el pînă cînd a trecut

după un deal şi nu l-am mai văzut. Am stat în locu cela nemişcată şi am plîns cu amar. Să vede că i-a fost şi lui destul de zdrobită inima, că nu a întors o dată capul să se uite înapoi. Timpul era liniştit, soare, cald, frumos.

Bărbatul meu şi cumnatu lui Floria şi-au împlinit dorinţa. Întorc caruţa spre casă, o punem pe mama în căruţă şi pornim spre casă. Deodată s-a schimbat timpu, pe loc s-a posomorît. Am pornit aşa la drum şi am mers poate ca un chilometru sau mai bine. A început un vînt tare. S-au rădicat nişte nouri negri şi aşia veniau de jos, de îţi păria că ating vîrful copacilor. A început să fulgere şi să tune. Nişte trăsnete grozave de îţi păria că e sfîrşitul lumii. Mama săraca, bolnavă, în căruţă. S-a întunecat de nouri, aproape ca noaptea. Ploaia a început să curgă ca din cofă. Nu erau picături de ploaie, ci vărsa aşa cum ai turna cu o galeată. Mama săraca respira prin canulă, de aceia nu aviam altă frică decît a mamii. Am strîns-o lîngă mine. Aviam o mică umbrelă şi i-am pus-o în faţa ei. A oprit caruţa la marginea drumului şi tremuram de grije cum să o învălesc de ploaie, nu cumva să ajungă un strop de ploaie în canula pe care respira, că gata era cu ea. Cu multă grije şi cu ajutoriu micuţei umbrele pe care am luat-o din casă, de la bădiţa Ionică, am salvat-o pe mama. De nu era umbrela, nu cred că o mai putiam scăpa în viaţă, de ploaia ceia aşa grozavă. Umbrela ceia am păstrat-o mult timp, ca un semn de salvare, cu care am scăpat-o pe mama.

Mi-a dat în gînd, chiar în momentele celia şi astăzi mă gîndesc că adevărat a fost, cînd eram copilă şi îmblam la şcoală, am învăţat o poiezie despre Mănăstirea Argeşului. Cum au fost un meşter, îl chema Manolia, şi el s-a apucat să clădiască o mănăstire, cu mai mulţi lucrători împreună. Dar ce să întîmpla cu lucru lor? Cît lucrau ei toată ziua, peste noapte să surpa. Tot lucrul lor despăria. Aşa s-a întîmplat mai multe zile de-a rîndu. Au stat toţi lucratorii împreună cu meşterul

Manolia de sfat, să vadă ce-i de făcut că nu merge lucru deloc, ce lucrează ziua, noaptia despare. Şi meşterul Manolia le spune la lucrători, iată care-i părerea mea, dacă staţi şi voi la învoială şi vă prindeţi la aşa ceva, că i-a spus lui în vis, să facă asta şi are să miargă lucru. Să se apuce diminiaţa de lucru şi să vadă a cărui nivastă o să vie mai întăi la ei acolo unde lucrau şi pe aceia să o zidiască în părete. Au făcut legătura, cu jurămînt, că să prind toţi, ori şi a căruia ar fi. Cînd diminiaţa s-au apucat de lucru şi colo pe la prînz să uită în zare, văd în depărtare că vine cineva. Să uită toţi să-şi cunoască a cărui nivastă vine şi îşi cunoaşte meşterul Manolia că este chiar a lui nivastă. Se frînge de durere, că ştie ce o aşteaptă. Să pune în genunchi şi face rugăciuni la Dumnezeu, să deie ploi cu trăsnete şi furtuni, ca să-i întoarcă înapoi nivasta de la nenorociria ce o aştepta. Dumnezeu l-a ascultat, a dat o furtună cu ploaie şi trăsnete grozave, da nivasta lui Manolia tot ţinia drumu înainte. Nu s-a întors pînă a ajuns la ei.Şi dacă a ajuns la ei, meşterul Manolia nu a putut să-şi calce cuvîntul ce l-au depus toţi cu jurămînt. A trebuit să-şi puie nivasta, să o zidiască de vie în zid. La început i-a părut şiagă nevestei lui Manolia, dar mai pe urmă cînd vedia că zidu o strînge, să ruga cu versuri jeloase şi-i zicia: Manole, Manole, meştere Manole, fie-ţi milă de mine că zidul rău mă strînge, viaţa mi se stînge. Şi încă multe versuri să ruga la meşterul Manolia, ca să-i fie milă de dînsa, dar meşterul Manolia cu toţi ceilalţi lucrători zidiau înainte, pînă au acoperit-o cu totul.

Era o poezie foarte dureroasă, cu jele tîlcuită, frumos, de bună siamă. Eu am uitat din versuri, cum au fost alcătuite de frumos, dar de atîta durere care m-a pălit şi pe mine nu o mai pot uita niciodată. Căci parcă Dumnezeu a trimis şi înaintia mea, cînd am făcut pasul cel nenorocit şi m-am întors înapoi, din drumul pe care am fost pornită, ploaie aşa grozavă, cu trăsnete, ca un semn parcă să-mi spuie: de ce te-ai întors la

necaz şi nenorocire? Mergi pe drumul drept pe care ai fost pornită. Dar iacă, aşa ca şi nivasta lui Manolia, nu ni-am întors, ci am venit pe calia cea nenorocită, spre casă şi avere, de care i-a părut rău bărbatului să se despartă.

Şi aşa către siară, cînd amurgia ziua cu noaptia, am ajuns înapoi acasă. De bună siamă că eram uzi pînă la piele, flămînzi şi necăjiţi. Ni-a prins bine că am intrat în cuibu nostru, ni-am desbrăcat, ni-am uscat, am mîncat oliacă şi ni-am gribuit la cald. A doua zi ni-am sculat şi am început din nou pe lîngă gospodărie a căuta de ce trebuie. Prin sat era plin de armată aşa cum ni-a spus şi bărbatul, dară armata îşi vedia de treburile ei, nu avia de-a face cu nimic cu lumia. Peste scurt timp armata s-a rădicat din sat. A venit miliţia, adică aşa cum erau pe timpuri jandarmii. Aieştia au început să pipăie altfel. Ziua era tehu, linişte, nimic, dară în timpu nopţii, pe la orele 12 sau 1, venia maşina niagră la poartă. Avia miliţia o maşină niagră acoperită şi închisă, fără fereşti. Venia în timpu nopţii, întra în casă şi îl lua pe om, aşa ca pe o pradă, fără să ştie ceva, să fie ameninţat cu ceva, să fi fost chemat la cercetări. Absolut pe neştiute îl lua pe om, îl punia în maşină şi nu ştia nimeni unde îl duce.

A fost începutu la fratele cel mai mic al barbatului, Mihai, care era pe timpul cela primar. Şi după asta, aproape în fiecare noapte erau răpiţi cîte un barbat sau doi. Numai auziai diminiaţa că cutare bărbat de acuma nu-i, l-au luat astă noapte.

De obicei, la noi în sat, tineretu, adică flăcăii, îmblă pe drum, siara mărg pe la fete. Aşa e obiceiu din bătrîni. Şi în timpurile celea, prin anul 1940, pe cînd să facia prada asta de bărbaţi, flăcăii erau pe drum. Şi cum simţiau că întră maşina niagră în sat, să tupilau pe după garduri, prin grădini, care şi unde se afla, şi pîndiau unde au să între şi ce au să facă. Ei să coborau din maşină, înconjurau casa, căci erau mai mulţi, ca nu cumva să fugă cineva pe feriastră sau cumva. Îl scula pe om din somn şi-l lua.

Într-o noapte a întrat la un om care nu s-a aşteptat niciodată la aşa ceva. L-a sculat din somn şi i-a spus să se îmbrace, să miargă cu ei. Omul spăriat a început să se roage că nu-i vinovat cu nimic, pentru ce îl iau. Dară au început mai cu rău. Omul săracu nu vroia să iasă din casă. Ei l-au prins cu forţa să-l ia, omul s-a prins cu mînăle de stîlpu hornului, cum era pe atunci, casele bătrîneşti pe la sate aveau cuptor de copt pîne şi hornul avia doi stîlpi în faţă. Omul s-a prins cu mînile de stîlp, ei cînd l-au zmucit o dată, omul nu a dat drumu mînilor şi hornu s-a răsturnat în mijlocu casei. Femeia şi copiii au început să răcniască, dar nu a folosit la nimic. L-au luat şi l-au pus în maşină. Alţii dintre ei au rămas puţin în urmă şi au tehăit[1] femeia şi copiii să nu să audă zarvă prin sat. Dar flăcăii erau tupilaţi prin dos şi au văzut totul.

În altă noapte au mers la altă casă. Era omul acela bolnav tare, care nici nu putia să se rădice din pat. L-au luat pe braţe şi l-au pus în maşină. Femeia şi copiii la fel răcniau, dar nu mai ajuta cu nimic.

Aşa au răpit mulţi oameni. Flăcăii şi tineretu vedeau tot ce să petrecia în timpu nopţii. A băgat o frică în ei, nemaipomenită. Ziua au început să vie ordine noi prin sat. Au început să cerceteze cîte hectare de pămînt are omu şi-i punia cîtă pîne la hectar să deie la stat, aşa că nu-i rămînia omului nimic. Dacă era pămîntul slab, nici nu-i ajungia să deie atîta cît au pus ei norma. Mai scutura de prin poduri rămăşiţele ce erau de prin anii din urmă şi împliniau norma.

Acuma bărbatul meu a văzut cît sînt de buni moscalii şi şi-a cunoscut fapta ce a făcut-o, dar de acuma era prea tîrziu. Îl mîna cu caii, cu caruţa, la cărat prund. Au început să facă un aieroport la Lujeni după Sadagura. Nu venia cu săptămînile acasă. La pădure la carat lemne, la gară, unde îl mînă acolo să

---

[1] *a tehăi (reg.) - a linişti*

ducia. Nu să punia cu nimic împotrivă ca să le între în voie. Dar vorba bătrînească, du-l toată săptămîna pe drac în spate, dacă sîmbăta l-ai pus jos, tot nu-i bine. Aşa săracu şi bărbatu meu. Toate dările cîte i-au cerut li-a împlinit, aci şi unde l-ar fi trimăs, s-a dus, nu s-a pus o dată împotrivă.

Aşa s-a băgat în toată lumia o frică nemaipomenită de mare. Tineretu nu mai era vesel niciodată de acestia toate cîte le-a văzut. Se strîngiau, se întîlniau pe drum, tot sfătuiau toţi grămăjoară. Aşa a trecut toată vara şi toamna anului 1940 şi a venit sărbătorile Crăciunului. S-a petrecut totul aşa parcă era după o înmormîntare. Parcă căuta fiecare să nu piardă obiceiul sărbătorilor, dară să vedia în faţa fiecăruia că nu mai este vesel, cu ohotă[1], cum erau în alţi ani de sărbătorile acestia.

Au trecut sărbătorile, au îmblat cu colinda, au făcut joc, aşa cum era obiceiu, dar pe urmă ce să vezi. Cam pe la jumătatea lunei ianuarie 1941, s-a strîns tineretu, flăcăii şi bărbaţii, tineri însuraţi, poate peste o sută de persoane, şi au plecat într-o noapte pe valea Prutului. A trecut graniţa în România printr-un sătişor care se chema Lunca.

Nu a ştiut nimeni de prigăteala asta. Nu a spus nime nimic, nici copiii la părinţi, nici bărbaţii la niveste, numai s-a auzit a doua zi deminiaţa ce s-a petrecut noaptia. A rămas lumia şi mai mîhnită şi mai pe gînduri, dară totuşi îşi vedia fiecare de triabă, care pe acasă, care îi mîna pe la tăiet pădure. La noi au fost mari păduri. Au fost cohalite, îngrijite. Cînd întrai în pădure, era aşa ca într-o grădină frumoasă. Copacii de tăiat să alegiau, care bătrîni, care ceva bolnavi. Dacă să tăia copacu, strîngia tot cracăşorul, sau dacă să tăia undeva pentru material, să punia în loc padure tînără. Dară în timpu ista au scos lumia la taiet pădure, pravaliau copacii delaolaltă. Care singuri erau la taiet, care cu caruţăle, la carat la gară. Nu dovideau trenurile de carat lemne, cît de foc cît de material. În fine, asta aşa merge orişiunde. Dară groaza ce s-a vîrît în lume totuşi zăcia în ascuns.

---

[1] *ohotă (reg.) - poftă, plăcere*

Cam pe la începutul lunei februarie, tot în anu 1941, s-a format a doilea transport de lume. Tineret, bărbaţi, flăcăi, fete şi neveste tinere, mult mai mulţi decît rîndu dintîi. S-au pornit iarăşi să triacă graniţa în România, dară de data asta nu li-a mărs. Au fost trădaţi. S-a găsit cineva şi i-a vîndut. Numai ci au eşit din sat şi a fost miliţia anunţată. Au sunat îndată la graniţă şi acolo îi aştepta de acuma. Totuşi au dat năvală şi a trecut o mică parte, dar cei mai mulţi au fost cosiţi cu mitraliera şi au rămas morţi şi răniţi. O parte au fost prinşi şi luaţi la închisoare. Dintr-asta au început năcazurile. După un timp scurt, a venit miliţia în sat şi au început să facă cercetări, dară satul era mai mult de jumătate gol. Cum au început cercetările de prin februarie, au ţinut pînă prin aprilie. Chema la primărie familia din care a fugit cineva la graniţă. Părinţii la care s-au dus copiii, nevestele la care s-au dus bărbaţii. Sta lumia foarte cu grije şi cu frică de nenorocirile ce s-au petrecut la graniţă. Fruntia tineretului a eşit din sat şi au rămas aproape toţi cosiţi la graniţă. Nu mai pot să pun eu cuvinte aici cum era lumia de amărîtă şi tristă. În fine, nu era ce face nimic. Îşi vedia fiecare cum putia de triabă, care pe lîngă casă, care oliacă mai cu putere îi mîna în alte părţi la lucru, care la pădure aici aproape, care mai departe la munţi, tot la taiet pădure, care cu sloboda, numai cu toporu. Alţii, cu caii cu caruţa, nu veniau cu săptămînile acasă. Dar lumia era foarte supusă, unde îl mîna acolo mergia, nu sta nime împotriva.

Aşa s-a petrecut pînă prin luna lui mai. Cam pe la 20 mai, într-o siară, ce să vezi, au început să vie maşini în sat. Dar nu aşa una sau două, ci una după alta, poate a ţinut mai bine de un cias. Au întrat fără număr de maşini în sat. Dar pe lîngă maşini, veniau o mulţime de miliţieni, care călări pe cai, care pe jos. S-au oprit toţi înaintea primăriei. Acolo era un tapşan, adică un loc destul de mare liber. Lumia săraca nu mai avia inimă în ea. Să trăgiau prin grădini pe ascuns unu la altu

tremurînd şi să întrebau unu pe altu, oare ce are să fie dintr-asta? Unii că e un fel de trivagă[1], alţii că vreau să rădice satu cu totu, alţii că vrau să mai ia tineretu care au mai rămas. Căci tot ei au chemat baieţii tineri, care mai erau prin sat, să se strîngă siara la Casa naţională, aşa să zicia atunci, dar acuma să zice la Club. Chiar în timpu cela erau strînşi, era plin Clubul de baieţi tineri. Era şi a nostru băiet, cel mai mare, Mitruţă, căci avia acuma 15 ani. Am început şi noi să tremurăm, căci de bună siamă, pentru asta a chimat baieţii şi i-a strîns la Club, să fie de-a gata să-i ia. Să svîrgolia şi bărbatul meu ca de moarte, dar în timp cînd noi ni vorbiam aceste vorbe, soseşte şi baietul acasă, căci ei nu au fost chemaţi pentru astă triabă, dar aşa ca să mai ţie lecţii cu tineretul. Ei cum au simţit atîta zarvă pe afară, nu au mai aşteptat să termine lecţiile şi s-au împrăştiat care şi în drumu lui, cum au dovedit, care pe uşi care pe fereşti. Au dispărut toţi din Club. Nu a fost pentru dînşii astă prigătială şi nu li-a zis nime nimic că s-au împrăştiat. Au zăbovit vreo două ciasuri, sau poate mai bine, maşinile şi miliţia înarmată înaintia primăriei. Mai aviau ceva de făcut cu documentele lor.

În timpul ista cineva ni-a şoptit că le trebuie încă doi oameni să iscălească şi apoi încep să rădice lumia care are pe cineva fugit la graniţă. Lumia, care mai din centru, nu mai dormia nime. Care a văzut ce a intrat în sat, sta toţi cu lumina stînsă, să trăgiau prin grădini, migieşii unu la altu, că pe drum li era frică, nu mai eşia nime. Şi tremurînd, parcă ar fi fost mijlocu iernii, să întrebau unii pe alţii, care ce are să fie asta. Unii că au să rădice satu cu totu, alţii că s-a început războiu şi au să ia bărbaţii la armată. Bărbatul meu îşi frîngia mînile şi nu mai putia să vorbiască nimic. Cînd întra în casă, să uita la copii, eşia iarăşi afară să mai vadă ce face lumia. Aşa s-a frămîntat ca de moarte pînă ni-a şoptit că pe aceia au să-i rădice, care au pe cineva din familie fugit la graniţă. Puţin

[1] *trivagă (reg.) - alarmă*

ni-am mai liniştit şi am zis unu către altu, poate că ni-a trece pe noi acest pahar, căci din casă de la noi nu a fugit nime la graniţă. Totuşi nu am mai pus capu pe pernă pînă s-a făcut ziua albă. Şediam aşa tremurînd. Eşiam puţin afară, iarăşi în casă, nu ne putiam găsi locu să ne liniştim.

Peste scurt timp au început să se mişce maşinile şi călăreţii miliţieni care stau înaintea primăriei. Ei aviau listele gata făcute pentru lumia care aviau de ridicat. Au mai luat din primărie cîte un om ca să-i conducă, căci satul e destul de mare şi sînt uliţi încălcite. Peste scurt timp, ce s-a început în sat, nici nu mai pot să povestesc. Au trecut vro 26 de ani de atunci şi acuma sînt cu condeiu în mînă să pun aceste cuvinte pe hîrtie. Mi să urcă păru în sus şi îmi mărg furnici prin tot trupu cînd îmi amintesc de momentele acelia. Au fost o mulţime de maşini. Au tras maşina la poarta omului, au întrat o ciată de miliţieni în ogradă, au înconjurat casa. Bătia în uşe, spunia să deschidă uşia. De bună siamă că lumia mai din fundu satului dormia, nu ştia nimic despre ce să petrecia în sat. Omul din somn, fără să ştie ce-i, deschidia uşia. O parte din miliţieni întrau în casă şi alţii stau împrejurul casei, pe afară, să nu între mai mult nime în casă, nici să nu iasă nime. Scula din somn copiii, femeia, cine se afla în casă, le spunia să se îmbrace, să miargă cu ei.Asta cred că îşi poate închipui orişicine cum au fost de plăcute momentele acelia, în timpul nopţii să te scoale din somn, să te trezeşti cu aşa ceva în casă. După ce-i scula din somn, mai semna ceva pe hîrtiile lor. Îi cetia, dacă sînt toţi cîţi îi avia scris, dacă lipsia vro unu întreba unde se află, poate că era undeva luat la lucru sau un copil era la o bunică sau la un alt niam undeva. În acel moment mergia şi-i ducia şi pe urmă îi încărca în maşini.

Cînd a început să scoată lumia din casă, să o încarce pe maşini, s-a început un zgomot prin sat, de îţi păria că e sfîrşitul lumii. Glasuri de femei bocind, cum bocesc în urma mortului, copii răcnind, felurite glasuri, care la piept micuţi,

care mai mărişori. Vitele prin grajduri răgiau, parcă presimţiau că rămîn fără stăpîn, cînii în legătoare urlau. O mare groază şi frică a fost noaptia aceia. Cînd a început să se tragă zori de zi, au început şi maşinile încărcate cu femei, copii şi mai cîteva bulendre, ceva de îmbrăcat, de aşternut cu ei, toate s-au îndreptat spre gara Sadagura, au trecut toate prin faţa casei noastre, adică pe drumul central. Care mai avia putere bocea, care plîngia, care numai făcia din cap semn de rămas bun. Aieştia care să uitau, toţi numai să ştergiau de lacrimi. Era destul de dureros. Ziua aceia a fost aşa de tristă, ca după o înmormîntare. La casăle care au rămas goale, au pus cîte un păzitor, ca să nu se împrăştie, că au rămas vite, porci, oi, gobăi felurite, gîşte, raţe, curcani. Afară de aiestea, rîndu gospodăriei, căruţă, plug, grapă, sicicarne[1], morişcă, în fine cît a muncit fiecare să lase în cîteva minute.

Pe urmă ce să vezi. A trecut o zi, a trecut două, eu eram aşa de tristă şi aşa mă duria inima de cele văzute, de nu mai ştiam ce-i cu mine. Cu toate că nu aviam pe nime aşia aproape din familie luat, totuşi de cîte ori mă puniam la mîncare, mă gîndiam la copilaşii ceia, care i-am auzit răcnind în noaptia aceia. Care unde să pun ei la masă, ce fac mamile lor, au cu ce îi hrăni? Aşterniam sara patul, la fel gîndul îmi era la ei. Oare unde dorm ei, pe ce se culcă ei? A venit sîmbăta, îi pun pe ai mei şi-i scald, îi spăl frumos, dar fără să vreu din ochi îmi curgeau lacrimi şi gîndul tot mi-i la copilaşii care i-am văzut pe maşină plîngînd. Mă gîndiam, astăzi e sîmbătă, oare mamele celia unde or fi cu copilaşii lor, oare astăzi că e sîmbătă îi spală pe ei, îi piaptănă? Aşa mă duria inima, parcă aviam o presimţire, dară nu ştiam ce mă aştiaptă.

Peste vro două zile, au început să vie femei şi bărbaţi cu caruţa, de prin Jucica, Cernauca. Pe acolo erau de pe acuma înfiinţate deja colhoazele. Au venit pe la casăle care au rămas

---

[1] *sicicarne (reg.) - dispozitiv de tocat furaje*

pustii şi au început a căra cele rămasă în gospodărie. Cînd te uitai, te duria inima. Vedeai nişte hoaţă dă femei sau fete, Dumnezeu le ştie, scotociau din casă în casă şi scotiau laicere, ţoluri, straie şi încarcău în căruţă. Trîntiau cu uşile, cînd în casă, cînd afară şi îmblau mîndre. Aşa au carat vro două săptămîni de prin case straie, pîne de prin poduri, oale, blide. Au cărat totul. De pe afară căruţă, plug, grape, poloboc, covată, în fine, lăsa numai păreţi goi. Pe urmă au început cu dobitoacele cele vii. Întîi cu păsările. Încarcau cletci[1] cu găini, gîşte, reţe, căci la fiecare casă era cîte ceva. Apoi au început cu porcii. Treceau transporturi de căruţă încărcate cu porci mari, graşi. În altă căruţă scroafe cu purcei mici, în alta nişte godaci. Aşa că au avut tare mult ce căra. La urmă au scos vitele de prin grajduri. Li-au strîns la grămadă şi apoi li-au ales pe sorturi. Vacile cele cu lapte la o parte, bouţi, junci, sterpăciuni la altă parte, viţăii cei mai mici, încă la altă parte. Nişte vite mîndre ca nişte flori. Cînd li-a pornit să le mîie, parcă-ţi era mai mare jelia. Unile răgiau, altele boroncălăiau, nu să dau dusă, parcă ştiau că le iau ca pradă. În vro două săptămîni a curăţit totul. S-a terminat cu asta.

La două săptămîni a fost Duminica mare. În satul nostru să face hram la Duminica mare, dar în anul cela nu o mai fost nici un fel de hram. Lumia mîhnită, tristă, parcă nici nu avia poftă de vorbit. A trecut şi Duminica mare, iată joi, după Duminica mare, siara după ce s-a întunecat, a început iarăşi să vie în sat miliţie, căruţă şi maşini. Acuma am văzut că iarăşi au venit să mai rădice lume, căci au mai rămas o parte dintre cei ce aviau fugiţi la graniţă. Ne-am împlut iarăşi de groază şi de frică, dar parcă ne mai ţiniam firea. Ne îmbărbătam singuri, că noi nu avem pe nime fugit la graniţă şi la noi nu au ce căuta. Dar tot nu ne mai puteam culca.

---

[1] *cletcă (reg.) - colivie*

Şediam cu lumina stinsă. Copiii au adormit, dar noi amîndoi şi mama şediam şi vorbiam prin întuneric. Cînd deodată a început cînele să latre. Ne uităm pe feriastră, de la poartă, a întrat o ciată niagră în ogradă. Cînd i-am văzut, parcă ni-a luat toată puteria şi am zis unu către altu: de acuma e gata cu noi. Peste cîteva secunde au înconjurat casa, cum le era obiceiu lor, şi alţii o bătut în uşe să le deschidem. Bărbatu a aprins întîi lampa şi pe urmă a deschis uşa. Cînd a deschis uşia, au întrat vro patru bărbaţi străinĭ îmbrăcaţi în negru şi cu dînşii un om de sat. Cum au întrat în casă, s-au facut că vrau să caute dacă nu avem armă. Au sculat copiii, au rădicat pernile, au scuturat aşternutu şi pe urmă ni-a pus pe toţi şi ni-a spus să stăm nemişcaţi. Ei s-au pus la masă, au scos nişte hîrtii, au mai scris nu ştiu ce într-însele, pe urmă ni-a cetit pe toţi. Mama, copiii, noi, dacă sîntem toţi care ne avia scris. După ce ni-a cetit, ni-a spus: de acuma îmbrăcaţi-vă, în 15 minute să fiţi gata şi plecaţi cu noi. Bagaj nu aveţi voie nimic de luat.

Eu am prins a tremura. Aşa tremuram de-mi ˡănţăneau dinţii în gură, parcă ar fi fost ger de 40 de grade. A ı început să îmbrac copiii. Scăpam tot din mînă. Mă gîndiam, copiii îi îmbrac, dar ce am să fac cu mama, cum am să o iau, că ea nu poate să facă un pas. Am să o duc pe braţă, să o pun pe căruţă. Dar mai departe? Ea nu o să poată suporta greutăţile şi are să moară pe drum şi ce am să fac eu mai departe. Aiestea toate mi le-am înşirat repede în gînd. Aşa tremurînd am îmbrăcat copiii, m-am îmbrăcat şi eu, pe urmă am început să o îmbrac şi pe mama. Bărbaţii ceia să uitau toţi după mine ce fac. Cînd au văzut că am început să o îmbrac şi pe mama, atunci ei mă întriabă de ce o îmbrac eu şi nu să îmbracă ea singură. Eu li-am spus că ea e bolnavă şi nu poate să se îmbrace. Ei au început mai cu răul la mine, ce bolnavă, că ea la trup, la faţă nu arată slabă. Eu am început mai tare să plîng şi le spun, iacă, aşa-i bolnavă, nu poate singură să se

stăpînească. A mai spus şi omul acela de sat, care era cu dînşii, că ea acuma are 20 de ani de cînd e bolnavă şi stă în pat. Ei acuma au stat, au vorbit ceva între ei, au scos din nou hîrtiile lor şi au întrebat numele şi prenumele mamei. Eu i-am spus, ei au luat hîrtia pe care era mama scrisă, a pus-o la o parte şi pe urmă îmi spune mie: lasă, nu o mai îmbrăca, ea rămîne. Îmbrăcaţi-vă voi şi plecăm. Atunci am slăbit cu totul şi nu am mai ştiut ce-i cu mine. Adinioară mă zbuciumam ce am să fac cu ea la drum, că i-a fi sărmana ei tare greu, dar acuma mi-i şi mai greu în suflet şi inimă cum să o las eu pe mama mea scumpă, bolnavă, fără nime lîngă dînsa. Ea nu să poate sărmana stăpîni singură, nu poate să facă un pas să-şi ia o lingură de apă singură. Dar duşmanii nu m-au lăsat mult să mă gîndesc. M-a prins unu de spate şi m-a repezit spre uşe să ies mai repede. Eu m-am întors peste el, am cuprins-o pe mama strîns şi am sărutat-o cu lacrimi. Şi iarăşi m-a luat unu şi m-a împins spre uşă şi m-a scos pînă în tindă. Am eşit afară, am pus piciorul pe ganuc şi m-am mai uitat o dată pe feriastră, căci ardia lampa în casă, să o mai văd pe scumpa mea mamă. Am zărit-o oliacă, cum plîngia sărmana, rămasă sîngurică, bolnavă, fără nime lîngă dînsa. Dar de data asta m-a zmucit şi mai aspru de pe ganuc şi mi-a arătat să plec pe drum. Cred că cine are suflet de creştin şi simţ de copil pentru mamă mă va înţelege. Căci mama noastră ne-a crescut pe noi, şiapte copii. Toţi au fost învăţaţi şi erau care şi la serviciul lui, dar mama şi-a petrecut zilele cu mine. De bună siamă că aviau şi fraţii foarte multă grije de ea, veniau foarte adesia la ea şi-i aduciau ce-i trebuia. A fost o mamă foarte scumpă pentru noi. Dar în anu 1940, cînd au năvălit moscalii şi au ocupat Bucovina, ea a rămas sărmana numai cu mine. Plîngiam amîndouă, ne simţiam tare străine, căci fraţii care veniau atît de des, acuma nu mai putiau să vie, să-i vadă, să vorbiască cu ei, să i se mai schimbe gîndurile. Ne gîndiam atunci că am rămas tare

străine. Nu ştiam ce ne aştiaptă înainte. Dar cînd a venit momentul cela şi m-a smuls şi pe mine de lîngă ea, dureria mea şi scîrba mea, ce au fost în clipele acelia, numai unul Dumnezeu le ştie şi el poate să mă criadă. Să las pe o mamă bolnavă în pat, care nu să putia stăpîni singură, fără nime lîngă dînsa şi să fii răpită, ca de nişte fiară crunte, fără suflet şi fără nici un pic de milă. Mă gîndiam chiar atunci că mult mai bine ar fi să-mi deie un plumb, să nu văd, să nu ştiu că a rămas scumpa mea mamă, amărîtă, necăjită, străină, între patru păreţi, fără nime lîngă dînsa. Mă gîndiam că poate să şi moară de atîta suferinţă şi cine o să aibă grijă de ea. Dar nu i-am mai putut folosi cu nimic. Am fost sălită să o las şi să plec.

În timpul cît eu m-am despărţit cu mama, bărbatul a vrut să ia ceva bagaj de îmbrăcat, de aşternut. A întrat cu baietul cel mare în altă cameră, dar miliţia i-a luat din urmă ca şi pe mine. Din triacăt, bărbatul a pus mîna pe vro două perni, cum sta pe pat în casa cei mare, şi băiatul, tot cum sta pe pat nişte cheptăraşe a lor şi vro două sumane, cum să făcia pe atunci, din lînă de oaie ţăsută.

Au eşit cu aiestia afară, unde ne aştepta o căruţă şi am plecat spre primărie. Acolo era mai multă lume aşa ca noi adunată. Ni-a încărcat de pe căruţă pe maşini şi ni-a pornit spre Sadagura. Am trecut iarăşi prin faţa casei noastre. M-am uitat adînc, poate să o mai zăresc pe scumpa mea mamă. Dar nu am mai putut să o văd. Atît am văzut, că uşia era deschisă şi cineva îmbla prin casă.

Am ajuns la gară, la Sadagura. Acolo ni-a dat jos. Sta un şir mare cu vagoane, de cele de cărat vite, pline cu lume. A deschis un vagon de acelia, în care era destulă lume, şi m-a ticsit şi pe mine acolo cu copiii. În urma mea a trîntit uşa şi a închis-o. Eu am început să strig, să răcnesc, să nu închidă, că încă trebuie să vie şi bărbatul meu. Nu a mai băgat în siamă nime ceia ce eu am răcnit. A închis uşia şi gata. Pe urmă,

mi-au spus femeile care mai erau în vagon: nu răcni, nu plînge degiaba, că şi noi am avut bărbaţi şi tot nu li-a dat voie să vie aici cu noi. M-am liniştit, că nu mai aviam putere atît de plîns. M-am uitat roată prin vagon să văd ce fel de lume este. În vagon mai erau doauă familii din Mahala, din satu nostru, erau din Horecia, din Toporăuţi şi doauă familii de jidani din Sadagura. Eram vro treizeci şi cinci de suflete, femei, copii, bărbaţi. Erau vro doi din Toporăuţi şi cei doi jidani din Sadagura, care i-au lăsat împreună cu familia. Pe ceilalţi bărbaţi i-a luat ca şi pe al meu. Ni-a trîntit ca pe vite în vagon. Nu era laiţă, scaun, deloc. Şedia toată lumea jos la pămînt. Eu am căutat încetişor şi m-am sunit şi m-am aşezat cu copiii în dreptul ferestuicii, căci era vagonul cu două ferestuici mici, aşa cum sînt vagoanele pentru vite. Ni-a ţinut o zi în gară la Sadagura. S-a strîns sute de lume împrejurul vagoanelor, familiile celor din vagoane. Răcniau şi eştia din vagoane şi ceia de jos. Să mai apropia, care şi cum putia, pe lîngă vagoane, pe la ferestuici şi le da cîte ceva de mîncare. Sta şi miliţie împrejurul vagoanelor, dar nu mai putia să depărteză lumia. Văzînd că nu mai pot depărta lumia şi că aşia de tare plîngiau şi cei de jos şi cei din vagoane, au mînat vagoanele vro cîţva chilometri mai înainte, la Lujeni. Ni-a ţinut acolo peste noapte. Lumia aceia a rămas toată în gară, nu a ştiut că are să ne mai opriască la Lujeni. A doua zi a început să se strîngă şi acolo lume, dar acolo nu ni-a ţinut mult, pînă sîmbătă după amiazăzi. Adică pe data de 13 iunie 1941 ni-a scos din casă, era joi siară şi ni-a ţinut pînă sîmbătă după masă pe data de 15 iunie. Apoi a îndreptat vagoanele înspre Noasuliţă. Cînd au pornit vagoanele spre Noasuliţă, am văzut că au să triacă prin gara noastră, Mahala. Am căutat să scriu cîteva covinte, cînd oi trece prin gară să las semn. Nu avem hîrtie, nu avem condei. Aviam o batistă alba de nas. Am rugat pe un jidan şi mi-a dat un creion chimic. L-am udat cu stupit şi am scris cîteva cuvinte, căci pria mult nici n-a fost timp căci

trenul face numai cîteva minute de la Sadagura pînă la Mahala. Cînd am ajuns în gara Mahala, am aruncat pe ferestuică batista și batista a fost găsită și păstrată pînă au venit frații mei.

Trenul nu s-a mai oprit. Mergia cu viteză foarte mare. Am trecut de Boian, Noasuliță, Mamaliga-Ocnița și așa a mărs, fără să se opriască, pînă a trecut apa Nistrului. Degrabă după ce a trecut Nistru s-a oprit într-o gară, și astăzi țin minte să chema Smerinca. Acolo au deschis ușia la vagon și ni-au spus că îndată ne aduce ceai. Peste scurt timp apare un milițian și îl ia pe un om, care era cu noi în vagon, să miargă cu el să-i ajute a aduce ceaiul. Lumia, săraca, mai ales copiii, așteptau să-și ude gura cu oliacă de ceai.. Îndată a sosit omul acela îndărăt, cu o vadră, de cele de ținc, ce să cară apă, plină cu ceai și cîteva pîni negri. S-a urcat barbatul în vagon și a început să împărțiască pînia. A ajuns cîte o hrîncă[1] de pîne la fiecare. Pe urmă, a început să deie ceaiu dar ceaiu ce era, apă abia călduță, cum e vara de la soare. De zahar nici vorbă să fi fost macar aproape de apa ceia. Asta ni-a fost prima hrană. După ce ni-a dat asta, a închis iarăși vagonu, fără nici o grije, căci de acuma am primit masa. S-a pornit trenul mai departe. A doua zi s-a oprit iarăși într-o gară. S-a deschis ușia vagonului și iarăși îl ia pe un bărbat să ajute a aduce caș. Lumia, acu parcă mai curioasă, așteaptă să mănînce caș. Să gîndia la caș de oaie, căci aceluia la noi îi spunia caș. Cînd colo vine bărbatul acela cu o vadră de caș. Erau niște crupe de orz ferte, fără zahar, fără sare. Cînd puniai lingura în ele, să întindeau ca mucii. Ni-a dat masa și iarăși a închis vagonul și trenul a pornit. A treia zi, pe același timp, s-a deschis vagonu iarăși. L-a luat pe un barbat să aducă masa și a adus barbatu cîteva pîni negri și o vadră de chisel. Niște apă roșie, închegată, nici dulce nici sărată, dar să întindea așa de urît de îți era griață să

---

[1] *hrîncă (reg.) - felie mare*

te uiţi, nu să o pui în gură. Aşa ne da masa, o dată în 24 de ciasuri. Altă dată era nişte ciorbă în care alerga cîte o bucată de frunză de curechi prin apă.

Şi aşa am stat vro douăzeci de zile în văgoane. La început s-a mai ţinut lumia, dar mai pe urmă vedeai cînd să opria trenul , îl scotia cîte pe unul leşinat şi îl ţinea să ia oliacă de aier. Pe altu îl scotia mort şi rămînia pe pironu gării. Ce facia pe urmă cu el, noi nu ştim. La altă gară vedeai că îl scotia pe unu eşit din minte. Răcnia, cînta, săria, aşa ca omul stricat de cap. Se lua mult pe gînduri şi îndată îşi tulbura capul. Şediam şi eu tristă, mă uitam la copii şi mă gîndiam numai la Dumnezeu. Şi mă rugam să-mi dăruiască putere să pot rezista la toate cîte vin înainte. Ni-a dus cu trenu pînă în oraşul Omsc. Era un aier greu în vagon, de nu avei cu ce respira. Vă puteţi închipui, treizeci şi cinci de suflete, atîtia zile să nu iasă afară, cum putia să fie aierul acela. Eu cu atîta mă sălvam, că m-am aşezat lîngă ferestuică şi scotiam capu eu, pe urmă puniam copiii pe rînd şi luam cîte puţin aier. Şediam şi aşteptam aşa ca vitele la abator. Ne mai întrebam ce o să facă cu noi. Unu spunia într-un fel, altu în alt fel. Eu şediam numai şi mă uitam. Numai de una îmi era tare frică. Se zicia că, cum ne-om da jos de pe vagoane, o să despartă copiii de noi, aşa cum au despărţit bărbaţii. Asta era pentru mine o mare durere. Mai uşor m-aş fi învoit la moarte, decît să-mi ia copiii de lîngă mine. Dar a trecut paharul acesta.

Au scos vagoanele din oraşul Omsc, ni-a dus vro sută de chilometri afară de oraş şi ne-a descărcat într-un lagar. Am stat acolo vro două zile. Pe urmă a început să ne împărţiască pe la raioane, la colhoză, la lucru. Au venit maşini, camioane de cele mari, ne citiau de pe listă şi ne încărcau. Ce ne mai spunia, noi nu înţălegiam căci nu cunoştiam limba rusă deloc. Ni-a încărcat cîteva familii, cît a încăput pe un camion, şi a pornit, dar unde, noi nu ştiam. Am mărs cu maşina ciasuri întregi. Nu am întîlnit nici sat nici oraş. Drumuri rele cu

hopuri, pădure, ciretei[1], pustiitate. Şi deodată face maşina o încărnitură spre o gîrlă, unde era o pădure mai diasă şi întunecoasă. Cînd a întors maşina spre gîrla ceia aşa pustie, noi cîţi eram în maşină, copii, femei, am început să răcnim cît ne ţinia gura. Noi crediam că ne duce în păduria ceia, în gîrla ceia, să ne verse într-o prăpastie, să nu mai ştie nime de noi. Îndată s-a oprit maşina, a eşit şioferul şi ne întriabă ce-i cu noi. Dar noi răcniam întruna. Şioferul ne spunea ceva, dar noi nu înţălegiam ce ne spune. Pe urmă am văzut că o tras maşina la o margine şi a început şioferul să-şi ia nişte lemne în maşină. Erau special pregătite pentru maşină, tăiate mărunt, aşa, ca de douăzeci de centimetri. Nu ştiu ce feli de maşini erau acelia că le mîna cu lemne, nu cu binzină. Şi-a luat lemne cît i-a trebuit şi-a eşit iarăşi la drum. Ne-a mai dus cîteva ciasuri şi-am ajuns într-un satişor. Ni-a dat jos într-o şcoală. Au fost mai multe maşini, toate cu lume aşa ca noi. S-a umplut şcoala ceia. Mai era un club, s-a împlut cu lume şi acela. Stam şi ne uitam unii la alţii, să ne facem cunoştinţă, că erau toţi de prin satele vecine, Ostriţa, Horecia, Jucica, Toporăuţi, Boian. Mai erau şi de prin Basarabia.

A doua zi, a început să ne împărţiască la lucru. Ni-au scris pe o listă, fiecare familie cîţi sînt în familie lucrători şi cîţi jivenţ, adică batrîni şi copii care nu putiau lucra. Au făcut o listă şi au dat-o la magazin, ca să ne putem cumpăra pîne. Aviam dreptul de cumpărat, pentru un lucrator şiapte sute de grame de pîne, iar pentru un jivenţ, un bătrîn sau copil, 300 de grame de pîne. Dar la pîne, nimic altceva decît apă. Dacă era o mamă care avia doi copii, sau poate şi trei copii, care nu putia încă să lucreze, cum împărţia ea trei sute de grame la un copil pe toată ziua, căci copilul de cîte ori pe zi cere mîncare? Cu durerea asta am fost şi eu, căci la început am intrat la lucru eu şi baietul cel mare, dar ceilalţi doi baieţi încă nu aveau putere de lucru.

---

[1]*ciretel, ciritel (de obicei la pl.) - desiş de copaci mici*

Era prin luna iulie. Ni-au scos la lucru. Eram în Siberia, în «oblast»[1] Omsc, Saldaschi raion, un satişor de vro 20 de casă, care să chema Cuşinofsca. Era pămînt roditor, creştia grău, cartofi şi mai mult fînaţuri, iarbă. Pustiitate cît vedeai cu ochii. Ne părea tare pustiu şi urît, după locurile care le-am lăsat, dar nu ştiam încă ce ne aştiaptă înainte. Ni-a împărţit la lucru, la legat grău, căci se cosia cu caii. Noi îmblam în urmă, legam snopii şi puniam clăi. Bărbaţii, băitanii i-au dat la cosît iarbă. Copiii, care mai tineri, la prăşit barabule. Iarba, o parte o lăsa să se usuce şi făciau fîn, dar o parte o cărau verde, o puniau în gropi mari şi adînci. O făciau siloz, hrană pentru vite.

Tot noi pregătiam gropile pentru siloz. Erau mai adînci de doi metri şi era destul de greu să arunci pe mal. Dar nu te credia nime că eşti flămînd şi n-ai putere şi nici nu înţălegiam limba lor. Vedeai că te înjură, te ocăreşte, dar tăciam tehu, că nu putiam spune nimic.

Înapoi erau bărbaţii care ştiau limba rusiască şi le zice la baieţi, era şi al meu şi mai alţii, tot aşa tineri, le zice, cînd a mai veni aşa, să vă înjure că lucraţi puţin, voi să le spuneţi că sînteţi flămînzi şi nu aveţi putere. Ei zic, cum să spunem, dacă nu ştim ruseşte? El îi învaţă, să ziceţi aşa: «mî golodnî ni mojim». Ei, bucuroşi că de acuma ştiu cuvinte rusăşti şi au să răspundă cînd i-a ocărî. Nu peste mult timp a venit din nou să vadă dacă e groapa gata curăţită. Groapa nu era gata şi iarăşi a început să-i ocărască. Ei de acuma hai să spună ceia ce i-a învăţat. Şi spun: «mî holodnî, ni mojim». Nu a eşit acel cuvînt că îi flămînd, căci cuvîntul«golodno» înseamnă că e flămînd, dar «holodnî», că e frig. Şi ei li-au spus să îmbrace şuba, adică cojocu, şi să lucreze mai repede.

---

[1] *oblasti (rs.) - regiune*

Ni-a fost tare greu pînă am înţăles limba rusiască. Am fost mult înjuraţi, luaţi în batjocură. Tăciam, că nu ştiam să răspundem nimic. Ne ducia şi ne arăta lucru, aşa ca la surdo-muţi, căci noi la început nu cunoştiam nici un cuvînt rusăsc. Dar de nivoie degrabă ne-am învăţat.

Odată m-a luat pe mine şi încă o femeie, tot din sat de la noi, ni-a pus pe teleaşcă cu două roate, la care era înhămat un cal, şi ni-a dus departe pe cîmp. S-a oprit şi ni-a arătat o bucată de fînaţ, destul de mare, cu brezde cosîte, care erau de-acuma uscate şi trebuiau strînse. Ni-a lasat două greble rele şi o furcă cu două coarne şi ni-a arătat să strîngem brezdele celia, să facem căpiţe. El s-a întors şi s-a dus. Noi am început amîndouă să adunăm brezdele celia valuri, aşa cum să strîngia şi pe la noi.Am strîns o bucată bună, dar de la un timp am slăbit, am obosit căci eram şi flămînde. Ni-am pus amîndouă jos pe valurile celia de fîn şi vorbiam de năcazurile noastre, căci avia şi ea doi copii şi nu erau încă de lucru şi eu tot la fel. Vorbind aşa amîndouă, soarele era de acuma sus, a început să ne încălziască şi am adormit amîndouă pe valurile de fîn. Deodată tresărim la un strigăt deasupra noastră. Era acela care ni-a adus cu teleaşca. Acuma nu era cu teleaşca, ci călare pe cal şi strigă pe noi, ne înjură, ne ocăreşte. Nu înţălegiam cuvintele dar vediam că aşa-i de mînios. De tare ce striga, tocmai stupit din gură îi săria. Atît înţălegiam acuma că sîntem «loderi», adică sîntem laidaci[1], nu vrem a lucra şi «veceru hleb ne dam», adică diseară nu ni-o da pînia. Atît de acuma înţălegiam noi. Nu am răspuns nici un cuvînt. El a întors calul şi s-a dus în altă parte. Noi ni-am ridicat şi am început mai departe să strîngem. Am gătit de făcut valuri şi am început să punem capiţe. Am pus capiţe mari frumoasă, rătunde aşa cum să punia la noi, căci lucrul acesta ni era cunoscut. Am gătit de pus căpiţele, am greblat curat printre ele, li-am pus toate să fie în rînd. Stau frumos cînd te uitai de departe, dar ei nu ştiau să

[1] *laidac (reg.) - derbedeu, pierde-vară*

lucreze aşa. Unde era strîns fînul de oameni de-a lor, şedia o gramuiază zvîrlită aici, două braţă de fîn dincolo, două braţă fără nici o formă de capiţă, sau să fie greblat curat printre ele. Numai ce am gătit noi de strîns, vedem că apare iarăşi acela călare. El era brigadir pe cîmp şi cînd a văzut că e gata strîns şi căpiţele stau aşa frumos şi-i greblat, curat, a venit la noi şi a început să ne laude. Atîta înţălegiam că zicia: «haraşio crasiva molodeţi», adică am lucrat tare bine şi frumos. Pe urmă ne întriabă «daţi o vas est». Am înţăles că ni-a întrebat dacă avem copii şi am spus că da. El ni-a arătat, acolo aproape, un lan cu mazăre. Să mergem să ne stríngem la copii. Asta a fost pentru noi mai bine decît lauda. Am strîns cîte o traistuţă de pastăi de mazăre, am venit acasă şi li-am fiert şi am mîncat cu copiii. Mi-a părut că e o zi de sărbătoare, că am avut oliacă ce să le dau la copii să mănînce. De altfel, nu era voie. Era pe cîmp şi mazăre şi cartofi, dar dacă te-ar fi prins că ai scos un cuib de cartofi, sau ai luat mazăre, sau un pumn de grău, te lua la închisoare.

Era tare strict şi eram tare apăsaţi şi socotiţi de oameni răi, mai ales dacă s-a început războiul în urma noastră. Pe noi ni-a rădicat în data de 13 iunie 1941 şi, la cîteva săptămîni, a început războiu. I-a scos pe moscali de prin Bucovina şi Basarabia şi i-a mînat pînă sub Stalingrad. În timpul ista, ne-ar fi înghiţit , mai ales dacă ştiau că noi sîntem români. Dacă ceva întîrziam la lucru, sau la început, am cercat să nu eşim Duminica la lucru, cînd a venit şi ni-a luat la rost, a început să strige pe noi, că de ce nu eşim la lucru, îl aşteptăm pe Ghitler să vie. Mai mult nu am căutat că e Duminică sau sărbătoare, am eşit la lucru regulat. Am lucrat bine, ori şi la ce lucru ni-a pus l-am scos la capăt, mai bine de cum îl făciau ei. Şi aşa, prin lucru, văzînd că ori şi la ce lucru ne punia îl făciam, a început să se uite din altă parte la noi, că nu sîntem aşa răi oameni cum ni-au socotit ei la început. Au căutat şi au început să se poarte oliacă altfel cu noi. Erau cîţiva oameni de-ai

noştri, mai în vîrstă, care ştiau puţin limba rusă. Mai stau cu ei de vorbă, întrebau de unde sîntem, cum am trăit, de ce ni-a luat şi multe altele. Dacă li-am povestit cum a fost viaţa pe la noi, cum am trăit şi cum ni-au luat, atunci ei au început să se uite mai cu milă la noi şi au zis, da, poate că nu sînteţi atît de vinovaţi, dar aţi picat sub marca asta gria şi trebuie să suferiţi.

Încet de acuma ne-am început a cunoaşte cu lumia, a deprinde cu lucru. Băietul cel de-al doilea era încă mic, dar a eşit şi el la lucru, ca să capete bucăţica de pîne. Căci cu trei sute de grame de pîne era pria greu, cu toate că poate eu mîncam trei sute de grame şi bucăţica mea li-o împărţiam lor, dar tot era destul de greu, slăbiai, de abia îţi duciai picioarele.

Satişorul în care ni-a dus pe noi era micuţ şi nu putiai găsi nimic să mai adaugi lîngă fărmătura ceia de pîne. Vro cinci chilometri de la satişoru unde trăiam era un alt satişor. Acolo era colhoz. Ţinia lumia vaci, porci, gobăi, aviau şi pînia lor, nu căpătau cu suta de grame. Acolo putiai ceva să mai găseşti de-ale gurii: cîte oliacă de cartofi, vro chilă de făină, oliacă de lapte. Dar cum putiai găsi, dacă le dai ceva în schimb, o basma, un ştergar, o cămaşe sau orişice ar fi fost din partia îmbrăcămintei, căci era mare criză. Dar şi la noi nu pria erau lucruri de acestia.Cînd vedeai însă copilul că se uită în faţa ta galben şi palid la faţă şi-i picură lacrimi din ochi şi spune: mamă, tare mi-i foame, vă puteţi închipui oare cum era inima mamei aceleia. Îţi venia în gînd să dai şi ultima zdrianţă, numai să-i alini foamia copilului. Aşia făciam cum putiam şi mai fugiam la colhozu cela, să găsim ceva de-ale gurii. Era greu de mărs, că din lucru nu ne lăsa. Noi ce făciam. Eşiam la lucru, lucram undeva pe cîmp pînă către siară şi cu vreun cias sau mai bine, înainte de a termina lucru, ne sfătuiam doauă, trei femei şi fugiam la satişorul cela să căutăm ceva de-a mîncării. Nu era aşa departe, numai una era rău, că drumul ce ducia spre satişorul cela mergia ca un chilometru prin pădure.

Şi dacă mergiam către siară, pînă mai îmblam şi găsiam ceva, se făcia siara de multe ori şi se întuneca. La întors ne temiam tare prin pădure, căci erau dihănii de lupi şi pînă eşiam din pădure nu aviam inimă în noi. Pe urmă, ni-am sfătuit noi cîteva femei, hai să facem aşa: noi lasăm lucru oliacă mai degrabă şi căutăm ce-om putia găsi, dar aieştialalţi, după ce or găti lucru, să ne iasă înainte, ca să ne triacă păduria. În altă siară, am lăsat iarăşi lucru, eu şi două femei. Acelia aviau bărbaţi şi li-a eşit înainte, dar mie mi-a eşit băietu cel mai mare, împreună cu doi barbaţi. Am mers noi, aşa cum am zis, a doilia zi am fugit din lucru, fără să spunem brigadierului, poate cu vro două ciasuri înainte de a găti lucru. Am ajuns la satişoru cela şi am îmblat de la o casă la alta, că nu putiai găsi nimic. Nu era aşa plăcut. Copiii mai zvîrleau cu bulgări, cu petre, în urma noastră, îşi bătiau joc de noi. Dar ştiind că am lăsat copiii lihniţi de foame, înduram toate numai să putem găsi ceva de cumpărat, să alinăm foamia copiilor. În sfîrşit, am găsit oliacă de cartofi, mai nişte crupe, că nu mai alegeai. Ce puteai găsi, totul era bun. Pînă am găsit, timpul a trecut. La întors, începia de acuma să amurgiască. Cînd am ajuns în marginea pădurii, ne aşteptau baietul meu şi cei doi barbaţi, dar cum am întrat în pădure a început să se întunece bine. Ne-am bucurat că ni-au eşit înaine şi aviam cu cine merge prin pădure. Cînd pe la o bucată de drum, am auzit undeva, mai departe în pădure urlînd. Ni-au trecut pe toţi fiorii, dar nu am zis nici unu nimic. Am mai mers puţin şi cînd colo auzim aşa aproape de drum ceva mormăind, horcăind, parcă ar fi tras ceva unu la altu şi nu putiau împărţi. Printre tufe am văzut parcă ceva făclii. Ne-am strîns cît am putut de aproape unu de altu şi nu mai putiam vorbi nimic unu cu altu. Bătia inima în noi ca în puiul cel de vrabie. Paşiam cît putiam şi tot aşteptam, cînd ne va eşi înainte. Şi tot am păşit, pînă ni-am depărtat şi a dat Dumnezeu că am scăpat. Nu au sărit înaintea noastră, să

vede că aviau ceva de mîncare acolo, dară frica ce a intrat în noi numai Dumnezeu o ştie. Am ajuns acasă, am dat jos ce aviam în spate, ne-am dezbrăcat şi ne-am culcat. Dar aşa parcă ni-a luat gura, nu am vorbit un cuvînt unu la altu, nici cu cei din casă.

Multă frică şi multe altele înduram, dar toate le dam la o parte şi mă gîndiam numai una: să-mi pot salva viaţa mea şi a copiilor. Pe urmă, mult timp nu am mărs în partia ceia, de frică ce a intrat în noi. A intrat şi baietu cel de-al doilea la lucru, primia şi el porţia de pîne, şiapte sute de grame. A rămas numai cel mic cu trei sute de grame. Pe urmă a mai început a se săpa cartofii. Îmblau copiii mai mulţi la strîns cartofi şi îmblau şi a mei. Mai puneau cîte un cartof, două, în sîn şi fugiau acasă. Cociau turte pe plită şi le mîncau cu mare poftă. S-a mai îmblătit grîul, mazăria şi ne lua pe noi la vînturat cu morişcă de lemn, căci pe atunci nu era încă atîta micanizaţie ca acum. Învărtiam toată ziua cu mînile la morişcă, dar eram bucuroşi cînd ne da la acel lucru, căci orşicît de tare ne păzia să nu ia nime nimic, tot nu veniai cu mîna goală acasă. Dam drumu în încălţăminte un pumn de grîu, într-o mănuşe o mînă de mazăre. Veniam acasă, ne descălţam, scuturam oghelele, strîngiam grîuşoru cela, oliacă îl suflam, îl spălam, îl ferbeam şi eram mulţămiţi că aviam cu ce împăca foamia.

Acuma, am fost început a ne deprinde cu viaţa. A venit toamna, ne-am cumpărat oliacă de cartofi pe iarnă, dacă mai lucram şi putiam chişca un pumn de grîu, un pumn de mazăre şi cu bucăţica de pîne care ne-o da împăcam foamia şi mutam zilele de azi pe mîne. Dar puteria scădia. Dacă a căzut omăt şi s-a făcut iarna, baieţii au căutat nişte păr de cal, căci sîrmă nu să găsia pe acolo, şi puniau laţuri prin pădure şi prindiau nişte păsări sălbatice, le zicea acolo «gluhazi», la alţii le zicia cucoşi sălbatici. Dacă le pica cîte unul, altă dată şi doi

de aceia, eram fericiţi, căci aveam o mîncare mai altfel. Dar de multe ori îmblau digiaba, nu găsia nimic, căci aşa-i vînatu, amagitor. Am împins iarna ceia aşa cum am putut. Ni-am mai deprins cu lucru, ni-am deprins cu lumia, au văzut că lumia noastră s-a prins de lucru, nu să mai uitau de acuma aşa rău la noi.

Înspre primăvară, ni-a chemat la «cantora»[1] lor şi ni-a spus că iacă vine primăvara şi ei au să ne deie cîţiva ari de pămînt să punem cartofi, ca să ne fie mai uşor, că avem copii. Noi am răspuns că nu avem cartofi de sămînţă, dar ei ni-au spus că ne-or da cîte un pud de cartofi, restul să căutăm, să cumpărăm noi. Aşa să număra la ei, cu pudu nu cu chila, ceea ce însămna, un pud 16 chilograme. Ni-am bucurat şi cu asta şi ne gîndiam că dacă om avia oliacă de cartofi ai noştri, orişicît ni-a fi mai uşor. Lucru la pămînt era aproape ca şi pe la noi, de arat, de sămănat, de prăşit, de cosît. Erau vite, cai, oi, gîşte, găini, în fine, era pămînt roditor şi să putia creşte de toate.

S-a făcut primăvara, în adevăr ni-au dat cîte o bucăţică de pămînt, ni-au dat cai, plug şi am arat, am pus cartofi. Acuma ne simţiam şi noi că avem ceva a nostru, mai ne încurajau şi cei de pe loc, ne spuniau că dacă vom trăi acolo, am putia şi noi să ţinem o vacă, nişte gobăi. În sfîrşit, să putia trăi acolo.

Dar ce să vezi, vine într-o zi miliţia, ne cheamă şi ne spune să ne pregătim, că ne duce de acolo, dar unde nu ne spune nimic. Noi de acuma am îngheţat iarăşi, dar ce poţi face, ne păria rău că de acum ni-am deprins cu lucru şi cu lumia, dar nu te roagă nime, nu-i aşa cum vrei.

Mai era cîte unu mai îndrăzneţ, îşi făcia singur curaj: da unde poate încă mai departe să ne ducă, decît în Sibiria. Un bătrîn, de acolo de loc, ni-a spus: are să vă ducă pe drum de

---

[1] *kantor (rs.) - birou, oficiu*

ţarnă, pe drum rău, peste cîmpuri prin mlăşniţi, prin apă, pînă o să ajungeţi la o şosea bună. Acolo să vedeţi dacă în şosea îţi porni la driapta, o să vă ducă la loc bun, dar dacă va duce spre stînga, o să fie prost, vă duceţi la locuri grele. Peste cîteva zile vine miliţia, ne încarcă pe căruţă şi pornim. Adevărat, aşa cum ni-a spus bătrînul, ni-a pornit pe unde era drum de ţarnă, pe unde nu era deloc drum, peste cîmpuri, prin mlăştini, prin apă. Aşa ni-a dus aproape două săptămîni. Caii au slăbit, noi mergiam mai mult pe jos. Era un transport de vro zece căruţe şi mergia un miliţian cu noi. El mergia călare pe un cal, puţin înainte şi căuta un loc potrivit, aproape de o baltă, să avem de unde lua apă. Apoi ne opria, adică toate căruţăle poposiau caii şi ne spunia nouă să fierbem ceai şi să bem. Făciam «caschior»[1], aprindiam focul şi ferbiam ceai, adică luam apa din baltă şi o ferbeam fără să punem ceai într-însa sau zahar. Beam cîte oliacă de apă de aceia caldă, cîte o fărîmătură de pîne şi ne porniam iarăşi la drum. Dacă ne prindea noaptia, stam pînă se făcia ziua. Am mers aşa pînă am ajuns la şosea bună, petruită, aşa cum ni-a povestit moşniagul acela. Şi cum au întrat căruţele în şosia, au luat-o spre stînga.

Nu mult am mers pe şosia şi am ajuns la un orăşel care se chema Bolşiareca, dar nu ni-au oprit, numai am trecut prin oraş. După ce am trecut de oraş, degrabă am ajuns pe malul unei ape care se chema Iartîş. Ni-au descărcat din căruţă pe malul apei, căruţele s-au întors înapoi şi noi am rămas acolo pînă a veni vaporul să ne încarce. Am mai stat vro cinci zile sub cerul liber. A şiasa zi au venit un vapor mare, care era plin de lume aşa ca noi, şi ni-am întâlnit cu multă lume cunoscută de prin părţile noastre, dar mai era şi străină. Erau filandeji de prin Filandia, erau poloni din Polonia şi erau şi din ţara asta, un feli de naţie, calmîci şi tatari. Vaporul era destul de mare, dar era bucşit. Ni-a urcat şi pe noi în vapor, ni-a înghesuit de şediam aşa ca peştele în poloboc. Am mers aproape o

---

[1] *kostior (rs) - foc*

săptămînă. De pe vapor vedeam satişoare, oraşe, zovoade, adică făbrici. Apa aciasta era un rîu mare, dar să vidia malurile, de o parte şi de alta. Am ajuns la un orăşel care să chema Salihard. Aici ni-au descărcat pe toţi şi am stat vro trei zile. Pe urmă, a început să ne împărţiască. O parte mică a rămas acolo în oraş la lucru, alţii prin apropierea oraşului. Acest oraş de acuma era la «sever»[1], dar o parte din lumia ceia au încărcat-o iarăşi pe vapor. am căzut şi noi printre aceia. Ni-au dus încă vro trei sute de chilometri. Vaporu a eşit de acuma din rîu şi a intrat pe o apă mare de nu se mai vedia malul nici de o parte nici de alta. Apa asta să chema Obi. A început să bată oliacă de vînt. S-au făcut valuri pe apă şi vaporu mergia aşia pe valurile apei, dar să clătina tare. Lumia neobişnuită pe vapor a început să li se facă rău. Unii vărsau, alţii să îngălbiniau ca turta de ciară, nu putiai să rădici capu, îţi paria că se întorc maţele în tine. La sfîrşit a întrat vaporul pe un rîu, a mai mers vro doi chilometri şi a ajuns la o «pasiolcă», adică la un satişor. Să chema Şuga. Acolo s-a oprit vaporu şi au descărcat toată lumia. Am mai stat vro două zile şi aici, apoi a început iarăşi să împărţiască lumia. Erau cîteva sătişoare în apropierea, unde au trimis o parte mică de lume, o parte au rămas în Şuga unde ni-a oprit, o altă parte a pornit-o încă mai înainte vro două sute de chilometri, spre polu nord.

Asta era prin luna iulie 1942. În drumul ista erau nişte rîuri mai mici, unde nu putia să miargă vaporul cel mare cu care ni-a adus şi ni-au încărcat pe nişte «cachere», cum le zicia acolo, nişte vaporaşe micuţe. Am picat şi eu cu copiii în transportul cela. Ni-a dus cam jumătate de drum, apa a scăzut şi nu mai putia să miargă «cacheru» mai departe. S-a oprit şi a descărcat toată lumia pe mal şi «cacherele» s-au întors înapoi fără să spuie ceva la lume. De ce a dat-o jos acolo, pentru ce să aştepte, c-o să vie alt transport, sau să vorbiască ceva?

---

[1]*sever (rs.) - nord*

Absolut nimic. Ni-a dat jos, s-a întors şi a plecat. Pe mal ce era? Tundra cu mlaştini şi pădure. Era o zi liniştită, fără vînt şi cu soare. Ţînţarii au început să ne mănînce. La început ni-a părut şiagă, dar pe urmă ni-au scos din răbdări. Nu mai putiam suferi. Aşa erau de mulţi ţînţari, cum ai sta înaintea unui stup de albini cînd scot roiul în zbor. Copiii au început să plîngă, căci nu dovedeau să se apere. Am aprins focuri mari cu lemne şi frunzari, să se facă fum să mai împrăştie ţînţarii, dar cu puţin folos. Ni-am aşezat împrejurul focului. Din faţă, cît bătia ferbinţiala focului şi fumul, nu se puniau, dar din spate te înţăpa şi te sugia de sînge, căci nu mai aviai răbdare. Ne gîndiam atunci ce o să fie mai departe cu noi.

De bună siamă că ni-a lăsat aici, în pustiul ista, fără mîncare, fără nici un adăpost, ca să murim. Dar mai bine făciau să fi tras cu o mitralieră. Te culca deodată şi nu vedeai atîta chin. Copiii au început să plîngă împrejurul meu: mamă ni-i foame, mamă nu mai putem răbda foamia şi mîncărimia ţînţarilor. Mi se rupia inima, dar nu le putiam da nici un ajutor. I-am aşezat înaintia focului, pe nişte crengi, să fie mai rădicaţi de la pămînt, căci era umed şi rece. Eu am luat o criangă mare, cu frunze, şediam lîngă ei şi-i apăram de ţînţari, poate că or putia să aţipiască, să adoarmă cît de puţin, să se liniştiască. În sfîrşit, obosiţi cît s-au zvîrgolit de mîncărimia ţînţarilor şi hlipiţi de foame, au adormit puţin. Eu nu m-am lipsit de lîngă ei, măhăind încontinuu cu crianga deasupra lor, ca să se poată puţin odihni.

După două zile şi două nopţi a venit un «cacher» mai micuţ decît acel care ni-a lăsat acolo şi cu lotci, adică luntri, sau bărci, cum s-ar zice pe româneşte, legate în urma lui. A adus şi pîne şi ni-a împărţit la fiecare. Ne-am alinat puţin foamia şi apoi ni-a pornit iarăşi la drum. Copiii şi femeile mai bătrîne şi slabe le-a încărcat pe «cacheraşul» cela mic, cei mai tineri oliacă mai cu putere i-au pus pe bărci şi cu lopetele mînau cu mînăle, bărcile.

În sfîrşit, am ajuns la locul numit. Ne-au descărcat iarăşi pe mal. Acolo ce era? Pădure şi cîteva case începute, din bîrne de lemn verde taiet din pădure şi clădite unul peste altul. Şi printre bîrne era aşternut un rînd de «moh», aşa-i zicea acolo, un fel de muşchi care creştia pe mlăştini, ca să se astupe crăpăturile. Aşa se facia casăle pe acolo, nu să ungiau cu lut. Casele care le-am găsit acolo erau clădite pînă la acoperiş. Podul era pus pe scînduri, dar vîrf de acoperiş nu aviau. Numai ce ni-am dat jos pe mal şi a început să ploaie. Nu aviai unde să te adăposteşti deloc. La început ni-a părut şiagă. Erau pe malul rîului nişte bărci scoasă pe mal şi răsturnate cu fundu în sus. Ni-am vîrît care am dovedit sub bărcile acelia, să ne îndosim de ploaie, dar ploaia nu înceta. Şi cît ai putut să stai sub barcă, tupilat? Jos nu ai putut să te pui, că degrabă a început să curgă părău din ploaie pe sub barcă. Am eşit de sub bărci, căci tot una era. Uzi, ni-a luat «nacialnicu»[1] care era peste noi şi ni-a dus prin casăle acestea, care am spus cum era făcute, pînă la acoperiş. Ni-a vîrît cîte cîţi am încăput, dar acolo ce fel de adăpost? Podul pus numai de scînduri, alt acoperiş nimic, uşi, fereşti, deloc. Printre scîndurile de diasupra ploaia curgia întruna. Ni-a răzbătut udiala pînă la chiele. Prin uşi şi fereşti trăgia un curent de îţi păria că te suge cu totul. A ţinut ploaia toată ziua şi toată noaptia. Stam îmbrăcaţi, care şi cu ce aviam, stam în picioare. De la un timp, am început să ne dăm drumu jos la pămînt, căci pat sau scaun nu era şi eram obosiţi de neodihnă. A doua zi a încetat ploaia, dar noi eram cu toată îmbrăcămintea udă şi uzi pînă la piele. Să ne schimbăm, nu aviam cu ce, căci ce am avut tot am îmbrăcat, să nu ne răzbată ploaia. A dat Dumnezeu şi s-au împrăştiat nourii, s-a făcut soare şi încet ne-am uscat, dar vă puteţi închipui cît de plăcut şi sănătos să se usuce rufa pe trup.

---

[1] *nacialnic (rs.) - şef*

După asta am căutat ce s-ar putia face. Am eşit pe afară să facem cunoştinţă cu locurile. Îmblînd, am găsit bucăţele de scîndurele şi am astupat locul unde era ferestrele, să nu bată vîntul aşa tare. În locul uşilor, care a avut, a bătut cu ţînte nişte bucăţi de ţoluri şi li-a aninat aşa ca să se poată îmbla. Ne-am îndosit oliacă de cel mai mare vînt, dar s-a făcut şi întuneric înăuntru. Dar deocamdată era bine, căci altceva nu era ce face. Ni-au scos la lucru şi mai întîi ni-au pus să scoatem nişte lemne, adică nişte butuci groşi şi lungi pe care i-am adus cu pluţile pe apă, de undeva din altă parte. Au dat şi oameni şi femei la scos pluţile, unii şedeau în apă şi legau cu funii butucii, alţii de pe mal trăgiau funiile. Şi aşa, am scos toate pluţile celia.

După asta, ni-au pus şi am săpat „zimlenci" în pămînt, adică cum să fie mai înţăles bordeie, ca să aibă unde pune lumia pe iarnă la trăit, căci era de acuma luna lui august şi pe sfîrşitul lui august acolo să începia frigul şi trebuia lumia aşezată pe iarnă. Ni-au pus şi am săpat în pămînt, cam de un stat de om adînc, vro trei metri de lat şi lung cît dovedia de săpat, zece şi 15 metri. Deasupra puniau lemne, druci, aproape unu de altu şi acoperite înapoi cu pămînt. Înăuntru au pus sobă de fier, în faţă au făcut uşe. Aşa s-a făcut nu numai unu, ci multe bordeie, căci era lume destul de multă.

Dacă s-a gătit de făcut bordeiele, a început să aşeze lumia în ele căci începia frigul. S-au împlut toate bordeiele cu lume. Eu m-am retras, nu am vrut să întru în bordei cu copiii, căci am văzut cît am lucrat la ele că tare puţin aier are să fie în bordei.

Am rămas în casa ceia aşa negata. Eram din Mahala, din Boian, din Toporăuţi, eram vro şeasă familii, care am rămas în casa ceia să iarnăm. Adică era numele de casă, căci acoperiş nu era deloc. Cînd da cîte o ploaie, tot curia pe noi şi ne uda, dar ni-am gîndit că om pîrdosî-o cum om putia şi tot

mai bine are să fie decît în bordei în pămînt. Mai erau aşa vro şiasă sau şiapte case, toate aşa clădite numai din bîrne pînă la acoperiş şi toate au rămas pline cu lume. Toţi s-au tras, naţie la naţie, în una s-au aşezat basarabeni, în alta poleci, în alta români. În casa asta în care am rămas eu, am fost două familii din Mahala, eu cu trei copii, Grigorciuc Ştefan cu nivasta sa Veronica din Cotu Ostriţei, Nicurciuc Lazar cu nivasta, Mihalcian Raifta cu doi flăcăi, Cuciorofschi Ilinca cu doi copii, aiştia din Boian, şi Zaharia Paraschiva, dar îi zicia Calina, din colonia Toporăuţului. Ni-am ales ăştia, căci vorbiam toţi româneşte, şi cînd veniam siara de la lucru, macar în casă vorbiam limba noastră. Aşa că de acuma am văzut că ne strînge frigul şi ni-am pus pe triabă să pîrdosîm oliacă cum om putia să nu îngheţăm. Am cercat să suim pămînt deasupra, pe scîndurile care erau pusă ca pod, să mai opriască ploaia, dar nu a fost de nici un folos. Din contra, afară sta ploaia dar în casă ploua pînă să gătia de scurs pămîntul de pe scînduri.

Nu peste mult timp s-a gătit cu ploile, a început să îngheţe şi să ningă. S-a aşezat zăpadă gros pe scîndurile podului şi nu ne mai curia. Acum a venit «nacialnicu» care era peste noi, a dat material şi ni-a făcut o uşe să nu mai şedem cu ţolincu aninat, căci de acuma era frig. Dar fereştele au rămas tot aşa bătute cu scînduri. A găsit copiii nişte bucăţele micuţe de sticlă, le-au pus una lîngă alta, au taiat în scîndură aşa ca de o palmă şi li-au pus acolo, să se zăriască oliacă, să putem îmbla prin casă. Ni-au adus o sobă de fer şi ni-au pus-o în mijlocu casei. Lemne erau de ajuns căci era totul numai pădure.

Pe noi ni-a împărţit în brigăzi, cîte opt, zece oameni, adică bărbaţi şi femei amestecaţi, la taiet pădure. Care mai tineri, mai oliacă cu putere, taiau copaci de cei mai groşi, dar

cei care erau mai bătrîni, mai slabi, taiau aşa cum să zicia pe la noi praştiu, copaci aşa ca picioru de gros. Îi tăiam, îi curăţiam de craci şi îi tîrîiam şi-i puniam grămezi mari, aşa lungi cum să aflau. Mai taiam şi cu firesteu şi clădiam metri, aşa cum e lucru în pădure. Dacă ar fi fost mîncare, mergia şi lucru, dar din partia mîncării era tare prost. Primia un lucrător şiapte sute de grame de pîne. Adică cum le primia, avia dreptu să plătiască cu bani şiapte sute de grame de pîne pe zi. Acele şiapte sute de grame costa o rublă şi patru capeici. Dar un bătrîn, care nu mai putia lucra, sau un copil, acela primia trei sute de grame, dar tot plătite cu bani. Dacă era un bătrîn, care nu putia lucra, acela ştia, înţălegia că nu-i şi răbda săracu cum putia. Dar un copil? Îşi poate închipui orişicine cum poate să trăiască cu trei sute de grame de pîne pe zi un copil. Dar ce putiai să faci, că nu era din altă parte de unde să mai adaugi ceva. Nu erau sate cu lume, macar cît de departe, să poţi merge să găseşti ceva de-a mîncării, cum mergiam cînd eram în Sibiria. Aici nu era alta nimic, decît pădure şi apă.

Mă sculam demineaţa, împărţiam cîte o fărmătură de pîne la copii, îmi luam şi mie o fărmătură în mînă şi toporu subsuoară şi mergiam la lucru în pădure. Mărgînd pe drum, înghiţiam acelia două guri de pîne. Dar după acelia două înghiţituri de pîne, aşa de tare ceria stomacu mîncare, că aşa cum mergiam pe drum mă gîndeam, oare să iau o mînă de nisip să vîr în gură, să înghit, nu mi s-ar astîmpăra foamia? Dar nu putiai să faci aşa ceva şi lucram aşa toată ziua. Veniam siara acasă, hai să facem focu, să facem ceva de mîncare. Dar ce mîncare putiai să faci? Aduciam apă din rîu, puniam la foc, puniam o lingură bună de sare în ea şi mai fărmam o bucăţică mică de pîne în apa aceia, să fie oliacă tulbure şi bine sarată, şi-o turnam în strachină. Ne mai împărţiam cîte o gură de pîne la toţi şi ţiniam pînia în gură, nu o înghiţiam, şi tot sorbiam cu lingurile apă de aceia sărată. Dar asta o făciam prin întuneric,

căci lumină nu era deloc. Cît ardia focul, vediai în zaria focului, dar cum să gătia focul, nu era ce aprinde deloc, nici lumînare, nici salitră. Sorbiam apa aceia cu nişte linguri rusăşti şi coada la lingură era ca un băţ rotund, nu cunoştiai în mînă cum s-o ţii să fie dreaptă şi de multe ori o duciam cu dosul la gură. După ce gătiam apa ceia sărată, te frigia, te ardia înăuntru sarea şi mai biam cîte o litră de apă din rîu ca să fii sătul... Nu numai eu, dar toată lumia cîtă era acolo.

La început a mers oliacă, dar nu pria mult. A început lumia să se îmbolnăvească, a început lumia să moară. Cu părere de rău şi cu ruşine, dar să spun drept ceea ce a fost. Ni-au umplut păduchii, că nu te mai puteai descurca. A dat o dizinterie între lume că îi trecia sînge două, trei zile şi să prăvăliau şi gata muriau. Doctori nu erau, medicamente la fel. Vedeai cu ochii cum te sfîrşeşti, dar nu aviai ce face.

A ajuns rîndu şi la mine, a dat şi peste mine dizinteria. Era de acuma iarna, ger, prin luna lui octombrie 1942. Tăieturi prin pîntece, dureri nemaipomenite. Numai eşiam afară şi iar în casă. Dar afară nici o îndosială, în pădure, printre tufe. Pe lîngă toate, am şi răcit şi am slăbit cu totul. Mă uitam cu jele la copii, căci trebuia să mă despart de ei şi rămîn aşa, prin pustiuri, fără nime. De acuma afară nu mai putiam să ies, nici din pat nu putiam să mă ridic. Capul îmi era triaz, înţălegiam totul şi vediam cu ochii că se apropie sfîrşitul, dar nu aviam nici o putere. Am slăbit din putere cu totul, durerile m-au acoperit peste măsură. Era noaptia, copiii sărmanii, slăbiţi şi lihniţi de foame, au adormit. Lumia cu care trăiam împreună a venit de la lucru îngheţaţi de frig şi dormiau. Eu m-am luptat cu durerile toată noaptia, dar nu am stingherit din somn pe nime, căci nu avia ce să-mi deie nici un ajutor nime. De la un timp văd că slăbesc şi mai tare, am început să văd înaintia ochilor nişte năluci, fel de fel. Acuma m-am gîndit că se apropie ciasul, numai încă nu-i minuta. M-am gîndit la

bărbatul meu sărmanul, tot aşa trebuie să-şi fi dat sufletul pe undeva, amărît de durere şi năcaz, fără nime lîngă el. Mi-am îndreptat gîndul la scumpii mei fraţiori, cît de departe sînt ei de mine şi nu ştiu de chinul meu. M-am gîndit la scumpa şi dulcia mea mamă cu cîtă durere în suflet am lăsat-o pe scîndurile patului, fără nime lîngă ea.

Am întors capul către copilaşi şi m-am uitat cu lacrimi în ochi la ei, cum dormeau sărmanii gribuiţi de foame şi de frig. Am suspinat adînc, căci simţiam că se apropie ciasul să mă despart de ei. În timpul ista cînd mă luptam eu cu gîndurile, a început să se apropie de zi. A început să se scoale lumia cu care trăiam în casă, să se pregătiască de mărs la lucru şi fiecare îşi vedia de triaba lui. În casă era întuneric. Au aprins oliacă de foc şi în zaria focului îş achipuia[1] fiecare bulendrile de îmbrăcat, de încălţat.

Eu am slăbit cu totul acuma şi, cum şediam culcată, nu mai putiam să rădic nici mîna. Trupul de acuma a început să se facă rece, dar conştiinţa încă o aviam. Mă uitam cu ochii şi-i vediam cum să mişcă toţi prin casă, dar nici glas nu mai aviam să vorbesc tare. Îi fac semn la o femeie să vie la mine. Ea a venit lîngă mine şi eu îi şioptesc încet să rămîie acasă, să nu miargă la lucru căci cu mine e rău. Ea s-a întors de lîngă mine, am văzut că au vorbit toţi împreună cîţi erau în casă, copiii s-au sculat şi au început să plîngă.

Nu au mers nime din casă la lucru. Au venit toţi deasupra mea, mă achipuie, mă întorc, dar eu de acuma îs ca un lemn, rece, nu mai pot să mişc nici mînile, nici picioarele. Abia să mai bătia sufletu. Am văzut că din nou iarăşi s-au strîns la un loc şi vorbesc toţi care trăiam în casă. Vine din nou unu lîngă mine şi mă întriabă ce mă doare mai tare, că aşa am slăbit. Eu i-am spus încet că de acum nu mă mai doare nimic. Ei au văzut că am slăbit cu totul şi îmi spune unul, ştii ce te

---

[1] *a achipui (reg.) - a pipăi*

rog eu, să nu te ruşinezi de ce ţi-oi spune eu, să-mi dai voie să-ţi fac masaj, adică o frecţiune peste tot trupul. Eu i-am spus că, dacă vra, îl las să-mi facă, căci cu mine de acuma e gata. Acesta era un om în vîrstă, din Boian, vecin cu satu nostru. A început omul acesta să-mi facă masaj, mi-a luat mînile, picioarele, mi-a fricat toate vinile, degetele de la mîni, de la picioare, toate cîte unu pe rînd, vinele de la gît, urechile, dar eu eram rece de acuma cu totul, numai nu era minuta încă să-mi dau sufletu. Şi s-a muncit bietul om, ca un cias, poate şi mai bine, şi mi-a facut frecţiune tot trupul şi la urmă, nu ştiu de unde avia el nişte frunză de tutun, pe care o fumau bătrînii demult, li-a luat şi li-a fărmat în palme mărunt, mi-a presurat tot corpul şi apoi m-a învălit într-un ţol, căci prostiri nu mai aviam pe atunci, şi s-a pus la capul meu. Şedia şi mă păzia. Nu mult timp după ce m-a învălit, am strănutat de două ori. S-a bucurat tare mult bărbatul acela şi a zis că acesta e semn spre bine. Aşia mi-a făcut frecţiune de vro trei ori şi după asta parcă a început să se mişce sîngele prin vine, au început să se încălziească oliacă mînile, picioarele, am început să pot mişca, putiam rădica mînile, să le duc la gură. Prin asta mi-a sălvat viaţa, că de altfel nu-ţi mai avia nime grija că eşti bolnav, să-ţi deie medicamente sau macar să ai cu ce îţi uda gura.

Şi aşa încet am început să revin, dar cu ce putiai să prinzi înapoi oliacă de putere, căci nu era mai mult nimic decît fărmătura ceia de pîne şi aceia nu o mîncam singură, ci o împărţiam cu copiii. Ba chiar şi mai mică fărmătură îmi lasam mie căci nu te putiai uita în faţa copiilor, cînd îi vediai flămînzi şi amărîţi. Carnia s-a topit pe noi, a rămas numai pielia şi ciolanile. Putiai să numeri toate ciolanaşile, vinile şediau sub piele rădicate ca nişte bichiuşti. Am fost rămaş numai schiletul, cum vediam odată prin cărţi. Ne uitam unu la altu şi gîndiam, aice e sfîrşitu nostru. Totuşi nu pierdiam

nădejdia în Dumnezeu. Ne rugam cu toţii la Dumnezeu să ne dăruiască putere şi să ne ajute cu puteria lui, să putem birui toate greutăţile ce stau împotriva noastră şi să putem eşi din prăpastia ceia, să nu ne rămîie ciolanile prin pustiurile celia aşa îndepărtate. Nu era de unde să poţi cumpăra ceva pentru gură. Întrebarea era şi pe ce să cumperi, căci dacă am slăbit nu mai putiam lucra. Şi cînd lucrai, plăteau foarte puţin, de nu ajungiai să cumperi nici acele şiapte sute de grame. Era foarte grea problema cu ce să-ţi poţi ţinia zilele.

Au început baieţii să caute, să vîneze ceva prin pădure, dar cu ce? Nu aviau nimic. De armă nici vorbă. Dacă ar fi fost sîrmă tot ar fi fost bine, ar fi avut din ce face nişte laţuri, dar nici asta nu era. Am găsit nişte aţă. Au facut baieţii laţuri, au eşit în pădure şi li-au aşezat printre tufe. A doua zi s-au dus să le controleză şi au găsit vro trei «crupatchi» prinse în ele. «Crupatchile» celia erau nişte păsări, oliacă mai marişoare, cum sînt hulubii. Bucuria lor a fost nespus de mare. Într-un suflet au venit cu ele acasă şi-mi spun, iacă mama, acuma ai ce ferbe. Şi eu repede le-am grijit şi li-am fert cu toate că nu era nimic cu ce să le prigăteşti. Totuşi era mai cu putere decît apă cu sare. Asta a fost începutul şi aşa zi după zi, au început mai tare să se întăriască cu vînatul. Cîteodată le pica cîte un epure, dar era mai greu, căci epurele rodia aţa, dacă se prindia de o labă. Atît dacă avia noroc să se prindă de gît. Mai erau şi alte sălbăticiuni, multe feluri de vînat, dar nu era cu ce.

Odată, ca din întîmplare, au mers să controleze laţurile împreună cu un om, ce trăia într-o casă cu noi, tot din Mahala. Şi el le spune baieţilor, hai că merg şi eu cu voi să văd cum puneţi voi laţurile. Şi au mers toţi împreună, au căutat prin tufe, pe unde li-au pus şi au găsit vro patru sau cinci «crupatchi». Erau bucuroşi că nu li-a fost drumu în zadar, dar mai aviau în altă parte cîteva laţuri şi au mers să le vadă şi pe acelia. Cînd se apropie, văd că se zgîţie tufele. În gîndul lor era

că s-a prins un epure şi încă nu-i mort, să zbate şi vrea să roadă aţa. Dau drumu la pas mai repede, cînd să apropie, acolo nu-i epure, dar e altceva, o sălbătăciune ceva mai mare ca un epure. Avia o blană albă, moale, frumoasă, capul avia forma ca de cîne, cînd te apropiai de el hîrîia ca şi cînele şi vroia chiar să te muşce. Dar lor nu le era cunoscută sălbătăciunea ceia, că ea ar putia fi de mare folos. Ei, ca baieţi tineri, nu aviau de unde să cunoască, dar nici bărbatul cela mai în vîrstă nu ştia nici atîta. De bună siamă că, dacă erau băieţii singuri, faciau cumva şi-l aduciau acasă, căci ca baieţi să bucurau că au prins un căţel frumos. Dar bărbatul acela a început să înjure, iacă javra de cîne caută să mănînce «crupatchile» şi a căzut singur în laţ, lasă că îl învăţ eu pe el. Şi-a căutat un băţ bun, să apropie de el şi a început să-i tragă cu băţu. I-a tras o bataie bună, pînă a putut să se apropie. L-a scos din laţ, i-a mai dat cîteva beţe la schinare şi i-a dat drumu să miargă în pădure. S-au întors cu «crupatchile» celia acasă şi a povestit întîmplaria. Încă bărbatul acela, fălos de brăvură ce a făcut-o, spune că de amu nu a mai căuta caţălul acela lanţurile, să mănînce «crupatchile», că i-am tras o mamă de bătaie, de va pomeni el. Dar pe urmă, cînd era la lucru, a mai povestit la nişte oameni ruşi care trăiau mai de mult pe acolo de păţania cu caţeluşul alb, cum s-a prins în lanţ şi cum el i-a dat o bătaie bună şi i-a dat drumu din lanţ. Aceia l-au ascultat şi pe urmă i-au spus că rău a făcut că i-a dat drumul. Dacă îl aducia acasă, avia pe el şi bani şi pîne, căci acela era un feli de sălbătăciune care se numia «peseţi» şi blana lui era destul de scumpă.

Era acolo pe loc o organizaţie care se ocupa anume cu «puşnina», aşa-i ziciau ei acolo, adică cu vînatul. Orice fel de piele de sălbătăciune ei o primeau, aviau anumite preţuri pe care le plătiau, bani în mînă pe loc. Afară de bani, mai dădeau şi producte: pîne, zahar, adică pentru aceştia îţi da numai nişte taloane, îţi da dreptul ca să le poţi cumpăra. Aşa că o blană ca

de pe acela care i-au dat ei o bătaie bună şi i-au dat drumu din laţ costa pînă la trei sute de ruble şi cel puţin zece chilograme de producte. Cînd a auzit bătrînul nostru, îşi mînca unghiile de ciudă şi năcaz ce-a făcut el.

Cîtă foame înduram toţi şi cum Dumnezeu ni-a trimis, de s-a prins acel animal într-un laţ de aţă, căci vînători mai vechi, cu capcăni speţiale, şi mai rar prindiau cîte un «peseţi». Dar dacă nu au ştiut, i-au dat drumu din mînă. Dumnezeu însă tot a avut grije de noi şi li-a dat noroc la copii. De cîte ori mergiau în pădure, nu venia cu mîna goală, aducia cîte ceva. Erau nişte păsări mari le zicia «gluhari». Erau aproape ca nişte curcani de mari. Aceştia se prindeau mai rar, dar totuşi le pica cîteodată şi erau tare fericiţi cînd aduciau cîte unu de aceştia. Şi baieţii şi eu eram fericiţi, căci aviam ce ferbe şi aviam cu ce ne astîmpăra foamia.

Am avut mare noroc că băieţii şi-au dat mare stăruinţă, s-au luptat şi ni-am salvat viaţa, căci din cîtă lume au dus acolo în vara anului 1942, pînă în primăvara anului 1943, nu au rămas poate nici a treia parte, toţi au murit de foame şi de năcaz. Toate amănuntele nu mai poţi să le scrii.

Pînă la o bucată de iarnă am stat aşa, după boala mea pe care am petrecut-o. De cu toamnă nu am mai putut lucra, dar dacă a dat mai spre primăvară m-a scos iarăşi la lucru. Nu mai aviam putere de lucru, dar trebuia să te duci. Lucram tot în pădure. Mitruţă, băiatul cel mare îmbla şi el la lucru, cei doi mai mici să ocupau mai departe cu vînatul. Pregătiau de foc, să fie pe cînd om veni siara, grijiau vînatul şi ne aşteptau pe noi. Veniam, degrabă aprindeam focul şi puniam la fert ceea ce dobîndiau ei în aceiaşi zi. Pînă să gătia de fert, timpul trecia, să făcia întuneric. Lampă sau lumină nu era. Cît ardia focul te învîrtiai în zarea focului, dar cum s-a stins focul, nu vedeai nimic. Te puniai la mîncare pe marginea patului unde dormiam, căci masă nu aviam. Dacă vrai să torni în strachină o

făceai pe achipuite, cînd mîncai, de multe ori duciai lingura cu dosu la gură.

Pe urmă ce făceam? Au găsit baieții în pădure un fel de lemn care să despica foarte bine, care să numia chedru. Îl aduciau din pădure, îl tăia în lungime cam de cinzeci țentimetri, sau și mai lungi, îl despicau întîi cu toporu, pe urmă cu cuțitu și făciau niște vergele subțiri de tot. Le puniau pe lîngă sobă, să uscau bine și cu ele făceam lumină, căci acel lemn avea multă rășină. Cînd ne puniam la mîncare, luam fiecare cîte o vergică de aceia în mîna stîngă și în mîna driaptă lingura. Să termina una aprindiam alta și așa aviam lumină cît mîncam, să nu ducem lingura cu dosu la gură. Atîta lumină am avut în iarna aceia.

A trecut așa iarna aceia și s-a făcut primăvara. Cam pe la sfîrșitu lunei mai, începutu lui iunie a început să se sfarme ghiața pe apă. Au început «nacialnicii» să aliagă din lumea care a mai rămas, care mai tineri, băieți și fete, să-i trimită la pescuit înapoi la Șuga, în «pasiolca», adică satișorul prin care am trecut cînd ni-au adus. Printre acei lucratori a fost numit și baietul meu, cel mare, Mitruță, să miargă la pescuit. Eu și cu cei doi baieți mai mici, Vasile și Toader, să rămînem acolo în Nadîm, așa-i zicia locului unde ne aflam atunci. Mie nu îmi spune nime nimic de prigătiala asta dar eu am simțit ceva. Am mers la «cantora» la «nacialnicu», care era cu treburile eștia, și i-am spus că dacă îl timite pe băiatul cel mare eu nu mai rămîn cu aieşti doi mai mici. Unde îl trimite pe acel mare baiet, acolo mărg și eu cu aieşti doi, dar ei nici nu vreau să mă audă ce vorbesc. Mi-au spus aspru, că eu n-am ce căuta cu copiii, că ei îi trimit pe aceşti lucratori la pescuit pe mare și acolo îs valuri mari și eu n-am să pot rezista acolo, să-mi văd de triabă, să merg la lucru căci baietul merge numa pe sezonul de vară și cînd s-a găti pescuitul are să vie înapoi. Dar cînd mă gîndiam la iarna trecută, cît am îndurat și am suferit, mă îngroziam că nu mai am putere de rezistat încă o iarnă ca asta.

Nu am avut ce zice, am plecat la lucru dar nu pot pune mîna pe lucru, ferbe în mine cum să fac să pot eşi din păduria şi pustiul acela. A doua zi, mărg iarăşi la «cantora» lor şi tot aşa le spun, dar pe ei ce-i doare, la fel îmi spun cum mi-au spus întîi. Au mai trecut cîteva zile, văd că acelor care au fost numiţi să plece li-a spus să se prigătiască. Eu mai merg încă o dată la «cantora» şi îi spun «nacialnicului»: faceţi ce vreţi cu mine, căci, dacă îl trimiteţi pe baietul cel mare, eu nu mai rămîn aice. Şi fără să vreu m-au împlut lacrimile şi am început să plîng. Ei s-au uitat lung la mine, nu au mai strigat pe mine, dar nici nu mi-au spus nici da nici nu. Mi-au spus tot ca şi mai înainte să merg la lucru. Eu m-am întors şi am plecat, dar am văzut că au vorbit puţin mai moale. Peste cîteva zile, a venit «cacheru», adică vaporaşul, să ia lucrătorii la pescuit. Eu cînd am văzut «cacheru», nu am mai cerut voie la nime, mi-am strîns cîteva bulendre ce mai aviam şi copiii pe lîngă mine şi m-am urcat pe «cacher». De bună siamă, că dacă ar fi vrut ei mă coborau înapoi de pe «cacher», dar s-o gîndit că-i totuna, nu mărg la lins miere, tot îs sub mîna lor.

S-a pornit «cacheru» şi am mers vro două sute de chilometri înapoi, tot pe drumul cela pe care am venit acolo. Am ajuns la un satişor care se chema Şuga. Aici ni-a dat jos, dar ce să vezi, parcă aici era altceva. Tot acelaşi regim, tot aşa eram văzuţi de oameni răi, atît că nu era pădure şi cel mai mult lucru era la peşte. Ne-am dat jos de pe «cacher» pe malul rîului. Locuinţă nu-i. Aieştilalţi cu care am venit erau toţi tineri, baieţi şi fete, şi au început să-i împărţiască şi să-i trimată pe mare la pescuit. Mitruţă, băietul cel mare, e numit şi el să plece pe mare la pescuit. Eu cu aieşlalţi doi stau pe malul rîului şi mă gîndesc ce o să facă cu mine. Poate că înapoi nu o să mă trimată. După ce au gătit cu cei tineri, au venit şi la mine, căci aviau oliacă în vedere că a plecat unu din familie pe mare.

M-a luat să-mi deie un adăpost şi mie, dar unde? Cele cîteva case ce erau, erau pline toate. Mai la o margine, pe malul unei rîpi, era o «zimliancă», aşa îi zicia acolo, adică un bordei în pămînt. Era destul de mare, dar era plin cu lume de-a noastră, basarabeni, dar şi de alte nății. Lumia cum era aşezată? Nu avia fiecare patul lui. Ci de o parte şi de alta era făcut de scînduri un podeț, aşa oliacă rădicat de la pămînt, şi lumia să culca aşa unu după altu, care şi cu a lui familie. Cînd m-am dus acolo şi m-am uitat din uşe, abia să vedia pînă în fund. Lumia foia ca furnicaru. Am văzut că-i prost cu aşa locuință, da nu am avut încotro, am fost nevoită să întru şi eu, căci sub cerul liber nu am putut să stau. Am trecut numai pragul şi am cerut să-mi deie un loc aproape de uşe.Mi-au făcut oliacuță de loc şi m-am aşezat primul lîngă uşe. M-am gîndit că măcar olecuță de aier oi avia de la uşe. Am mai îmblat oliacă pe afară să mai cunosc locul şi a venit timpul de culcare, căci acolo de prin luna mai pînă în luna august nu era noaptea, nu întunica deloc. Soarele numai să coboria la apus şi tot din acelaş loc să rădica înapoi. Noi la început nu ne culcam, tot aşteptam să se facă noaptia, să întunece, pe urmă ni-a spus lumia de acolo să ne culcăm, să nu mai aşteptăm să întunice.

În sfîrşit, am întrat cu copiii în noua locuință şi m-am gribuit pe scîndurile celia goale. Am picat alături cu o familie din Basarabia. Am pus vro două bulendre ce mai aviam la copii sub cap şi cu altele i-am acoperit. Copiii, tineri, osteniți, au adormit degrabă. Eu nu am putut adormi aşia repede. Poate a trecut un cias sau mai bine de cum au adormit copiii şi văd că au început a se întoarce cînd pe o parte, cînd pe alta. Mă uit la ei, dar nu ştiu care-i pricina. Mă gîndesc că poate le este vîrtos pe scîndură, dar n-am ce să le fac. Şezînd aşia m-a furat şi pe mine somnul. Am ațipit oliacă şi deodată mă ghiontesc copiii. Mă trezesc şi întreb ce este? Ei s-au sculat amîndoi şi-mi spun,

uite mamă ce este, aici poate că e un muşuroi de furnici, că aşa de tare ne mănîncă, de nu mai putem dormi. Mă scol eu, mă uit, dar nu pot vedia nimic. Dezbrac de pe ei cămeşuţăle şi ies afară să văd ce este. Cînd le întorc pe dos, ce să vezi, adevărat cum mi-au spus ei că îi frige trupul parcă ar fi într-un muşuroi de furnici. Dar cu părere de rău trebuie să spun ceea ce au fost cu adevărat. Nu erau furnici, ci erau păduchi. Foiau pe cămăşuţă aşa cum foiesc furnicile cînd ghionteşti un muşuroi. Să-i prind, să-i ucid, nu mai era loc. Am căutat un băţ, le-am bătut cu băţul, le-am mai trîntit de un stîlp, le-am scuturat şi i-am îmbrăcat înapoi. Dar pe cît timp a fost aceia că peste cîteva ciasuri au fost înapoi la loc. Nu am mai putut dormi mai mult, nici eu nici ei, ne-am vîrgolit aşa pînă a venit ciasul de sculare.

Ni-am sculat, ni-am îmbrăcat şi aşteptam, că eram în prima zi, să vedem încotro m-a trimite la lucru. A venit brigadirul şi m-a trimis la «labaz», aşa-i zicia acolo, adică unde se lucra peştele după descărcarea din «rîbniţe». «Rîbniţele» erau nişte bărci mari, în care încăpiau cîte zece tone şi mai mult. Cu acestea aducea peştele de pe mare, de la pescari. Era lucru de tot felul acolo. Unii la descărcat, alţii îl sărau şi îl puniau în nişte «cianuri» mari ca nişte poloboace, aşezate în pămînt, în care te coborai cu scara. Şedea acolo cîte vro zece zile, pe urmă îl scotiam de acolo şi îl aşezam în poloboace mai mici, de cîte două sute de chile, de o sută de chile, şi îl pregătiam pentru transport. Venia vaporul şi le încărcam pe vapor, dar unde le ducia noi nu ştiam.

Nu era lucru uşor, totuşi nu era ca în pădure. Mai rupiai un peşte şi-l mîncai, nu întrebai dacă e prăjit sau fert, numai să împaci stomacu, căci tare ceria mîncare. Dacă mai putiam, furam cîte unu şi-l duciam la copii, dar era tare strict. Dacă te prindea că ai luat un peşte, te băga la închisoare de la trei ani în sus. O copilă tot de-a noastră lucra acolo şi avia pe

mamă-sa bătrînă. Pe ea a prins-o că a luat un peşte şi a dus-o pe şiapte ani la închisoare.

Aşa a fost de strict prin anii 1943-44, pînă în 1945, cît a fost timp de război şi cît a fost stăpîniria lui Stalin. Am fost tare apăsaţi, nu putiai să deschizi gura să spui un cuvînt, că nu poţi sau că îţi trebuie ceva. Dacă vra cineva să se răzbune pe tine, să-ţi facă rău, mergia la miliţie şi spunia că cutare a vorbit că nu-i bine, n-are ce mînca, n-are cu ce să se îmbrace, a vorbit despre mizeria în care se afla, acela era contra statului. Dar poate că nu ştia nici cu spatele nimic, n-a vorbit nimic, dar avia un duşman şi vra să-i facă rău. Venia pe neaşteptate şi-l lua, fără să-l cheme la cercetări ca să dovediască că-i adevărat ceia ce a fost pîrît sau nu. Lumia era aşia de plină de frică, că se temia şi de umbra ei.

După cum am spus, lucram de acuma la peşte, baietul cel mare era pe mare la prins peşte, aieştialalţi doi, cu mine. Lucru era destul de greu, dar nu mă gîndiam la lucru, ci mă gîndiam neîncetat la locuinţă, căci toată ziua lucrai şi cînd scăpai de la lucru, în loc să te odihneşti, te chinuiai mai rău ca la lucru. În sfîrşit, era acolo o baracă mare, poate de vro douăzeci de metri de lungă şi destul de lată, făcută din scînduri. Era pregătită pentru un atelier de mecanizaţie, dar văzînd că stă lumia aşia tare înghesuită au făcut două sobe în baraca ceia, una într-un capăt şi alta în celalt capăt, şi a scos şi a mai rărit lumia de prin «zimlenci», adică din bordeie. Am trecut şi eu cu copiii în baraca ceia. S-a împlut imediat cu lume, erau peste şiaptezeci de suflete acolo. Erau familii întregi, nu numai lucratori, care aveau copii mici, care aviau bătrîni şi nu putia lucra. Aici era oliacă de aier, mai mult decît în bordei. Dar îşi poate închipui orişicine cît e de plăcut cu atît de multă lume la un loc. Cînd trebuia să încălzeşti la plită oliacă de apă numită ceai, să moi o bucăţică de pîne, cît timp trebuia să aştepţi, pînă aviai loc la plită, căci nu ne da mîncare gata.

Afară de pîne mai primiam două chilograme de crupe şi opt sute de grame de zahar pe o lună, un lucrător, dar «jivenţii» primia un chilogram de crupe şi cinci sute de grame de zahar. Asta era porţia noastră, dar şi asta trebuia să o plătim cu bani.

De acuma împingeam aşa viaţa, dacă lucrai bine şi împliniai norma îţi mai adăuga o sută de grame de pîne. Căuta fiecare să lucreze cît mai bine pentru suta ceia de grame. La zece zile îţi da taloane, adică îţi da dreptul să poţi cumpăra un chilogram de pîne, cîte o sută de grame la fiecare zi. Cînd primiam chilogramul cela de pîne, îmi păria că e o zi de sărbătoare mare, căci putia să mănînce copiii o bucăţică de pîne mai mărişoară. Mi se rupia inima cînd venia timpul de mîncare. Împărţiam fărmătura ceia de pîne, a mea şiapte sute de grame şi a celor doi copii cîte trei sute. Un chilogram şi trei sute de grame trebuia să le împărţesc în trei părţi, dimineaţa, la amiazăzi şi pe seară, aşa că ni să vinia cam patru sute de grame de pîne, la trei suflete la o mîncare. Îşi poate închipui orişicine cum era mîncaria aceia. Le dam cîte o fărmătură de pîne la copii şi ei o ţiniau în gură şi o sugia ca pe o bomboană. Le păria că aşa mai bine au să-şi aline foamia. Se uitau la mine cu nişte ochi galişi şi plini de lacrimi şi-mi spuniau, mamă, tare ni-i foame. Eu mă întorciam din faţa lor, căci mă năbuşiau şi pe mine lacrimile şi nu le putiam răspunde nimic. Eşiam afară, mă ştergiam de lacrimi, stam puţin să nu mă mai cunoască ei că am plîns şi veniam înapoi la ei şi ne mîngîiam unu pe altu, lasă că poate mîne mai găşim ceva şi îţi mînca oliacă mai mult. Ne culcam aşa lihniţi de foame, copiii săracii adormiau dar eu mă întorciam pe toate părţile şi nu să prindea somnul de mine. Mă frămîntam cu gîndul cum să fac să le pot alina foamia. Mă sculam diminiaţa, mergiam la lucru şi numai asta îmi era în gînd, cum aş putia face ca să le pot alina foamia copiilor, căci mi se rupia inima cînd veniam de la lucru şi ei

îmi eşiau înainte să uitau în faţa mea şi îmi spuniau iarăşi, mamă, tare sîntem flămînzi. Eu îmi ţiniam inima cît putiam, ca să nu-mi curgă lacrimi şi le spuniam, hai să mergem acasă şi vom căuta ceva. Dacă putiam să ascund un peşte, eram fericită, căci aviam cu ce îi împăca, dar asta nu putiam întotdeauna.

Veniam acasă, adică în baraca despre care am spus, acolo ce să vezi? La două plite, atît de multă lume. Nu avia nime ce fierbe, dar fiecare vroia macar oliacă de apă să încălziască, pe care o numiau ciai. Şi nu era înţălegere. Care venia oliacă mai înainte de la lucru, punia un hîrb ce avia, căci oale nu erau, punia înăuntru în plită şi cîteva surcele pe lîngă ea şi aştepta să-şi fiarbă ciaiu. Veniau ceilalţi, nu aviau unde să fiarbă şi scotiau hîrbu celuilalt din plită, nefiert. Aşa începia sfada, de multe ori ajungiau şi la bătaie, dar pentru o nimică întriagă. Eu intram acolo, stam la o parte, mă uitam şi mă gîndiam ce-i de făcut, căci eu nu pot să mă vîr aşa-nahalna, să mă buşesc, să scot a altuia din plită şi să pun al meu. Pe de altă parte, îmi trebuia şi mie să încălzesc ceva pentru copii. Am stat mult şi m-am uitat cum să sfădiau, să batjocuriau, unu îi scotia hîrbu din plită şi altu îl punia, strigînd că nu numai ţie îţi trebuie şi eu tot am venit de la lucru şi vreau să ferb. Dar nu avia nime ce ferbe mai mult, decît nişte apă şi numai din ambiţie se sfădiau, aşa ca să-şi găsiască pricină. Eu m-am uitat mult şi li-am spus la copii, vedeţi ce-i aici la plită? Eu nu pot să mă vîr în halul ăsta. În iastă siară ne culcăm aşa cu apă rece, dar mîne o să vedem ce-i de făcut. Aşa am şi făcut. A doua zi mărg iarăşi la lucru, dar le spun la copii să strîngă vro două braţă de lemne bune de foc, căci de foc să găsia, numai trebuia să strîngi. A doua zi cînd vin de la lucru, copiii ca totdeauna îmi ies înainte şi îmi spun că au strîns de foc o grămadă mare. Intru în baracă, adică în locuinţa unde trăiam, acolo la plită e aceia ce a fost şi eri: huit şi sfadă. Eu mă apropii liniştit de

plită şi le spun blînd: daţi-mi voie dacă vreţi şi mie la plită, să-mi încălzesc ceva. Toţi, văzînd că eu m-am apropiet aşa cu vorbe bune, nu au avut îndrăznială şi nici nu au avut pentru ce să strige la mine, ci mi-au dat drumu şi mi-au făcut loc. Atunci eu am adus vro două braţe de lemne, am scos din plită hîrburile care erau puse la fiert, am dat un foc bun de s-a roşit plita, mi-am fiert oliacă de ciai şi li-am spus la toţi: puneţi toţi care şi ce aveţi la fiert. Au înşirat fiecare pe plită, căci era destul de mare, cîte un hîrb, cîte o litruţă, o cutie de conservă, care şi ce a avut şi peste o jumătate de cias toate au fiert. Eu le spun: mai puneţi la fiert, că, iacă, focul încă este tare. Ei toţi răspund: dar ce să fierbem, că nu avem ce fierbe. Atunci eu le-am zis, dar de ce era totdeauna atîta sfadă pentru picul ista de apă, pînă îl încălziaţi. Şi din data aceia, totdeauna cînd veniam eu de la lucru, îmi făciau loc la plită fără să le spun eu ceva. Îmi ziciau, hai pune Dumneata la foc, căci în urma Dumitale om fierbe toţi.

Şi aşa am petrecut pînă spre toamnă, pînă a început să îngheţe apa. Baietul cel mare, Mitruţă, era plecat pe mare la pescuit, eu lucram pe loc, la «labaz», adică acolo unde să descărca peştele pe care îl aduciau de la pescari, de pe mare. Îl aduciau de la pescari, încărcat pe «rîbniţă», adică pe nişte bărci mari, care încărcau cîte patru şi cinci tone. Aviau şi ghiaţă şi, cînd primiau peştele de la pescari, îl încărcau în «rîbniţă» şi totodată îl şi îngheţau, căci altfel s-ar fi stricat peştele, fiindcă zăboviau trei şi patru zile, altă dată şi o săptămînă zăboviau pe drum. Căci «rîbniţăle» acelia nu aviau nici un motor, nici un fel de micanizaţie ca să le poate mîna, erau mînate numai de vînt. Aviau nişte «paroşi», aşa le zicia acolo, adică nişte pînze mari, care erau aşezate pe un stîlp înalt, la care îi spunia «maştă». Pînza aceia ea prinsă de «maştă» şi mai avia o frînghie la capăt, pe care trebuia să ştie a o conduce. De multe ori să întîmpla că trebuiau să vie asupra vîntului, atunci trebuiau să aştepte pînă să schimba vîntul din altă parte.

Şi aşa lucram la peştele descărcat de pe «rîbniţă», îl puniam la sărat în nişte «cianuri» mari în care ne coboriam cu scara, pe urmă îl scotiam şi-l aşezam în poloboace. Lucrînd aşa, cu toată frica mai furam cîte un peşte şi ne împăcam foamea.

Băiatul cel de al doilea s-a vîrît şi el la lucru, ca să adauge o bucăţică de pîne. Dar ce putia să lucreze, căci era mic, nu avia putere. I-a dat un cal cu o teleagă şi pe teleagă un poloboc, ca să care apă cu el la «picarne», unde să cocia pînia, la «stalovă», unde se făcia mîncarea pentru «nacialnici», în fine, pe unde le trebuia. Dar săracul era dezbrăcat, era desculţ şi cu toate că se numia vara, acolo era destul de frig. Mergia cu polobocul la un rîu, acolo îi spunia «recică», şi îl împlia cu apă cu un ciorpac. Turna pînă să împlia polobocu, dar în timpu ista pînă împlia polobocu, să vîra cu picioarele în apă, căci îi părea lui că e mai cald la picioare, cît le ţinea în apă, decît aşa deasupra.

Şi ce să vezi, peste scurt timp s-a îmbolnăvit, că nu era mult să pierd baietul. Să vede că s-a răcit, dar nici un ajutor de nicăieri, nici doctorii, nici mîncare, nici unde să steie în pat liniştit. Eram atît de amărîtă, că nu mai vediam nici pe unde mărg. Mă sculam diminiaţa pînă a merge la lucru şi eşiam în tundră şi strîngiam un pahar de «iagăde»[1]. Le aduciam şi le puniam lîngă dînsu. Îi mai puniam un pahar cu apă şi o farmatură de pîne, îl lăsam şi mergiam la lucru. Abia aştept: să se facă amiazăzi, să vin să văd ce face. La început, cîteva zile, cum îi lăsam lîngă el aşa găsiam, dar pe urmă a început cîte oliacă să mănînce. Mă sculam în fiecare diminiaţă, căci acolo nu mai era noaptia, mergiam şi îi strîngiam cîte oliacă de «iagăde» să aibă cu ce îşi răcori sufletu, căci atîta dulciaţă putiai găsi acolo. Pe urmă ar fi mîncat şi altceva, şi mai mult, dar nu era ce.

---

[1] *iagoda (rs.) - fruct de pădure*

I-am dat de ştire lui Mitruţă pe mare şi i-am spus ce s-a întîmplat cu Vasile. El mi-a răspuns, dacă aş putia cumva să-l trimit pe Vasile acolo pe mare, la dînsu. Ar fi tare bine, căci ar putia acolo să prindă oliacă de putere căci acolo era peşte proaspăt în fiecare zi şi peştele era foarte gras. Dacă era peştele proaspăt şi bun şi pîne mai puţină trebuia. Dar întrebaria-i cum să-l trimăt, căci nu pria era voie, că pescarii trăiau în mijlocu apei, nu erau aproape de mal să poată eşi pe pămînt. Trăiau în «rîbniţe» mari, aşa ca acelia cu care cărau peştele. Locuiau cîte nouă oameni într-o «rîbniţă». Aviau acolo o sobă de fier, unde fierbeau peşte, şi cîte un pătuţ unde se odihniau. Mă gîndesc în tot felul, cum să fac să-l trimăt pe Vasile pe mare. Nu era aşa mare dulciaţă nici acolo, căci, atunci cînd să porniau vînturile, te zbătiau valurile apei de nu îţi mai trebuia nimic, dar o făceam pentru oliacă de mîncare, căci era prea grea foamia.

Vine într-o zi «rîbniţa» cu peşte, de acolo de unde era Mitruţă. Pe «rîbniţă» lucra un moşniag în vîrstă, un om blînd care era rădicat ca şi noi, dar cu vro zece ani înaintia noastră, de la Astrahan, tot din Rusia. Mă duc eu la dînsu şi îi spun totul, cum şi ce, şi îl rog să-mi ia baietul să-l ducă la Mitruţă, căci el de acuma îi cunoştia pe toţi lucrătorii. El să uită la mine şi îmi spune: tu ştii că nu-i voie. Da ştiu, dar se fac multe şi cu voie şi fără voie, şi-l rog să-mi facă asta ce îl rog. El îmi spune să vie băietu mai tîrziu, cînd nu or fi «nacialnici» pe aici, căci eu în sara asta mă duc înapoi pe mare şi am să-l duc. Viu acasă şi îi spun băietului. De o parte, parcă mă bucur că s-a prins să-l ia, dar de altă parte, parcă mi se rupe inima cînd mă uit la baiet că aşa-i de slăbuţ şi unde îl trimit eu, în mijlocu apei. Dar altă scăpare nu era. Îl întreb pe băiet dacă vra să se ducă la Mitruţă şi el spune, da, se duce. Iau băietu şi mărg la moşniag. El era singur. Lucrătorii «nacialnici» şi-au gătit ziua de lucru şi s-au împrăştiat toţi. El ia băietul şi îmi spune: trebuie să-l ascund, nu cumva să vie cineva pe aici, să vadă că eu am luat

baietu să-l duc pe mare. Se duce şi rădică un capac de pe «rîbniţă» şi îi dă drumu baietului într-o bortă acolo. Era un «trium», aşa îi zicia acolo, unde ţinia toate instrumentele ce-i trebuiau pentru «rîbniţă», şi îmi spune mie: a sta acolo, numai pînă m-oi depărta de la mal şi pe urmă l-oi scoate deasupra. Nu am avut ce face, l-am lăsat şi m-am întors acasă. Dar eram cu inima tare îndoită şi cu nerăbdare să ştiu cum au ajuns la Mitruţă. Cînd a venit din nou moşniagu încărcat cu peşte, mi-a adus o bucăţică de scrisoare de la Mitruţă şi mi-a spus că Vasile a ajuns bine, numai că a uitat moşniagu că l-a închis pe Vasile în «trium», pînă aproape să ajungă la Mitruţă, cînd a rădicat spăriat capacu şi l-a strigat: eşti viu, eşi de acolo. Dacă a ajuns, a trecut pe «rîbniţa» pe care trăia Mitruţă şi au stat mai mult timp acolo.

Pe urmă, le-a fost lor de folos, l-au făcut bucătar. Ei trăiau nouă oameni pe «rîbniţă», dar la lucru îşi dau drumu de pe «rîbniţă» pe bărci mai mici şi mergiau la pescuit. Băietul, Vasile, rămînia pe «rîbniţă». Ei îi lăsau peşte şi el îl curăţa, îl spăla, îl punia care la fert, care la prăjit, făcia cotlete. Cînd să întorciau de la pescuit găsiau mîncaria gata şi asta le prindia lor foarte bine. Mînca şi el mai binişor şi cît îi trebuia şi a prins oliacă de putere. Baietul a stat acolo pînă aproape înainte de a îngheţa apa şi apoi l-au adus iarăşi moşniagu înapoi, căci la pescari nu le da voie să vie de pe mare pînă nu îngheţa. Atunci era periculos printre sloiuri de ghiaţă.

Baietul a venit oliacă mai vioi, a prins oliacă de inimă. Eu lucram mai departe tot acolo la peşte. Mergia triaba încet, dar iacă alt necaz s-a ivit. A venit de la «cantor» şi ni-a anunţat că toţi cei care au venit primăvara de la Nadîm, aşa se numia locul de unde cu mare greu am putut scăpa, toţi să se pregătiască să miargă înapoi acolo pentru iarnă. Cînd am auzit numai, am slăbit şi parcă mi-a luat toată puterea. Am venit acasă şi le spun la copii, adică la aceştia doi mai mici, că cel

mare încă nu era venit de pe mare, de la pescuit. Cînd au auzit şi ei sărmanii, s-au prefăcut la faţă şi au stat în tăcere şi pe gînduri, fără să spuie un cuvînt. Cînd amărît deschide gura Vasile şi-mi spune: ştii ce mamă, decît să ne ducă înapoi la Nadîm, mai bine să puie o mitralieră, să tragă în noi să nu ne mai chinuim atîta, mie mi s-a pus un greu pe inimă şi nu am putut să le spun nimic, dar mă frămînt cu gîndul în tot felul, ce e de făcut să pot scăpa şi de asta. Ies afară să nu mă mai vadă copiii aşa amărîtă, mă duc pe din dosu casălor, pe unde nu îmbla tare lumia, să nu mă vadă nime, să pot plînge să-mi triacă greutatia de pe suflet. Stînd acolo pe gînduri amărîtă, trece un bărbat pe acolo şi m-a observat. A trecut cîţiva paşi înainte, apoi să opreşte, să întoarce către mine şi mă întriabă ce-i cu mine, am păţit ceva, de ce stau aşa. Eu îi spun că nu-i nimic, aşa stau. Dar el cu asta nu s-a mulţămit, nu pleacă de lîngă mine, vra să afle numaidecît pricina. Dacă am văzut că aşa-i triaba, am început să-i spun dureria mea. Cu toate că nu putiam vorbi bine ruseşte, aşa cum am putut i-am spus, el m-a înţăles, şi îmi spune, dacă aşa tare nu vrei să mergi înapoi la Nadîm, treci în brigada mia la lucru şi îi rămînia aici. Dacă am auzit aşa i-am spus că mă prind să trec în brigada lui numai să nu mă duc înapoi la Nadîm. El îmi spune, mîne ie-ţi hîrleţu şi vină aici printre casăle estia, căci pe aici avem de lucru. Acel bărbat era «nacialnic» inginer pe casăle care să făciau acolo.

Aşa am şi făcut, diminiaţa m-am sculat şi mărg acolo unde mi-a spus. Mi-am luat hîrleţu şi aştept că încă nu era nime, era pria degrabă. Peste puţin timp s-au strîns lucrătorii, a venit şi bărbatul acela şi ni-a pus la lucru, ni-a pus să săpăm pămînt, să învelim casăle. Acolo să făciau case numai iarna, căci vara nu avia cine să le facă, căci pe toţi bărbaţii îi trimitiau la pescuit.

Şi cum să făciau casăle acolo? Lemnul îl aduciau cu pluta, pe apă. Legau butuci, cîte două rînduri unu peste altu cu

gînjuri de nuiele, dar şi asta trebuia să o facă bărbaţii care ştiau să lege bine, că de altfel, cînd veniau pe valurile apei se împrăştia totul. Pluţile acelea le trăgia un «cacher», poate şi două sau trei sute de chilometri. Le aduciau, le da lîngă mal şi şediau acolo pînă toamna tîrziu, cînd începia să îngheţe apele şi să întorciau pescarii de pe mare. Atunci să apucau de lucru la făcut case. Împărţiau din nou lumia care s-a întors de la pescuit, bărbaţii care erau «plotnici», aşa le zicia acolo, adică maisteri care ştiau să lucreze la lemn, aceia rămîniau la făcut casă.

Alţii, care mai voinici mai tineri, baieţi şi fete, îi trimitiau din nou la pescuit să prindă peşte de sub ghiaţă. Aviau unelte anume, nişte «sîte», aşa le spunia acolo, care le da drumu sub ghiaţă, stau cîte o noapte şi pe urmă le trăgiau. Se întîmpla de multe ori să prindă destul de bine. Şi aşa săracul tineret numai să întorcia de pe mare schimba «sîtele», adică uneltele pentru pescuit, lasau acele de vară şi luau altele de iarnă şi iarăşi înapoi. Le făciau din «faneră»[1] nişte «palătci»[2] în care să locuiască, încărcau totul pe sanie şi plecau din nou. De multe ori nici nu lăsau să se întăriască bine ghiaţa, îi scotia şi îi mîna, se întîmpla că se rupia ghiaţa, cădiau în apă, ori omul ori calul. Cu laţul îl scotia şi mergiau mai departe, cîte şiaptezeci şi optzeci de chilometri. Cum ajungiau acolo aşezau «palătcile», puneau cîte o sobişoară de cele de fier cu care să încălziau şi îşi fierbiau mîncarea. Dar îşi poate închipui orişicare cît de plăcut e să locuieşti într-o «palatcă» aşezată pe ghiaţă în ger de pînă la patruzeci de grade şi mai sus. Alţii făciau o brigadă la scos pluţile din apă, adică lemnele pentru case.

Şi aşa după cum am spus mai sus, am lucrat cîteva zile la săpat pămînt, făciam «zavalinchi», aşa le ziciau acolo. Nu

[1] *faner (rs.) - placaj*
[2] *palatca (rs.) - cort*

puniau nici un fel de temelie sub casă, puniau «brovnile», adică bradul, lemnul aşa cum era rotund, îl clădiau pe pămînt, dar nu-l ciopliau să se lipiască bine unu de altu. Puniau un rînd de lemn, apoi aşterniau un rînd de «moh», adică un fel de muşchi care creştia prin tundră, puniau alt rînd de lemn şi aşa să clădiau casăle pînă la acoperiş. Numai să nu să vadă printre lemne, dar altă grije, să fie cald, nu mai aviau.

Şi aşia, după cîteva zile cum lucram acolo, vine iarăşi «nacialnicu» acela, mă ia pe mine şi încă pe o femeie şi ne spune să mergem că este altceva de lucru. Cînd mergem cu el, să vezi ce lucru ne pune să facem, să măturăm hornurile. Trebuia să te sui pe fiecare casă şi cu o frînghie să dai drumu la o greutate cu un fel de mătură, adică aşa cum să curăţă hogiagurile. Nu putiai să spui că nu vrei sau nu poţi să faci acest lucru. Nu erau aşa multe case, la vro douăzeci de case, dar pentru două femei ajunge. Nu am avut ce face şi ni-am apucat noi două femei şi de lucru ista, ca să scap să nu mă ducă la Nadîm. Ne suiam pe casă, curăţiam, pe urmă trebuia să intri în casă, să scoţi funinginea. Ni-am înţăles cu femeia ceia că la o casă mă suiam eu, la alta să suia ea. Dar pînă scotiai funinginia ceia, erau plini şi ochii şi bulendrile cu ce erai îmbrăcată. Ştiţi doar cum îmblau hornarii, numai că ei aviau îmbrăcăminte pentru acel lucru şi pe urmă cum gătiau lucru se lepădau acelia haine şi îmbrăca altele curate. Dar noi nu mai aviam cu ce ne schimba. Veniam acasă, ne spălam cu oliacă de apă caldă, căci săpun nu era deloc. Dar ce spălat era acela fără săpun? Făciam leşie din cenuşe şi spălam bulendrele de pe noi, dar ce credeţi că putiai scoate din ele. Cînd le puniam la uscat hîrîiau cînii la ele de frumoase ce erau.

Am lucrat aşa cum am putut vro trei luni, cam pînă pe la anu nou. Asta a fost în anu 1943. Au împărţit iar lumia, care înapoi la pescuit, care înapoi la Nadîm şi alţii care au rămas pe loc, care mai prin «labaz» la aşezat peştele, alţii la scos pluţile din apă. Dar de acuma, nu mai erau în apă, ci era totul prins în

ghiaţă. Dezbătiau cu nişte «lomuri»[1] de fier, fărmau ghiaţa şi trăgiau lemnele pe mal. Altă brigadă au făcut-o mai mult din fete şi niveste tinere, care îmblau prin tundră, adică mai departe prin pustiul cela, şi rîmau omătul şi căutau «moh», căci erau locuri unde creştia mult «moh» despre care am spus că îl întrebuinţau la clădiria caselor şi tot cu «moh» de acela acoperiau ghiaţa, ca să aibă la vară cu ce îngheţa peştele. După ce s-au aşezat toţi lucrătorii, am lepădat şi eu lucru de la curăţit hornurile, căci nu mai putiam. Una că era destul de greu să te sui pe acoperişul casei iarna pe ger, şi a doilea că îmblam tot timpu unsă de funingine, ca ţiganul la malancă[2]. Nu aviam nici cu ce să mă spăl, nici cu ce să mă schimb.

Baietul cel mare era plecat la pescuit pe ghiaţă, eu eram numai cu aieştilalţi mai mici pe loc. După cum am spus, trăiam într-o baracă mare făcută din scînduri cu o mulţime de lume la un loc. Băiatul cel mare, înainte de a pleca la pescuit, a cerut din «cantoră» să ne mute undeva într-o casă; să eşim din baraca ceia. Iacă, într-o bună zi, îmi spune comandantul care era peste noi că îmi dă locuinţă să trec într-o casă. Mă duc cu el să-mi arete casa, dară casa nu era liberă, ci trăiau într-însa trei bărbaţi: unul era rus, unu tatar şi altul calmîc. Erau aduşi acolo, tot ca pedepsiţi, la lucru. Casa era destul de largă, însă aşa cum am spus casele pe acolo erau cladite din lemn şi printre lemne spînzura «moh». Cînd bătia vîntu tare, îşi găsia loc prin «moh», dară se numia casă. M-am uitat împrejur şi m-am gîndit mult ce-i de făcut. Nu era mare deferenţă faţă de baracă, dar ca să ies din atîta hal de lume, m-am sfătuit cu copiii, hai să eşim din baracă. Şi am mai luat cu noi două familii, cu care am plecat împreună într-un vagon din Sadagura pînă la Omsc. Era o femeie din colonia Toporăuţului, o chema Zaharia Paraschiva, dar îi zicia Calina, şi alta era din Cernăuţi, nevasta unui judicător, o chema

[1] lom (rs.) - rangă de fier
[2] malancă (reg.) - grup din teatrul popular

Feşciuc Nadejdia. Asta mai avia şi un băiat de o vîrstă cu ai mei, îl chema Orest. Erau femei cu care puteai să împarţi şi binile şi răul. Am trecut noi în casa ceia, am făcut oliacă de curăţenie, am dezgheţat nişte lut, am întins pe unde bătia vîntu mai tare, am dat foc bun, s-a încălzit, s-au uscat oliacă păreţii. Ne mîngîiam că tot e mai bine decît în baracă. Bărbaţii ceia deminiaţa mergiau la lucru şi siara veniau, nu făciau pria mare stinghirială. De fiert nu fierbiau nimic, atît cît se puneau la foc şi se încălziau după ce terminam noi cu focul. Ba de multe ori îi vediam că se dezbrăcau , dar nu ne da în gînd, de ce se dezbracau pînă la piele şi încăziau cămaşile la gura plitei, pe o parte şi pe alta. Cînd mergiam deminiaţa şi aprindiam focul, ne mişca ceva pe picioare parcă ar fi fost un moşinoi cu furnicari. Cînd ni-am uitat noi, păduchii se suiau pe picioare. Atunci ni-a dat nouă în gînd de ce încălziau ei cămaşile la gura plitei: cînd se înfierbînta cămaşia, păduchii picau jos. Ne-am sfătuit noi ce-i de făcut, căci ne-a împle iarăşi tina şi pe noi. Abia ce ne-am descurcat oliacă! De spălat, săpun nu era, dar am făcut leşie din cenuşe şi am fiert toate rufele ce le mai aviam. Erau hîde şi urîte de hîrîiau cînii la ele cînd le tindeam la uscat, dar păduchi nu erau în ele. Acuma ce era să facem, am fost nevoite să ferbem şi rufele bărbaţilor, să scăpăm şi noi.

Aşa am împins iarna aceia, dar la lucru trebuia să ies. După cum am spus, am lăsat lucru la curăţit sobele şi m-au dat la alt lucru, tot destul de bun la cărat «moh» din tundră.Eram cîte trei femei la o sanie, doauă se înhămau înainte şi una împingia din urmă. Mergiam şease şeapte chilometri prin omăt, pînă ajungiam la locul unde săpau «mohul». Încărcam sania, o legam bine cu funii şi iarăşi doauă se înhămau înainte şi una împingia în urmă. Aşa am lucrat toată iarna, în anu 1944.

Pe la începutul lui mart s-a întors baietul cel mare de la pescuit. A adus oliacă de peşte, cu toate că nu era voie,

aieştialalţi doi baieţi îmblau la vînătoare prin tundră, puniau laţuri printre tufe şi prindiau nişte păsări. Tot a doua zi mergiau şi controlau laţurile şi aducia cîte cinci şasă păsări, altădată şi mai multe, aşa că am început oliacă să mai împăcăm foamia. Eu după ce terminam lucru, mai luam de lucru de la femei rusoaice, tot aduse aşa ca noi, din Rusia, de la Astrahan, cu vro şiapte ani înaintia noastră. Ei de acuma stau mai binişor, mulţi dintre ei ţiniau vacă, ţiniau cîte patru şi cinci cîni voinici, tufoşi, cu care iarna aduciau lemne din pădure, aduciau fîn de pe cîmp, orişice le trebuia lucrau cu dînşii. Primăvara îi tundia şi din lîna lor făciau culţuni, mănuşi. Eu luam de la ele lînă de aceia, o scărmănam, o torciam şi împletiam culţuni, mănuşi şi mai adăugam cîte ceva de ale gurii, cîte oliacă de lapte, mai şi cîte o pîne.

De acuma ne-am mai astîmpărat foamia, dară a început goleciunea. Cîte oliacă de straie ce-am avut pe noi cînd ni-au luat de acasă, s-au rupt. Li-am cîrpit la început cu petece pe dinlăuntru, dar iarăşi s-au mai rupt, li-am petecit din afară, dar acuma au rămas că nici nu mai aviam de ce prinde petecele. Să cumperi ceva, putiai să mori că nu găsiai nimic. Mă gîndesc ce-i de făcut, sîntem goi, toţi şi copiii şi eu. E prost de tot. De ce să te prinzi nici nu-mi pot închipui. Într-o zi vin băieţii cu nişte bucăţele de funie, lungimea cam 20-30 ţentimetri, şi îmi arată, iacă mamă funia asta, cum să desface poţi face aţă din ia. Eu îi întreb, de unde le-aţi luat. Şi ei îmi spun, iacă acolo la «maistercai»[1], adică într-o casă unde se pregătiau «sîtele» pentru pescuit. Lucrătorii le descîlciau, le cîrpiau, le legau şi le pregătiau pentru primăvară. Ei tăiau capete mici de aţă şi le aruncau pe cele care nu le erau de folos. Funiile celia erau făcute din mai multe aţe destul de subţiri sucite la un loc şi pe urmă mai multe jiţe[2] iarăşi sucite la un loc. Erau nişte funii albe şi netede. Le spun la copii, dacă sînt

[1] *masterskaia (rs.) - atelier*
[2] *jiţă (reg)- şuviţă*

capete de aiestia şi vă dă voie să luaţi, mergeţi şi mai strîngeţi. Aşa că băieţii nu în mult timp au strîns destul de multe capete de funie. De acuma siara după lucru ni-am apucat cu toţii, am desfăcut capetele celea, am legat ciot de ciot, am făcut gheme şi m-am apucat de împlitit. Li-am făcut la toţi trei băieţii cîte o flănică. O trăgiau peste cap şi astupau zdrenţăle. De bună siamă, pe faţă să mai cunoştia că e împlitit, dar cînd o întorciai pe dos parcă era covor de cele persiane, căci la 20 de ţentimetri era tot un ciot legat, tăt era numai capete, dar eram mulţămită că şi atîta am putut.

S-a început primăvara, s-a gătit «mohul» de cărat şi pe mine m-au dat de acuma la alt lucru. M-au pus «storoj», adică păzitor la bază, adică la «scladu» cu pîne. Eram trei femei şi făciam cîte opt ciasuri în trei schimburi, cum îţi venia rîndu, cînd noaptia cînd ziua. Sacii cu pîne şediau sub cerul liber, îi ploua, îi ningia, îi jiscolia, în fine făina nu să strica, decît prindia o coaje împrejurul sacului. Într-o zi îmi spune «nacialnicu» care era acolo, uite ce-i, dacă vrei, după ce termini ciasurile de lucru aice, ia saci de aiştia deşerţi, spală-i, cîrpeşte-i, ca să-i putem trimite înapoi. M-am gîndit, bine că nu-i cu forţa şi încă mă întrebi dacă vreu. M-am prins eu şi am luat. La o sută de saci, da un sac pentru petece. Am luat cu o sută de saci, i-am dus acasă, dar fiecare sac trebuia întors pe dos şi ras cu cuţitu. M-am năcăjit aşa cum am putut, mai îmi ajuta baieţii a rade. Coaja ceia ce o rădiam, o puniam în ceva şi să muia bine, eşiau diasupra aţăle care se rupiau de pe sac. Scurgiam încet ce era pe deasupra şi ceea ce rămînia mai des cociam turte pe plită şi mîncam aşa de cu mare poftă că astăzi nici colacul nu îmi pare aşa de bun. Mergiam la rîu, îi spălam, îi uscam şi apoi îi cîrpiam. Dară nu mai rupiam sacul care mi-l da pentru petece, cîrpiam cu ce putiam şi sacul mi-l opriam mie. Aşa am petrecut multe sute de saci, pînă mi-au rămas mie

vro opt saci. Acuma m-am gîndit că am să fac ceva de îmbrăcat la copii. I-am descusut, i-am spălat bine şi, ca să le schimb oliacă coloaria, am juchit nişte coaje de pe lemne verzi, am fert-o bine, am mai pus nişte cenuşe, nişte fer ruginit, pe urmă în apa ceie am pus sacii. Au stat o zi întriagă în apa ceia. Cînd i-am scos, aviau o culoare mohorîtă, cafinie, nici nu ştiu ce nume să-i pun, în fine, era schimbată coloaria sacului. Mai departe mă gîndesc ce-i de făcut cu ei.

S-a început primăvara. Pe malul rîului să pregătesc bărcile care au de mers la pescuit, se leagă «parosăle», căci după cum am spus bărcile erau pe atunci mînate de vînt. Pe barcă era un stîlp înalt, aşa cum ar fi un stîlp de la telefon, aşezat bine în mijlocu bărcii, pe stîlp mai erau puse nişte rotiţe, pe care erau aşezate funiile cu care conduciau «parosu». Cînd îl rădicau sus tare, cînd îl dau mai jos, după cum era vîntu de tare. Trebuia să ştie bine a conduce, căci dacă venia împotriva vîntului şi nu ştia ce să facă cu «parosu», putia să răstoarne barca. În fine, la pregătitul acesta legau cum le trebuia şi tăiau bucăţele mici de funie şi le aruncau jos. Care picau pe mal, care în marginia apei, dar aistea funii erau mai mult de buci[1], nu erau de vată. Am mers eu şi am strîns multe bucăţele de funii, li-am mai spălat în rîu, căci erau călcate şi pline de glod. Am venit cu ele acasă, li-am uscat, li-am desfăcut, li-am scărmănat şi li-am făcut înapoi buci. Am luat sacii cei văpsiţi şi bucii care i-am scărmănat şi am mers la o femeie care cosia la maşină. M-am înţăles cu dînsa să-mi coase două pufoici şi două părechi de pantaloni din sacii ceia. Am pus în mijloc buci şi două rînduri de sac, să fie oliacă cald. Eu i-am lucrat ei în loc, i-am împletit mănuşi şi culţuni din lînă de cîne. Cînd mi-a gătit de cusut, i-am îmbrăcat pe cei doi baieţi mai mari cu pufoaică şi pantaloni. Nu mai curiau

---

[1]*buci (reg.) - fire scurte, rămase de la meliţarea inului şi cînepii*

petecele de pe ei. Mi-a părut că cu costum şi baston i-am îmbrăcat. Am mai luat cîteva sute de saci, am spalat şi am cîrpit pînă mi-am mai şpăruit cîţiva saci şi mi-am facut şi mie o rochie şi aiestuilalt baiet o păreche de pantaloni. Aşa am învălit oliacă goleciunea.

Dar eram slăbiţi din puteri, că abia tîrîiam picioarele după noi. Astîmpăram noi foamia aşia cu ce putiam, dar nu mai avia corpul nici un fel de vitamină, căci de acuma trecuse cîţiva ani şi noi nu mai văzusem legume sau fructe proaspete. Dacă aducia ceva producte uscate, ciapă uscată, usturoi uscat, cartofi uscaţi, nici asta nu era pentru lucratori, ci pentru «nacialnici». Aşia că lumia a început să se îmbolnăvească. La început eşiau nişte pete vinete pe picioare, îţi era aşa de somn că mergînd pe picioare dormiai. Apoi se îmflau gingiile în gură şi să înegriau, dinţii se clătinau toţi ca margica, părul din cap totul pica. De acuma vedem noi că e prost, cît nu te-ai lupta, totuşi te dovedeşte. Ni-a spus nouă lumea ceia care era adusă cu vro şiapte ani înaintea noastră: mergeţi pe tundră şi strîngeţi «iagăde» şi mîncaţi cît mai multe «iagăde», căci numai cu asta o să mai potoliţi boala aciasta. «Iagădele» erau nişte fructe sălbatece, de mai multe feluri, care creştiau pe tundră, dar nu pe tăt locu, trebuia să le cauţi. Erau un fel care veniau mai degrabă, prin luna lui august erau coapte. Acestora le zicia «moroşcă». Erau în formă aşa ca murea, boabele lor numai că erau galbene cînd să coceau. Erau altele care le zicia «gulubiţă». Erau nişte bobiţe albastre. Erau încă un fel care să cociau toamna tărziu, prin luna lui septemvrie. La astea le zicia «brusnigă» şi erau nişte bobiţe roşii cam acre, dar pe aiestia le putiai păstra şi pe iarnă. Am vazut noi că nu-i încotro şi trebuie să cautăm să strîngem.

Dar era încă devreme, numai ce s-a topit omătu şi s-a dus ghiaţa. Era cam pe la începutu lunei iunie, căci aşa să ducia ghiaţa de pe ape pe acolo. Pînă la jumătatea lui iunie să

curăţiau apele şi să porniau pescarii la pescuit. Mergiau prin luna lui iunie şi să întorciau pe la sfîrşitul lunii septemvrie. Cînd venia ziua să se porniască, erau toate bărcile pregătite, tineretul să încărca pe bărci, familiile care rămîniau se strîngiau toate pe malul rîului şi-i petreciau. Cei tineri de pe bărci îşi făciau curaj şi mai glumiau, mai cîntau, dar familia care rămînia plîngiam şi ne ştergiam de lacrimi. Îi petreciam pe malul rîului pînă intra în apa cea mare, ce se chema Obi. Mai şediam pe malul apei, îi petreciam cu ochii cît îi putiam vedia. După ce să depărtau şi nu-i mai putiam vedia, ne întorciam ştergîndu-ne de lacrimi. Au plecat şi ai mei, cel mare a mers la pescuit, iar al doilea, nu avia încă putere de pescuit, dar a mers «matros» la o barcă, care cara peştele de la pescari. Am ramas numai eu şi cu acel mai mic băiat. Lucram mai departe pazîtor, «storoj» cum ne zicia acolo.

A venit şi timpul «iagădelor» şi am început să strîngem «iagăde». Dar pe aproape, împrejurul «pasiolcei» unde traiam, nu putiai strînge multe, căci eşia fiecare babă, copii mai mici şi le culegiau. Ne-am sfătuit cîteva femei, căci una singură parcă te lua groaza prin pustiul cela, şi mergiam cîte şiapte, opt şi zece chilometri depărtare, unde putiam găsi mai multe şi mai frumoase. Puniam o vadră de aiestia care să aduce apă într-un sac, cu o aţă legam bine două cornuri în partea de jos a sacului şi pe urmă, cu amîndouă aţele la un loc, legam gura sacului, îl puniam pe spate şi vîram mînile pe după cele două aţe. Avea forma ruczacului, căci altfel nu putiai să mergi aşa mare depărtare. Şi încă dacă ar fi fost pe drum vîrtos, putiai merge mai bine, dar pe tundră era «moh», şi era moale. Cînd călcai te cufundai pînă aproape la ghenunchi şi era foarte greu de mărs, să tragi picioarele tăt timpu aşa în sus. Afară de asta mai întîlniai mlăşniţi, băltoage, pe care nu avei pe unde le înconjura, trebuia să te vîri prin ele, să te uzi bine. Aşa stătiam toată ziua şi strîngiam, pînă umpleam vedrele, una

în spate şi alta în mînă. De strîns le strîngiam încet şi umpleam vedrele, dar la întoarcere era tare greu. Obosiţi de drumul greu, flămînzi, slăbiţi din putere, abia puteai merge cu sloboda prin «mohul» cela, nu încă şi cu vedrele pline. Dar aşia îmi strîngiam toată puterea cît mi-a mai rămas şi căutam să strîng cît mai multe, să avem şi pe iarnă oliacă, să putem scăpa de boala care ne strîngia.

Îmblînd aşa pe tundră, într-o zi ne slobozim într-o vale, amăgindu-ne că tot găsiam «iagăde» în partea ceia. Mergeam aşa cu capu în jos, tot strîngînd. Deodată ne rădicăm şi în faţa noastră vedem nişte lemne, nişte hodorobeie. Nici nu ne-am dat siama bine ce poate fi aceia, cînd ne uităm mai bine, erau trei trupuri moarte, aşezate pe trei «nărţi» adică trei sănii, la care se înhamă «oleni»[1]. Pe lîngă trupurile celia, mai era pus cîte un topor, un cuţit mare pus în tiacă, strachină, lingură, căte o litruţă de băut ceai şi mai ceva «bojoghini», nişte piei de «oleni» puse grămăjoară.

Aceia erau trei «neniţi», mai le ziciau «tuzemţi». Aceasta era naţia de oameni care trăiau pe locurile celia pînă ni-au pus pe noi acolo. Erau un fel de oameni sălbatici, îmbrăcămintia lor era toată numai din piei de «oleni». Se hrăniau cu mîncăruri mai mult crude, carne crudă, peşte crud. Trăiau în «ciumuri», aşa le zicia, nişte corturi, care le făceau iarna din piei de «oleni», iar de vară, din coaje de misteacăn. Puniau nişte druci în picioare, iarna îi învăliau împrejur cu piei de «oleni» cusute una de alta, dar drept în sus, cînd te uitai, putiai număra stele pe cer. În mijlocu «ciumului» şedia legat cu sîrmă un cazan, sub care făciau focul şi ferbeau ceai. Împrejurul «ciumului» erau aşternute piei de «oleni», pe care se culcau femei, copii, toată familia cîţi erau. Pe timpuri, înainte de revoluţie, ei trăiau foarte bogaţi în felul lor, aviau turmele lor de «oleni», să ocupau mai mult cu vînatul. Vînau

---

[1] *oleni (rs.) - ren, cerb*

felurite sălbătăciuni şi veniau negustorii la ei acolo, le aduciau felurite flinticuşuri, lucruri de nimica, cu cari îi amăgiau. Femeilor lor iubiau să-şi lege la păr fel de fel de zurgalăi, iar barbaţii cei tineri iubiau tare curelele cu bumbi şi lanţugele. Dacă ar fi avut cît de multe, toate le aninau de cureaua cu care să încingiau. Dacă mai aveau un cuţit pus în tiacă, erau tare mîndri. Cu nimicuri de aiestia luau de la ei «puşnina» toate blănurile ce vînau, căci ei nu ştiau să le puie preţ. Acum după revoluţie i-au strîns şi pe dînşii cu şurubul. Turmele de «oleni» le-au luat la stat, li-au lăsat numai cîte cinci sau şiase capete de «oleni», să aibă pentru carne. Pieile ce le vînau le lua la stat şi nu mai putiau face nimic. Tot ce lucrau era pentru stat. Statul de acuma a început să-i mai civilizeză. Pe côpiii lor i-au strîns şi i-au dat la şcoală să înveţe, i-au îmbrăcat cu cămaşe, pantaloni, i-au pus în paturi, ceia ce era pentru dînşii neplăcut.

Aşa că cele trei trupuri ce le-am întîlnit noi în tundră erau din naţia asta. Aşa le era obicciul lor, cînd muria unul dintre ei, îl punia pe «narta» cu care a lucrat el cu «oleni», şi lîngă dînsul punia tot ceea ce a fost a lui. Era tras cu «narta» undeva departe în tundră, dar nu era voie să-l îngroape în pămînt. Aşa era legea lor. Noi cînd am dat cu ochii de trupurile celea, eram vro patru femei, ni-a prins o groază, o frică, că nu mai ştiam ce-i cu noi şi cît mai repede să fugim de acolo. Pe urmă îmblînd după strîns «iagăde», am mai întîlnit în mai multe locuri aşa ceva, dar de acuma nu ne mai era aşa frică. Ne ţiniam firia, dar tot ne ţiniam una de alta, nu cumva să ne despărţim Doamne fereşte. În timpu cela să mai fi văzut vro mişcare ceva, putiam să leşinăm cu totul în pustiul cela. Pline de frică, ne întorciam cu povara noastră spre casă, gîndind că mai mult nu mai mergem să tragem aşa mare frică. Dară mai trecia o zi şi ne răzgîndiam.

Cu toată frica şi greutatea, dar dacă nu am strînge noi acuma, cînd se găsesc, pe urmă n-ai de unde să le iei. Aşa că dacă am strîns, am mîncat cît am putut, am trimăs şi la baieţi pe mare. Încet a despărut boala dintre noi. Dinţii au început să

se întăriască, petele de pe picioare au dispărut, ne simţiam cumva mai bine. Nu ai zice, dar tot erau fructe proaspete în care era oliacă de vitamină. Am pregătit oliacă şi pentru iarnă să avem cu ce ne apăra de «ţînga», adică de boala asta care era pe acolo.

Baieţii cei doi mai mari lucrau pe mare, eu lucram mai departe «storoj», adică păzitor la bază unde aduciau vapoarele toate produsele pentru lumia de acolo. Îl mai aviam pe baietul cel mai mic cu mine şi împingiam aşa cum putiam zilele.

Mai spre toamnă, pe la sfîrşitul lui septembrie sau dacă era toamna mai lungă, la începutul lui octombrie, se întorciau pescarii de pe mare. Au venit şi cei doi baieţi ai mei şi au adus cîte oliacă de peşte proaspăt. Cu toate că era tare strict, dar vorba bătrînească zice că lupul, cînd e flămînd, nu caută că oile îs numărate. Aşa era şi cu noi. Au adus cîte oliacă de peşte, mai era oliacă de «iagăde» şi de acuma mai putiai ocoli oliacă foamea.

Lucram aşa cum spuneam ca paznic. Nu era deloc plăcut, pentru că erau timpuri grele şi flămîndă era toată lumia. Dacă voia cineva să-mi facă vreun rău, ce însămna o femeie în timpu nopţii, căci ea să număra că păzeşte toate produsele. Ni-au pus un fer sus şi cu altul să bătem în el, să dăm alarmă dacă vine cineva să între acolo. Dar bineînţăles că cine vine să facă rău, ştie el cum. Nu mai ai timp, nu te lasă să dai alarmă. Dar, mulţămim lui Dumnezeu, nu ni s-a întîmplat nimic. Pînă nu s-a întărit gerul tare, a fost bine, dar de prin luna noiembrie a început a se rădica gerul pînă la patruzeci de grade şi, pe lîngă ger, vînturi şi viscol. Întăilia şi al doilia schimb trecia mai uşor, dar cînd venia rîndul să faci a treilia schimb, noaptia de la 12 ciasuri, cînd toată lumia se oploşia pe lîngă sobe cum putia mai la călduţ şi tu singur trebuia să te îmbraci, să ieşi la post... Era cîte o noapte cu ger aşa de mare şi cu viscol, acolo-i zicia «buran», de te gîndiai, mai bine ar fi să mori decît să te chinui aşa. Şedeai opt ciasuri clănţănind din dinţi. Îţi

da o îmbrăcăminte din piei de «oleni», adică acea îmbrăcăminte era pentru toate trei schimburi. Cînd mergeai să primeşti postu, acela pe care îl schimbai să dezbrăca şi îl îmbrăcam eu sau cel care primia postu. Îmbrăcămintea ceia era cusută din piei de «oleni», aşa cum purtau «tuzemţii», şi cînd te îmbrăcai cu dînsa o trăgiai peste cap. Era cusută cu părul deasupra, iar pe dinăuntru era pielea goală. În părul cela de deasupra se bătia omătul, iar de la corp să încălzia puţin omătul şi pielea ceia, că se făcia ca o coaje de ghiaţă. Cînd o trăgiai pe tine, simţiai numai o greutate de te dureau umerii, dar căldură nu-ţi mai da nimic. Dar nu aveai ce pretinde nimic, căci ţi-a dat «gusi» de îmbrăcat, căci aşa-i zicia la îmbrăcămintia ceia.

Aşa am îndurat pînă pe la sfîrşitul lunii lui decembrie, în anu 1944. Pe la sfîrşitu lunii decembrie m-am îmbolnăvit de tifos. La început am simţit cînd mă pregătiam să mărg la lucru că m-a cuprins o timpiratură mare şi a început capul să mă doară. Eram de acuma îmbrăcată să plec şi dacă nu am mai avut putere m-am pravalit pe pat. Au mers femeile cu care trăiam în casă, mai întăi la «cantoră» şi au anunţat că eu nu pot merge la lucru, să trimată pe altu în locu meu, căci acolo aştepta un om ca să-l schimb. Au mai chemat şi doctorul să mă vadă, că de altfel nu îmi da crezare că nu pot merge. Doctorul cum m-a văzut a spus să mă duc degrabă la spital. Spitalul nu era departe, tot acolo în «pasiolca» unde trăiam. M-au dus doi de subsuori, m-au ajutat căci eu nu mai aviam putere să merg. Ţin minte cum m-a dus, cum am ajuns la spital, cum m-a dezbrăcat din hainele mele şi mi-a dat cămaşe din spital. Cînd m-a dezbracat am văzut că trupul meu era tot pete. M-au pus în pat şi m-am culcat şi mai mult nu am ştiut nimic ce s-a petrecut cu mine. Cînd am deschis ochii, m-am uitat roată, a venit la mine o femeie care lucra acolo ca «med sestra», cum s-ar zice ca soră de caritate. Era tot aşa adusă ca noi şi vorbia

românește. Mă întriabă ce faci Ană, căci numele meu e Anița, și parcă am cunoscut pe fața ei că era bucuroasă. Eu am întrebat-o pe dînsa ce zi avem astăzi și ce dată. Ea mi-a spus că astăzi este joi și data 14 ianuarie 1945. Și m-a cuprins și m-a sărutat și îmi spune, iacă Ană, de acuma te-am dobîndit și ești a noastră, căci ni-era milă de copii cum veniau în fiecare zi și tot întrebau ce-i cu mama. Noi ce-am putut să le spunem, că nu aviam nici o nădejde, dar tot îi bucuram cu vorba. Acum a trecut tot ce a fost mai greu. Și din ziua aceia am început să mănînc cîte oliacă, căci au fost trecut doauă săptămîni de cum am întrat eu în spital și nu am fost mîncat nimic.

Cum am întrat în spital, am văzut că e rău cu mine. Nu ziciam nimic din gură, numai în gînd mă rugam la Dumnezeu să se îndure de mine, să mă lase între copii, să nu rămîie copiii așa străini, fără tată, fără mamă, în pustiurile celia. Așa de amărîtă și cu gîndul ista m-a dovedit timpiratura și mai mult nu am știut nimic două săptămîni. Înainte de a mă trezi, parcă mi-a spus cineva: tu vrai așa de tare să te duci la copii. Noi te lasăm, ia-ți trupul și du-te. Parcă trupul îmi era despărțit de mine. Atunci eu ma gîndesc: cînd mi-a zis, ia-ți trupul și du-te, da cum am să-l cunosc eu care trup e al meu, căci erau mai multe trupuri și toate erau la fel. Și parcă îndată mi-a dat în minte că ușor pot să-l cunosc care e al meu, căci în acești ani cît am trăit la «sever», din pricina că am lucrat greu sau din frig, mi-a eșit la mîna stîngă o gotcă. Era acuma cît un ou de găină de mare. Și în momentul ista, cînd mi-a spus că dacă plîng și îmi pare rău așa tare după copii să-mi iau trupul și să mă întorc la ei, eu cu bucurie că mi-a dat în gînd cum să-mi cunosc trupul și să mă întorc la copii, m-am trezit și am văzut că mă aflu în spital. Tare mult timp nu mi-a eșit visul acesta din minte.

Am mai stat încă vro patru săptămîni în spital. Eram atît de slăbită că nu mă putiam ține pe picioare deloc. Mîncare așa bună, ca să prinzi putere, nu era. Primiam pînia pe

«cartucica» pe care o aviam de la lucru şi pe lîngă pîne îmi mai da oliacă de ceai, nişte caşe, adică crupe de pros ferte cu apă, asta se numia caşe. Cîteodată mai îmi da şi cîte oliacă de ciorbă. De acasă copiii sărmanii tot nu aviau ce să-mi aducă, aşa că de multe ori mă gîndesc că numai puteria lui Dumnezeu a făcut să mă lase în viaţă, să fiu între copii, căci tare multă lume a murit atunci de tifos.

Încet am început să pun picioarele în pămînt, dar nu mă puteam ţinea pe ele. După vro două săptămîni, am început să îmblu ca copiii. Mă ţiniam cu mînile de pat şi făciam cîte un pas. Încet am început să îmblu, temperatură nu mai aviam, dară de la boala asta mi-a rămas inima bolnavă. După o lună şi jumătate mi-a dat drumu acasă. Au venit copiii, m-au ajutat de subsuori şi am mers pînă acasă, că nu era departe. Am mai stat vro două luni acasă, căci eram slăbită pria tare. Mîncare din ce să prind putere nu era. Atît am avut noroc, căci mergiau baieţii la vînat, dar nu aviau cu ce. De armă nici vorbă. Să năcăjeau cu laţuri, dar nici acelia nu era din ce le face. Totuşi mai prindeau nişte «crupatchi», mai rar cîte un epure şi cu asta oliacă mai aviam cu ce schimba mîncaria.

Am stat aşa pînă aproape spre primăvară şi am eşit la lucru, că nu m-au lasat mai mult să stau acasă. Gerurile cele mai mari au fost trecut. Am mers tot la acel lucru pe care l-am făcut. Împingiam timpul cu greu, căci tare nu aviam putere.

S-a făcut vara. Baieţii cei doi mai mari au mers pe mare, eu am rămas iarăşi cu cel mai mic. A venit timpul «iagădelor». După ce terminam lucru, mergiam iarăşi cu vadra şi sacul pe spate după hrană. Dar acuma era mult mai greu. Nu mai putiam colinda toată tundra ca înainte. Luam şi baietul cu mine, mai îmi ajuta a strînge. Aducia şi el cîte oliacă, cît putia, dar pria departe nu mergiam, căci mă simţiam slabită şi-mi era frică că m-oi depărta prea tare, mi s-a face rău şi nu oi putia veni înapoi. Totuşi am strîns cît trebuia pentru iarnă. Mai trimitiam şi la băieţi pe mare.

A trecut aşa vara, s-a început toamna. Apele au început să îngheţe. Asta era pe la sfîrşitul lui septembrie şi începutul lui octombrie, aşa îngheţau apele pe acolo. Baieţii s-au întors bine, sănătoşi de pe mare. Au adus cîte oliacă de peşte şi era din nou acuma cu ce mai amăgi foamea. Eu mai lucram, dară îmi era peste putere. Am lucrat aşa pînă în luna lui noiembrie, pînă s-a întărit gerul. S-a urcat gerul la patruzeci de grade. Îmbrăcămintia îmi era slabă, dară sănătatia încă mai slabă. Nu am mai putut rezista. Fără să spun nimărui nimic, nu am mai eşit la lucru. Dară uitam să spun, în luna mai 1945 s-a terminat războiul. După terminaria războiului s-au întors cîţiva «gheroi», alţii invalizi, ca să le deie lucru bun, căci au luptat. I-au pus «nacialnici». Au picat doi chiar în organizaţia în care lucram eu şi, după cum am spus, cînd eu nu am mai eşit la lucru erau de acum «nacialnici» noi. Fără nici o vorbă m-au dat în «sud», adică să mă judece pentru că nu am eşit la lucru. Peste vro lună de zile mă chiamă la judecată, tot acolo în «pasiolca» unde trăiam. Am mers acolo, era plin de lume, erau şi «nacialnicii» cei vechi cu care am lucrat pînă atunci. Ei au cercat să puie cuvînt pentru mine, să nu fiu judecată pentru că am lucrat tot timpu bine pînă atunci, dară aieşti «nacialnici» noi au strigat că trebuie să mă judece că am «naruşit zaconu», adică am calcat legia, să şed cel puţin un an de zile la închisoare, să fie «primer» şi pentru alţii, adică învăţătură, să nu mai lase lucru aşa cum am lasat eu. Atunci m-a luat la judecată, m-a întrebat cum şi de ce nu am eşit la lucru. Eu am spus totul adevarat, cum am fost bolnavă de tifos şi îs slabă din putere, de îmbrăcat n-am cu ce mă îmbrăca cald, gerul e peste patruzeci de grade, afară de «buran». «Buran» însiamnă vînt cu jicoală, dar asta aproape tot timpu era pe acolo. Aşa că nu prea aviau pentru ce mă judeca. Atît am rămas eu vinovată că nu am dat «zaivlenie»[1], adică să mă deie din lucru. Şi m-au judecat să şed două luni la închisoare.

---

[1] *zaivlenie (rs) - declaraţie, cerere*

Cînd mi-au spus că trebuie să mă duc la închisoare, mi s-a făcut tare amar în suflet. Am suspinat adînc. Nu m-am gîndit alta decît la bieţii copii, că iarăşi trebuie să rămîie singuri. Căci orişicine îşi poate închipui că mama îşi dă şi sufletu pentru copii. Cît de mare foame era, cît de multă muncă şi greutate era, dară dacă eram toţi împreună ne mîngîiam unu cu altu. Eu mai lucram pe la femeile «nacialnicilor», împliteam manuşi, culţuni, m-am mai învăţat a coasă oghialuri cu vată, aşa că mai adaugeam cîte ceva de ale gurii, căci nu voiam să iau bani pentru lucru. Băieţii cînd aviau cîte oliacă de timp liber mergiau la vînat, aduciau cîte un iepure, mai nişte «crupătci», eu le pregătiam din ce să putia oliacă de mîncare, îi aşteptam cînd veniau flămînzi şi îngheţaţi de frig de la lucru cu ceva călduţ să mănînce, cu apă caldă să se spele de sudoare, apoi povestia fiecare cum a petrecut ziua de lucru. Eu mă bucuram şi mă mîngîiam foarte mult de purtaria lor, căci au fost copii foarte buni şi iubitori de familie.

Dară acum, cînd a venit ciasul să mă despărţesc de ei şi cînd mă gîndiam cine o să le poarte grijia, cine o să-i aştepte cînd or veni de la lucru, pe cine au să întrebe dacă este ceva de mîncare, cînd mă gîndiam la aiestea toate şi mă uitam la ei, mi se făcia rău la inimă, dar nu mai ziciam nimic din gură să-i amărăsc şi pe dînşii. Numai mă gîndiam la Dumnezeu, dăruieşte-mi doamne putere şi răbdare să pot trece peste toate cîte îmi stau înainte. Şi cu lacrimi în ochi mă rugam la Dumnezeu ca celor doi oameni care m-au îndreptat pe mine pe drumul acesta, să mă despartă de copii, nu le doresc nici un rău, decît numai să ajungă să beie şi ei paharul de bucurie care îl am eu acuma. Eu am mai stat încă mai bine de o lună acasă între copii după ce m-a judecat, din cauza transportului, căci trebuia să mă ducă mai bine de optzeci de chilometri, pînă la raion. Acolo era locul de osîndă şi nu aviau cu ce să mă ducă. Vara mergia vaporu pe apă, dar iarna nu era alt transport decît

«narta» cu «oleni», cu care îmblau numai «tuzemţii» cei sălbatici care locuiau pe acolo. Şi din cauză că erau mari «buranuri», aşa le ziciau acolo la viscole şi geruri mari, de nu putiau îmbla nici «tuzemţii», din cauza asta m-au amînat şi pe mine.

Dară, iacă într-o bună zi, pe la sfîrşitul lunii martie, apare o «nartă» cu «oleni» la uşia casei şi întră un miliţian în casă şi îmi spune: de acuma îmbracă-te şi mergi cu noi. Mi s-a făcut întuneric înaintea ochilor, dară mi-am ţinut firea să nu rămîie copiii cu totul amărîţi. Dar m-am gîndit în gîndul meu, ajută-mi Doamne să beu păharu care mi-i împărţit, căci văd că n-am scăpare de el. Era către siară şi, pînă m-am îmbrăcat, au venit şi copiii de la lucru, îngheţaţi de frig şi amărîţi. Mie mi-a mai dat un «gus» din pici de «oleni». Am tras-o peste cap, căci aşa să îmbrăca, mi-am luat rămas bun de la copii, i-am lăsat plîngînd şi eu m-am pus pe «nartă» tot plîngînd.

Am mers vro cinsprezece chilometri pînă la o altă «pasiolcă». Acolo a oprit «narta», miliţianu s-a dat jos şi au grăit cu «tuzemţu» care mîna olenii, să mă ducă fără dînsu la Nîda, adică la raion. «Tuzemţu» a pornit «olenii» şi a mers înainte. Pe mine m-a prins o frică şi o groază nemaipomenită. Cît a mers şi miliţianul cu «narta» parcă nu îmi era frică, dar dacă am rămas numai eu cu «tuzemţu» pe «nartă» s-a făcut noaptia. Pe acolo nu mai era drum îmblător să te întîlneşti cu cineva, nu îmbla nime, decît «tuzemţii» cu «narta» cu «oleni» de-a dreptul prin troieni, prin pădure, pe tundră. Cum să orientau, numai ei ştiu. Şi cum mergiam cu «narta» prin pustiul cela, nu mai aviam inimă în mine, mă gîndiam, de acuma e gata cu mine, nu îmi mai văd eu copiii. Deodată el a întors «olenii» şi a luat-o în stînga, s-a vîrît într-o paduriee şi a oprit «olenii» sub un dealuşor. Atunci eu m-am gîndit: aici el şi-a ales locul să mă omoare. Dară ce putiam să fac, nu aviam nici o scăpare, să strig cît de tare, nu avia cine să mă audă. Să

mă lupt cu el, nici vorbă. Mă gîndiam, Doamne, de m-ar omorî deodată, să nu mă chinuiască. Şi văd că el s-a coborît de pe «nartă», a lăsat «olenii» slobozi, aceştia s-au dus cîţiva paşi mai departe de «nartă» printre tufe şi au început să scormoniască cu picioarăle de dinainte în omăt. Era noaptia tîrziu întuneric, se vedea numai de la omăt. Eu îmi aşteptam minutul, căci de bună siamă cînd să întoarce el la «nartă» are să mă omoară. Peste puţin timp s-a întors la «nartă», s-a aşezat pe «nartă», nu vorbeşte nimic şi, chiar dacă vorbia, nu-l înţălegiam. A stat aşa vreun ceas poate şi mai bine.

El a dat acolo «olenii» să-i hrăniască, căci pe «oleni» nu-i hrănesc cu fîn sau cu ovăz. Ei vara pasc pe tundră un fel de «moh» alb care le place lor mult, dară pe iarnă nu le strînge nici o hrană. «Tuzemţii» ştiu locurile pe unde creşte «mohul» cela şi îi duc acolo pe «oleni». Ei scormonesc cu picioarele în omăt pînă ajung la «moh», îl mănîncă şi cu asta se hrănesc.

După ce s-au hrănit «olenii», i-a întors iarăşi în direcţia de unde veniam şi a mers înainte. «Olenii» fugiau destul de tare prin troieni, unde era omătul pînă la pîntece. În alte locuri se cufundau, că numai urechile li să vedeau, pufniau şi mergiau înainte, căci «olenii» erau învăţaţi cu aşa drum. Eu mă ţiniam cît putiam de «nartă», căci nu era greu să cazi jos, şi nici nu te mai găsia în omăt, căci el să uita înainte la «oleni», nu avia grija ta. Am mers destul timp, că cias nu aviam. De-acum au fost răsărit şi luna, să vedia cît de la omăt, cît de la lună.

După un timp destul de lung, s-a oprit «narta» înaintia unui «cium». Acolo el a ajuns la casa lor, la familia lui, şi s-a oprit să se odihniască. Îndată au eşit din «cium» barbaţi şi femei, tot de-ai lor şi l-au întîlnit. El a deshamat «olenii» şi li-a dat drumu şi au întrat cu toţii în «cium». Eu m-am gribuit pe «nartă», îmbrăcată în «gusiu» cela de blană de «oleni» şi mă uit la cer, la lună, la stele şi mă gîndesc, Doamne, văd că de

acuma sînt pierdută şi nu va mai şti nime unde au rămas ciolanele mele. Şi văd că vine din «cium» acela care m-a adus cu «narta» şi mă ia şi îmi arată să mă duc în «cium». Eu îi fac din cap că nu mă duc, îi arăt că am să şed acolo pe «nartă». El s-a dus înapoi în «cium», dar eu mă gîndiam, Doamne, de m-ar lăsa aici pe «nartă». Gerul era destul de tare şi eu oi adormi şi oi îngheţa şi oi avia moarte mai uşoară decît să mă duc în «cium», să mă uit cu ochii cum au să mă sfîşie. Dar mult nu au zăbovit şi au eşit vro trei din «cium», m-au luat cu forţa şi m-au dus în «cium». Nu am avut încotro, am întrat în «cium». Ce să vezi acolo? «Ciumul» era aşezat pe druci rotunzi, învelit împrejur cu pici de «oleni». Drept în mijloc, cînd te uitai în sus, să vedia cerul. În mijlocul ciumului legat de sus era aşezat un cazan sub care se făcia focul şi ferbiau ciai. Roată împrejur erau aşternute piei de «oleni» şi să vedeau mai multe suflete dormind. Care era vîrîţi în nişte saci cusuţi din piei de «oleni», numai capurile li se vediau afară. Aista care m-a adus pe mine a băut ciai, m-a poftit şi pe mine la ciai, dar nu am vrut. De fapt ei tare să supărau dacă nu îi asculţi, dar nu am putut să beau cînd am vazut atîta murdarie. Eram mulţămită că mă lasă în pace şi nu mă omoară. Bărbatul acela, după ce au băut ciai, s-a vîrît şi el într-un sac de acela de piei de «oleni» şi îndată a adormit. Sforăiau toţi de-a binelea. Eu m-am gribuit aşa cum eram îmbrăcată şi îmi făciam cruce cu limba în gură, căci cu mîna nu mai putiam şi mulţumiam lui Dumnezeu că mă lasă în viaţă. Dar ochii nu i-am închis pînă diminiaţă, cînd înspre ziuă s-a sculat o femeie bătrînă, a eşit din sacul acela în pielia goală, numai cu o prigitoare, tot de piele de «oleni», pusă pe dinainte să nu să vadă goleciunea. Eu cum şediam gribuită, am închis ochii de parcă dormiam şi eu. Ea a prigătit «cachiolul», cazanul, l-a împlut cu apă şi a aprins focul să fiarbă ciai. Cînd s-a aprins focul bine, eu m-am mişcat oliacă şi mi-am dat picioarele mai spre foc, căci erau aproape

înghețate. M-a bătut oliacă căldura de la foc și mi-am revenit oliacă, căci strîngiam gura cît putiam, dară tot .îmi clănțăniau dinții de frig.

Așa am petrecut noaptia aceia. Mă rugam, Doamne, dă-le răsplată acelora care m-au îndreptat pe mine pe drumul acesta, căci parcă nu am făcut nici un rău așa mare. Dacă nu mi-a permis sănătatia și nu am putut rezista după o boală atît de gria și fără nici un tratament, fără mîncare, fără îmbrăcăminte caldă, nu mă mai ținea puteria să ies la lucru, m-am gîndit din tot sufletu, arată-le Doamne, că mare-i puteria ta.

Atîta groază, frică și suferință, cît am avut în drumul acela, nu am mai avut niciodată. Își poate închipui orișicine, în timp de iarnă pe ger de 40 de grade, o femeie să facă un drum de 80 chilometri, pe o «nartă» cu «oleni», prin troiene de-a întregul, fără nici un drum, prin păduri, prin pustiuri. Noaptia nu să vedia nimic, decît omătul că era alb. Mă ținiam cu atîta frică și atenție pe «nartă», că era micuță și, dacă zmuciau o dată «olenii» bine, puteai să te rostogolești, să rămîi jos în troiene, de nici nu te mai găsia nimeni. Așa după cum am spus, am noptat o bucată de noapte în «cium». Dimineața a prins alți «oleni» din «stada»[1] lor, că aceia erau obosiți și au mai rămas vro 20 chilometri de drum. Acum a fost mai ușor, căci era ziua.

După amiazazi am ajuns la Nîda, la raion, unde era închisoaria. Acolo m-au dat pe mîna miliției, iar «tuzemțu» cu «narta» s-a întors și s-a dus în drumu lui. Miliția m-a luat, m-a dus la casa care mi-a fost pregătită, a descuiat o ușe și m-a vîrît acolo. Cînd am trecut pragul, am suspinat adînc gîndindu-mă la Dumnezeu, să-mi ajute să împlinesc și asta și să mă întorc să-mi văd copiii. După mine a închis iarăși ușia și

---

[1] *stado (rs.) - turmă*

a încuiet-o. În cameră mai erau trei femei sau fete, Dumnezeu le ştie, mai tinere mult ca mine.

La început mi-a fost de ajuns că mi-am liniştit groaza şi frica pe care am tras-o pe drum. Ne mai scotia cîte oliacă pe afară, de bună siamă în convoi. Aşa au trecut vro două zile. Pe urmă m-a luat «nacialnicu» care era peste lumia ceia de la închisoare, m-a dus la «cuhne» şi mi-a spus ca eu să le fierb mîncare la lumia ceia care era acolo. Parcă ce mîncare era de fert acolo! Dimineaţa ferbeam o apă numită ceai, fără zahar, fără nimic. La masă, oliacă de crupe de pros care alergau prin oală că de abia putiai prinde cîte una. Mai puniam oliacă de sare şi asta să numia supă. În altă zi, dacă era oliacă mai desuţ se numia caşe. Şi asta era toată mîncaria. Dară aviam ocupaţie şi îmi trecia timpu mai uşor. Veniau dimineaţa, descuiau uşia şi eşiam din camera ceia. Aduceam apă, aduceam lemne, făciam focu, ferbiam ceaiu şi le împărţiam pînia. Erau de toţi 18 persoane, bărbaţi şi femei, pe care îi scotiau la lucru, la taiet lemne, la rînit omăt sau ce le trebuiau. Aceia primiau cîte şiapte sute de grame de pîne, dar acei care stau în cameră primiau patru sute de grame. Eu cum eşiam diminiaţa din cameră, nu să mai uita nime după mine, îmblam toată ziua slobodă. Mai era acolo pe aproape o baracă mare, unde trăia lume de-a noastră. Fugiam cîte un pic acolo, mai cît prigătiam de foc şi aduciam apă, căci era cam departe apa, îmi trecia timpu repede şi îmblam toată ziua la aier. Siara iarăşi descuiau uşia şi mergiam la culcare. Aşa mi-au trecut două luni. A fost drumul cu groază şi frică mare, dar acolo pe loc a trecut timpul. De bună siamă că gîndul nu să schimba, tot timpul eram numai cu gîndul la copii. Dară a trecut timpul, s-a împlinit două luni şi mi-au dat drumul.

Era pe la sfîrşitul lunei mai. Gerul a trecut, omătul a început să se topiască, pe rîuri s-a făcut apă, pe lîngă mal ghiaţa a început să crepe, să se facă sloiuri, căci ghiaţa era mai groasă de un metru. Nu putiam nici într-un chip să mă întorc la

copii. Bărbaţii care erau mai puternici mergeau cu sania cu cîni, de pe sloi pe sloi, uneori putiau sări cînii, alteori mai înotau, dară era periculos. Au trimis şi după mine băieţii o sanie cu cîni, dară eu m-am temut să mă pornesc pe aşa drum. Am mai rămas încă aproape o lună. Am trăit în baracă unde trăia lume adusă aşa ca noi, căci nu era chip să pot pleca la copii. Aviam o rochie de sac pe mine care în aieştia aproape trei luni s-a rupt. Noroc că mai aviam cu mine un sac, în care mi-am luat cu mine vro două rufe de schimb şi o bucăţică de pîne pe drum. Am luat sacul cela, l-am descusut şi am făcut o rochie să o am de drum cu ce ajunge la copii. Pe la sfîrşitul lunei iunie a venit primul vapor. M-am urcat în vapor şi m-am întors la copii. Cînd am ajuns la Şuga, aşa să chema «pasiolca» în care trăiam, mi-a eşit înainte numai băietul cel mic, căci cei doi mai mari erau plecaţi pe mare. Am avut noroc de femeile cu care trăiam în casă, Antemia Paraschiva şi Teşciuc Nadejda, cu care am devenit ca surori de suferinţă, şi au avut grije de copii în timpul cît am lipsit eu. Asta a fost prin anul 1946.

După ce am ajuns acasă, nu peste mult timp m-au chemat înapoi la lucru. Am lucrat mai departe tot ceea ce am lucrat pînă atunci, căci alta nu aviai ce face, dacă nu lucrai nu îţi da carte să poţi cumpăra o bucăţică de pîne. Baieţii lucrau bine. Nu numai ai mei, dară tot tineretu s-a pus pe lucru cu nădejde, căci altă scăpare nu era. «Nacialnicii» au prins încredere în lumea noastră. Peşte să prindia bine şi au început să cîştige oliacă de bani. Războiul s-a terminat şi a început oliacă altfel de viaţă.

Dar uitam să spun, ce s-a petrecut cu «nacialnicii» care m-au pus pe mine la închisoare. Pînă m-am întors eu înapoi, unu dintre cei doi era de acuma arestat. A furat casa cu bani din «cantoră» şi l-au prins. L-au dus tot acolo la Nîda,

unde am fost şi eu. Tot în cursu acelui an a picat şi celalalt la închisoare. Mai spre toamnă m-au trimis pe mine iar la Nîda la raion, la o comisie în spital, că nu eram bine cu sănătatia. Cînd am ajuns la Nîda, mergînd spre spital, am trecut pe lîngă închisoare, unde, în ograda închisorii, i-am văzut că tăiau lemne. M-am dus anume pe aproape de gard şi le-am zis «zdrasţuchi» ca să mă vadă. Nu mi-au răspuns nimic, dar cred că tot s-au gîndit la fapta ce au făcut-o, căci prea în scurt timp au ajuns aice. Peste un an, pe unul l-au dus mai departe, dar unuia i-au dat drumu. Era tot primăvara pe cînd să hrintuia[1] ghiaţa, aşa că el a dat telegramă la familie că s-a liberat şi vine acasă, dar nu a ajuns nici pînă astăzi. Se vede că el s-a pornit printre sloiurile de ghiaţă şi s-a prăpădit pe drum. Aşa cum zice vorba bătrîniască: nu săpa groapa altuia că ai să cazi singur în ea. Aşa că puterea lui Dumnezeu e tare mare şi am cunoscut-o mult, totdeauna, dar mai mult cît am fost pe meleagurile cele amară. Mult am suspinat cu amar şi m-am rugat la Dumnezeu să-mi ajute să pot trece peste toate greutăţile cîte îmi stau înainte şi cu puteria şi ajutorul lui le-am trecut toate.

Aşa că de acuma ne-am mai deprins cu locurile, cu lucru, cu lumia de pe acolo. «Nacialnicii» au prins să aibă încredere în lumia noastră, tineretu a început să se ridice prin muncă cinstită, au început să pună băicţi de-ai noştri «zvinavoi», brigadiri, ca să conducă pescuitu, lucru mergia destul de bine. Din familia noastră lucram trei de acuma. Baietul cel mare lucra «zvinavoi» la pescuit, aist de a doilea a lucrat o vară ca «matroz» la «rîbniţăle» care aduciau peştele de la pescari, pe urmă i-au dat lui «rîbniţa», adică vasul cu care cara peştele. El primea peştele de la pescari, îl aducea şi-l preda la «labaz». Era lucru cu destul de mare răspundere, cu multă grije ca peştele să se păstreze bine. Se întîmpla că îl

---

[1] *hrintui, hrentui (reg.) - a se strica, a se împrăştia*

prindia un «ştorm», un vînt mare, şi asupra vîntului nu putia să vie cu «parusu», cu pînzele. Zăbovia patru cinci zile, poate şi mai mult, pînă se liniştea timpul. Valurile apei zbătiau barca pe toate parţile, peştele trebuia mereu să-l îngheţe, că de altfel să strica tot peştele. Aşa că era cu mare grije şi răspundere, dar nu a păţit niciodată nimic. A lucrat aşa «priomcic»[1], cu «parusu» pînă prin anu 1949.

Ei plecau pe apă, eu îi petreciam cu ochii cît îi vediam. Eram cu gîndul numai la Dumnezeu şi mă rugam, mărgînd pe drum sau lucrînd, în gînd mă rugam, ca Dumnezeu să-i aibă în paza lui, să-i firească de orişice nenorocire. Era un dîmb mai înalt, de unde să vedia departe pe apă şi cînd gătiam lucru mergiam acolo şi mă uitam. Vediam în depărtare mare, cîte opt nouă bărci «rîbniţi» într-o parte, altă grămăjoară în altă parte. Acelia erau cîte o brigadă. Mă liniştiam, parcă îmi păria că i-am văzut pe ai mei unde-s şi îmi vediam de triabă. Cînd începia cîte un vînt tare, iarăşi fugiam la dîmbu cela şi mă uitam în ce parte am să-i văd. Dară cînd îi prindiau valurile celia înfuriate tare îi mai zbuciumau. Numa vediai că îi rădică valurile mai sus decît o casă şi, cînd îl da valul în jos şi alt val înalt venia din urmă, sta inima rece. Îţi păria că gata, l-a acoperit valu din urmă, dar îndată vediai că îl rădică iarăşi sus şi iarăşi înapoi în jos. Era de groază cînd te uitai de pe mal, dar cum să simţiau oare aceia care erau pe valuri. Care nu avia pe nime acolo pe apă, se uita oliacă şi se întorcia şi pleca, dar eu nu vram nici să mănînc, nici să mă odihnesc, numai să stau să văd încotro i-or duce valurile. Dacă să întîmpla că era vîntul potrivit, putia cîrmi cu «parusu» şi întra cu «rîbniţele» în rîul care venia spre «pasiolca» unde locuiam, dar dacă era vîntul contra, apoi mergiau unde îi ducia vîntu. Stam cu inima rece pînă înceta vîntu şi venia cineva dintre pescari şi povestia care şi pe unde s-a oprit de vînt. Aviam mare grije, cu toate că ştiam bine că nu le pot ajuta nimic, dar aşa-i mama.

---

[1]*priomcic (rs.) - primitor*

Cînd se întorciau ei de pe mare, eu le povestiam cum alergam cînd să pornia «ştorm» pe cutare dîmb şi mă uitam cum îi zbătiau valurile. Ei mă ocăriau: da de ce alerg eu pe dîmb şi mă uit că nu-i nimic aşa straşnic. Se îmbărbătau înaintea mea, ca să fiu eu mai liniştită. Dară cîteodată iarna, cînd aviau zi de odihnă, să strîngiau mai mulţi băieţi, sfătuiau, îşi aduceau aminte cum au pescuit şi în ce pericole au fost cînd îi prindia «ştormu» chiar în timpul cînd pescuiau şi cu cîtă greutate să putiau trage undeva la un ungheri unde putiau fi puţin scutiţi de valuri. Întîi pînă putiau strînge năvoadele în bărci, apoi pînă ajungiau cu bărcile la «rîbniţăle» cele mai mari. Bărcile erau încărcate cu peşte, mai erau năvoadele şi ei cîte trei oameni în barcă. Cîte pătimeau numai ei ştiu, căci cum îşi dădeau seama că ascult şi cu îndată schimbau vorba. Povestiau multe, nu mai pot să le spun toate aici, atîta una dintre toate, că iera şi de plîns şi de rîs. Cum venia o barcă încărcată, plină cu peşte şi trei oameni în ea, căci fiecare «lotcă», adică barcă, tot greşesc, după cum să zicia acolo, cu trei oameni să numia un «zvinovoi», şi aşa cum veniau, cu barca plină cu peşte înspre «rîbniţă», unde să-l predeie, deodată a început un «ştorm». Valurile au răsturnat barca, peştele s-a dus tot în apă, oamenii s-au ţinut de barcă şi s-au salvat, dar năvoadele mergiau pe apă. Au mai prins din ele cîte au putut, dar a fost bine că s-au salvat oamenii. Cînd au ajuns aproape de «rîbniţă», unde trebuia să deie peştele, printre toate năvoadele au mai rămas doi peşti încîlciţi. Acela care era «zvinovoi» a luat acei doi peşti în amîndouă mîinile şi tot şi-i vîra singur în ochi zicînd: iacă voi sînteţi vinovaţi, ochilor, că aţi fost pria lacomi şi pentru voi am perdut tot, căci în barcă ar fi fost cel puţin două tone de peşte. Totdeauna înainte de a se porni «ştormul», peştele juca mai tare şi să prindea bine, dar acei care nu au fost aşa lacomi au presimţit timpul şi au fugit la «rîbniţă». Cînd a venit aista, au avut ce rîde, că aşa îşi făciau din nivoie, voie, şi rîdiau şi glumiau să triacă timpul.

Aşa au lucrat vro cîţiva ani, băietul cel mare lucra «zvinovoi», cel de-al doilea a lucrat la început «matroz», pe urmă «priomcic». Şi-au crescut de acuma vro patru cîni, şi-au făcut o saniuţă. Iarna îi înhămau, mergiau la pădure, aduciau lemne, ba au învăţat şi unu de vînătoare. Primăvara îi tundiam şi eram fericită că aviam acum din ce le face manuşi şi culţuni pentru iarnă. Torciam şi împletiam pentru ai mei, nu mai mergiam pe la rusoaice. «Nacialnicii» au prins multă încredere în lumia noastră, nu ne mai socoteau cei mai răi oameni din lume, ca la început. Aşa că de acuma mergia mai bine cu lucru, cîştigam cîte oliacă de bani, au început să aducă prin magazine cîte ceva de îmbrăcat, putiai să-ţi mai ascunzi goleciunea. Din partia gurii, mai aduciau cîte un peşte ceva mai gras acasă, iar «nacialnicii» se mai uitau în altă parte cînd treciau ei spre casă. Dacă au crescut băieţii mai mari, au prins încredere în ei şi s-a schimbat oliacă viaţa. Au făcut cerere la «Comendatura» care ne păzia pe noi şi li-a dat permis pentru armă de vînătoare. De acum nu să mai năcăjiau cu laţurile de aţă. Primăvara cînd era timpu de vînătoare îşi luau barca, căci nevoia i-a învăţat şi meseria la lemn, şi au făcut o barcă micuţă. Luau cîncle, arma şi să puniau pe barcă. Mergiau cinci şase chilometri, stau toată noaptia, după cum era timpul, şi dimineaţa veniau cel puţin cu cinci şasă reţe sălbatice. Dacă era timpul potrivit aducia şi zece, altă dată şi mai multe, aşa că ne mai împăcam foamia de acuma. Eram foarte împăcată şi mulţumită cu copiii, căci au fost foarte ascultători, au ţinut foarte mult unu la altu şi au avut grije şi de mine, să nu mă supere cu nimic. Cu mîngîierea asta am trecut peste toate greutăţile cîte au fost împotriva noastră. Au fost foarte stăruitori la lucru, după cum am spus mai sus, de nevoie au învăţat şi meseria la lemn fără nici o şcoală. Vara erau pe apă la pescuit, dar iarna «plotnici», aşa le zicia acolo la cei care lucrau la lemn, construiau bărci şi chiar şi «rîbniţe» de cele

mari, cu care îmblau pe apă, pe care le reparau, dar chiar le şi făcia din nou. Au devenit de acuma foarte văzuţi, căci aviau nivoie de aşa lucratori.

Prin anu 1948 au început să aducă mecanizaţie pentru lucru pe apă. Au adus cîteva «cachere», nişte vaporaşe micuţe, ca să tragă «rîbniţele», să nu se munciască cu «paruscle».

În anu 1948 iarna l-au trimăs pe băiatul cel mare cu avionul la Tabolschi, un oraş cam la vro cinci sute de chilometri departare de unde trăiam, ca să înveţe a lucra pe «cacher». A stat vro trei luni şi spre primăvară s-a întors înapoi. Pe la jumătatea lui iunie, căci pe atunci se curăţia ghiaţa de pe ape, au eşit la pescuit. Pe dînsu l-au pus pe «cacher» să lucreze cu încă opt oameni, căci aşa lucrau şi pe «rîbniţă» cîte nouă oameni. Acuma le era mai uşor, căci «cacheru» avia motor şi îl conducia unde le trebuia, nu ca «rîbniţa» cu «parus» care mergea cum bătia vîntul. Cel de-al doilia a mai lucrat la «priomcă» vara aceia, adică primia şi căra peştele de la pescari.

De acuma s-a rădicat şi baietul cel mai mic. Vrea şi el să lucreze, să capete o bucaţică de pîne mai marişoară. M-am gîndit să nu margă deodată pe apă. S-a apucat să lucreze cu un cal, să-l poarte pe «nacialnicu» de la organizaţia care primia toate productele de la vapor pentru mai multe «pasiolci», satişoare, împrejur. Organizaţia ceia se numia «rîbcop». În primăvara anului 1948, prin luna mai, cînd începia ghiaţa să crepe sloiuri, i-a trebuit «nacialnicului» să meargă la o «pasiolcă» cam la vro 80 chilometri. Era de acuma periculos, căci ghiaţa era croită sloiuri, groase de un metru şi mai bine. Sloiurile mari ţin mare greutate pe ele şi apa nu-i repede curgătoare să le ducă, plutesc aşa aproape o lună, pînă încet să curăţă apa. Atunci i-a trebuit «nacialnicului» numaidecît să miargă. S-au pornit numai ei doi în sanie, deşi a văzut bine că e periculos. Baietul era tînăr, încă nu a îmblat drumuri lungi să

judece ce să poate întîmpla, dar «nacialnicu» şi-a făcut curaj, hai că o să ajungem, şi s-au pornit. El, mai în vîrstă, ştia bine ce să poate întîmpla. A luat o funie bună, i-a făcut la un capăt juvăţ şi a pus-o în sanie lîngă ei. Baietul s-a uitat, dar nu ştia pentru ce a pus-o. Au mers ei mai bine de jumatate de drum, cînd deodată sloiurile se depărtează unu de altu şi calul pică în apă. «Nacialnicu» apucă repede funia ce era pregătită cu juvăţ, o aruncă calului de gît şi trag amîndoi de funie de-l înăduşe pe cal. Atunci apa l-a ridicat pe cal în sus şi l-au scos. I-a dat drumu juvăţului, calul şi-a venit în fire şi au plecat mai departe. Acest lucru era obişnuit la ei, de asta el şi-a pregătit la îndemînă funia. Au ajuns la «pasiolcă» unde erau porniţi, şi-a făcut treburile şi s-a grabit să se întoarcă înapoi. La întoarcere, a venit bine o bucată de drum, cam vro patru chilometri pînă a ajunge la o altă «pasiolcă». Văzînd că e ceva rău înainte, l-a trimis pe baiet să vadă ce-i. Baietul s-a coborît din sanie, merge înainte şi se uită ce-i. Ghiaţa era depărtată sloi de sloi, dară nu să cunoştia, că era astupat cu omăt, şi cînd calcă baietu, să duce în apă pînă subsuori. S-a oprit cu mînile pe ghiaţă, l-a prins «nacialnicu» şi l-a scos, dar să se schimbe nu avia cu ce. Au mers încă vro patru chilometri pînă au ajuns la «pasiolca» care le era mai aproape. Acolo erau la lucru baieţi de-ai noştri, care i-au dat cîte ceva uscat şi a lepădat hainele cele ude de pe dînsu. Dară vă puteţi închipui cît de plăcut a fost să mergi patru chilometri cu toate straiele ude pînă la chele. În fine, a ajuns acasă nacajit ca vai de dînsu. Mi-a dat straiele celea cu care a fost îmbrăcat, un bolomoz ud, îngheţat, nici nu mă pricipiam ce poate fi aceia. Cînd a intrat în casă, s-a dezbrăcat de «pinjiac»[1], a rămas în pielia goală şi îmi cere să-i dau schimburi să se îmbrace. I-am dat, s-a îmbrăcat şi pe urmă a început să-mi povestească de toate cîte a

---

[1] *pidjac (rs.) - veston*

petrecut, cum s-au dezbrăcat băieţii şi i-au dat unu «pinjiac», altu pantaloni, camaşe. Izmene nu au avut de unde să-i deie, căci nu aviau mai multe rînduri cu ei. De aiestia întîmplări erau multe.

În iarna anului 1949 l-au trimis pe baietul cel mare, Mitruţă, la pescuit cu «sîtele» pe sub ghiaţă, căci aşa pescuiau totdeauna. Să întorciau pe la sfîrşitul lui septemvre de pe apă, de la pescuit, stătiau vro jumătate de lună, pînă să întăria oliacă ghiaţa, schimbau uneltele de pescuit, luau altele pe care le da drumu pe sub ghiaţă şi prindiau peşte. În acea iarnă l-au trimis pe Mitruţă, baietul cel mare, ca brigadir cu pescarii aceia de iarnă, să le poarte grijia, să le ducă pîne, lemne, dacă «sîtele» acelia să rup, să farmă, să le ducă altele. Pentru transport i-o dat un cal şi o sanie să aibă cu ce îmbla, căci era depărtare cam de vro optzeci de chilometri. Pescuitul acesta de iarnă dura cam pînă la sfîrşitul lui februarie, începutul lui martie.

Cam prin luna decemvre, într-o zi a început oliacă de «buran», de viscol, care pînă către siară s-a întărit, gerul era peste 40 grade şi de «buran» nu vediai doi paşi înaintia ochilor. Ni-am strîns siara de la lucru, ni-am oploşit pe lîngă sobă şi mai povestiam care şi de-ale lui, căci trăiam mai multe familii într-o casă. Unu zice, un stăpîn bun nu ar scoate nici cîinele afară pe aşa un timp. Altu zice, vai de capul acelora pe care i-a prins în drum «buranul» acesta. Mie mi s-a făcut inima parcă o piatră şi nu putiam vorbi nimic. Mă întrebau femeile de ce şed aşa, îs bolnavă ceva sau ce-i cu mine. Eu le spuniam, nu-s bolnavă, dar aşa mi-i de greu pe inimă, că nu mai pot. Şi aşia ni-am culcat. A doua zi am mers la lucru, a treia zi după asta a venit Mitruţă de la pescarii de pe mare. Ne-am bucurat că l-am văzut, dar nu am avut cînd sta mult de vorbă, căci el au mers pe la «cantor», şi-a făcut treburile lui.

După ce au fost venit, s-a făcut siara, a dormit cu noi o noapte şi ni-a povestit despre drumul lui, ce a pătimit. S-a

pornit în ziua aceia să vie după pîne şi lemne pentru lucrători. Cînd s-a pornit de açolo, începia aşa oliacă de «buran», dar pe la o bucată de drum s-a făcut din ce în ce mai tare. A început să se întunice şi «buranul» şi gerul s-au făcut şi mai tari, dar dacă era pornit în drum, a mers tot înainte. Dar acolo, de geruri aşa mari, ghiaţa crapă şi să depărtiază una de alta de un metru, poate şi mai bine. Şi cum venia el cu sania cu cal, deodată cade calul într-o crăpătură de ghiaţă. El şi sania au rămas pe ghiaţă. Na, de acuma fă ce ştii. Era un ger cu «buran» nemaipomenit. Să lase calu acolo să se înece, îl aştiaptă criminalul. I-a aruncat funia pe gît şi l-a înaduşit, după cum era obiceiul. Dacă l-a înaduşit, apa l-a aruncat diasupra, dară cum să-l scoţi afară pe ghiaţă de unu singur. A doilia, ghiaţa era lucioasă ca sticla. Te apropii de marginia gheţei să tragi calul şi aluneci singur în apă, n-ai de ce să te ţii. Avia un topor cu el, a farmat sania, a facut cu toporu o gaură în ghiaţă şi a pus în gaură aşa ca un stîlp, să aibă de ce să ţine, să nu lunice şi el în apă. După o muncă destul de grea, a reuşit şi a scos calul pe ghiaţă. Dară ce să vezi, calul cît a stat în apă rece, dacă l-a scos pe ghiaţă la ger şi omăt a îngheţat şi abia cu mare greu l-a rădicat pe picioare şi a pornit încet înapoi spre «palatcă». De coama şi coada udă s-a mai lipit omăt şi s-au făcut ca doi bolovani. Calul ud şi îngheţat abia păşia. Mitruţă mergia de partea vîntului să nu-l deie jos, că mai mult nu-l mai putia rădica. Era destul de departe pînă înapoi la «palatcă», poate ca vro douăzeci de chilometri. Cu mare greu au început să se apropie, dar cînd a început să se vadă «palatca» cînii au pornit să latre, căci lucrătorii aviau şi cîni cu ei. Lucrătorii au eşit să vadă de ce latră şi cînd s-au uitat au văzut departe în zare că vine ceva, o vămîi mare asupra lor. Ei s-au dat îndărăt în «palatcă» şi şi-au luat armele. Aveau cu ei puşti de vînătoare, alţii «lomurile», nişte druci de fier cu care dezbătiau ghiaţa, căci s-au spariet că cine ştie ce dihanie sălbatică vine la ei. Şi aşteptau gata cu toţii să se apropie mai bine ca să tragă cu

armele. A avut noroc căci cum s-a mai apropiat, cînii au alergat şi l-au cunoscut şi nu au mai latrat. Atunci au stat cu armele şi nu au mai tras. Dacă a ajuns la «palatcă», a vîrît calu în «palatcă», a făcut foc, l-au dezghiţat, l-au uscat şi a doua zi au pornit iarăşi Şi a ajuns cu bine. De aiestia au fost nenumărate cazuri, dară toate e pria mult să le scriu.

Pe dînşii îi trimitiau unde le trebuia. Că era drumu cu pericol sau cu alte greutăţi, nu putia să deschidă gura, să spuie că nu poate sau că îi e frică sau altceva. Dacă ţi-a spus, trebuia să împlineşti. Ei trebuiau să plece. Eu îi pregătiam cu ce putiam. Parcă ce aviam? Cu ce putiam să-i prigătesc? Spălam o rufă ce o avia, o mai cîrpiam, le puniam şi mă uitam în urma lor cît îi putiam vedia. Mă întorciam înapoi, dară numai Dumnezeu îmi ştia cum îmi era mie inima. Cu toate că ştiam că nu le pot ajuta cu nimic, eram tare neliniştită şi mă munciau felurite gînduri pînă îi vediam întorşi înapoi. Numai cu gîndul la Dumnezeu eram şi mă rugam neîncetat, mărgînd pe drum, lucrînd, ca el să-i păziască şi să-i firiască de toate nenorocirile. Şi am cunoscut că puteria lui Dumnezeu e foarte mare şi te poate ajuta.

Aşa au terminat pescuitul de iarnă. Prin luna martie s-au întors de la pescuit, au lucrat pe loc şi am fost împreună pînă în primăvară, prin luna iunie. Cum s-au curăţit apele de ghiaţă, au mers din nou la pescuit. Baietul cel mare a mers cu «cacheru», a doilea băiet a mers mai departe cu «parosu» la carat peşte şi a treilia lucra cu calu pe uscat.

De acuma ei nu m-au mai lasat pe mine să lucrez. Nici cu sănătatia nu mai eram bine. Au îmblat ei pe la «cantor», au vorbit şi m-au scos din lucru. Mi-au zis, de amu mamo îţi ajunge cît ti-ai muncit, şi la lucru ai îmblat şi de noi ai avut grije, să ne speli, să ne cîrpeşti, să ne faci mîncare. Acuma noi am crescut, lucrăm toţi trei, dumneata de acuma stai acasă, că noi sîntem toţi mari şi sîntem în stare să te întreţinem şi pe

dumneata. Cu toate că eu nu m-am lăsat în nădejdia lor să mă întreţie, că încă putiam şi eu mişca, dară parcă cuvintele eştia mi-au dat multă mîngîiere, că am văzut că îşi cunosc datoria lor faţă de mamă. Şi aşa m-au scos din lucru şi am rămas acasă din vara anului 1949.

Traiul a început să se mai uşureze. În anul 1950 s-au ridicat cărţile de pîne. Atunci ni-a părut că am ajuns în rai. Nu ne venia să credem că de acuma noi putem cumpăra pîne cîtă ne trebuie, să ne săturăm. Saraca lume, cumpăra care şi mai multă pîne, nu le venia a crede că de acuma are să fie tot timpu fără carte. Ziceau între ei, poate că aşa vor lăsa două trei zile, să vadă ce a face lumia, şi pe urmă iarăşi o da cu normă. Dară din anu cela nu au mai fost carte pentru pîne şi a încetat lumia să cumpere pîne să facă „zapas"[1]. Cumpăra fiecare cît îi trebuia să mănînce. Să vede că din timpul cela s-a mai uşurat sarcina de pe noi.

Eram acolo tot felul de năţii, erau poloni, filandeji, calmîci, ruşi, români, tatari. Şi din anul 1950 au început să evacuieze năţiile. Întîi au început cu filandejii. I-au chemat la «comendatura», aşa-i zicia la miliţia care ne păzia. Le-au făcut documente, i-au strîns pe toţi, i-au pus pe vapor şi au plecat în ţara lor. A doilia rînd au făcut cu polonii. I-au ales, li-au făcut documente şi iarăşi i-au pus pe vapor şi au plecat în ţara lor. Pe urmă tot aşa au făcut cu calmîcii şi cu tatarii. Li-au dat voie să plece la locurile lor. Au mai fost ruşi de pe la Astrahan, tot au început să-i aliagă. Acuma a fost ajuns rîndu la noi românii. Au început să ne cheme la «comendatură», să ne cerceteze, căci erau bucovineni şi basarabeni. Bucovinenii ne-am scris în toate documentele că sîntem români, dar basarabenii au fost scrişi moldoveni. De acuma au început să aliagă. Care erau scrişi

---

[1]*zapas(rs.) - provizie*

români, să-i evacuieze în România. Au început să ne cheme la «comendatură», să ne scrie documentele. Ne-am bucurat că vom scăpa şi noi. Aşa au lucrat cîteva zile, îi chema pe toţi care erau scrişi români. Basarabenii să uitau cam rău la noi, ziciau, iacă voi v-aţi scris români şi îţi pleca, dar noi trebuie să mai rămînem. Cînd într-o bună zi, ne spune că s-a anulat tot scrisul românilor, căci regele Mihai a părăsit ţara. Am rămas iarăşi fără nici o nădejde, dară ce putiai să faci.

Am lucrat cu credinţă mai departe, ca să putem scăpa oliacă din greutăţi. Baieţii lucrau toţi trei, pîne puteai cumpăra cît îţi trebuia, dară tare ne-am săturat de locurile celia pustii. Vara ţinia numai trei luni. În timpu ista era oliacă de cald, dară nu-ţi tihnia căldura ceia, căci ţînţarii îţi sugiau tot sîngele. Dacă ai fi vrut să stai oliacă afară la aier, nu dovediai să te aperi cu mînile de ţînţari. Dacă stai în casă şi vrai să deschizi uşia, să schimbi oliacă aierul, trebuia să pui într-o caldare nişte putregai, să-l aprinzi, să facă fum tare, să o pui în prag la uşe şi apoi să deschizi uşa. Altfel ţînţarii năvăliau în casă şi nu putiai să te odihneşti. Cînd era vînt, îi mai împrăştia şi putiai sufla oliacă. Dar să te dezbraci pînă la piele, să te ajungă soarele sau aierul, asta nu s-a întîmplat niciodată.

De acuma ne-am dedat aşia, căci nu putiai schimba nimic. Eram bucuroşi că nu mai înduram atîta foame şi căutam să muncim cît mai mult să putem avia cele trebuincioase pentru viaţă. Băieţii au cumpărat o viţăluşcă, căci cu ce ai crescut, cu ce ai fost deprins, la aceia te trage inima. Ei erau toţi trei în lucru, eu stăteam acasă, strîngiam «iagăde» pentru iarnă, îngrijiam viţăluşca. Cum am spus, au făcut băieţii o barcă sau luntre mică pe care o mînam cu vîslele pe apă. Mergiam cu ea cîte 7, 8 şi 10 chilometri pe apă, pînă unde putiai găsi un loc mai rădicat, cu iarbă de cosit pentru iarnă. La început am muncit mult în zădar, pînă am deprins harul cum trebuia făcut. Numai cosiam iarba şi aşteptam puţin să se usuce, cînd apa creştia oliacă şi o lua gata cosită. Şi dacă era pusă în căpiţe, cînd creştia apa, tot o rădica şi o ducia. Aşia am

pățit de mai multe ori. Pe urmă am făcut capre înalte de un stat de om. Acelia trebuiau făcute tari, că de nu, cînd venia apa mare le zmulgia și pe acelia și le ducia. Păziam cînd bătia vîntu de la «iug»[1] pentru că atunci apa scădia și ne siliam în timpul cela cît putiam să cosim. Cum se întorcia vîntul de la «sever», apa începia să criască și rădicam fînul pe caprele celia. Și așa putiam scăpa fînul pentru iarnă. Era destul de greu să mîi cu vîslele luntria pe apă. Pînă ajungiai pe loc, nu-ți simțiai mînile de oboseală, apoi trăgiai coasa toată ziua și iarăși înapoi la vîslit. Cînd putiau, mai fugiau și băieții și îmi ajutau, căci unu singur nici nu putia să-l care și să-l clădiască sus pe caprele celia. Cînd venia cu «priomca» cu pește, Vasile cel mijlociu, pînă îi ajungea rîndul să-l discarce, venia și îmi ajuta la strînsul fînului. Toader, cel mai mic, venia cu mine mai adesia, căci lucra încă pe uscat. Mai să ceria din lucru, mai fugia și fără voie și așia ne munciam, căci nu știam cu ce să mai depărtăm greutățile și neajunsurile. Am ajuns că vițălușca ceia s-a făcut vacă. Acuma mulgiam și aviam cu ce ne îndulci sufletu. Era destulă muncă ca să poți ținia vacuța ceia, dar ne mîngîiam că e a noastră. Cîtă muncă era pînă strîngiai fînul cela și pe urmă nu-l putiai aduce pe apă, căci nu putiai ajunge cu luntria pînă aproape de el. Îl putiai căra numai iarna cînd erau apele înghețate. Aviam de acuma patru cîni pe care i-am crescut, iar băieții au făcut o sanie. În timpul iernii mai mult duminica, cînd aviau «vîhodnoi», zi de odihnă, în loc să se odihniască, înhămau cînii la sanie, mergiau și aduciau fînul pentru vacă și lemne pentru foc. Așia își petreceau duminicile și zilele de odihnă.

Au mai trecut vro doi ani, s-a mai înmulțit mecanizația pentru lucrători, au mai adus cîteva «cachere». În sezonul de vară a anului 1953, Vasile, baietul cel mijlociu, care căra peștele cu «rîbnița» de la pescari, a trecut de pe «rîbniță» pe «cacher». De acuma trăgia «rîbnițele» cu «cacheru», nu să mai

---

[1] *iug (rs.) - sud*

muncia cu «parosele». Cînd a venit iarna, l-au trimis pe Vasile la învăţat, într-un orăşel, Salihard, la vro trei sute de chilometri depărtare de locul unde trăiam. Primăvara s-a întors înapoi şi peste vară a lucrat capitan pe «cacher». Mitruţă lucra capitan pe «cacherul» cu care pescuia, iar Vasile lucra capitan la transport. «Cacherul» cu care căra peştele de la pescari, de multe ori trebuia să ducă butoaie cu peşte sărat pînă la Salihard, altă dată şi mai departe, dacă nu era alt transport. Înapoi trăgia pe apă plute de lemn. Aşa-i era lucru lui, îmbla sute de chilometri pe apă. Tot în vara ceia l-a luat pe fratele lui, pe Toader, să lucreze «matroz» pe «cacherul» unde lucra Vasile. Lucrau de acuma toţi trei pe apă. Am rămas eu singură pe mal.

Vremurile s-au mai schimbat şi viaţa s-a mai uşurat puţin. Principalul era că nu mai eram flămînzi, pîne de acuma era cît îţi trebuia, cînd veniau copiii de pe mare aduciau cîte un peşte, cît mai gras şi mai frumos, cu toate că tot nu era voie, dară ei erau lucrători vechi, lucrau cinstit şi nu să uitau rău în urma lor. Aşa a lucrat doi ani, cel mai mic «matroz» pe «cacher», pe urmă a lucrat şi el ajutor de capitan. Lucrau bine, bani cîştigau, şi-au făcut de îmbrăcat oliacă. Eu acasă îngrijiam de vacuţă, strîngiam «iagăde» pentru iarnă, la pregătiam pe cînd veniau aieşti doi cu transportu de peşte, să fie «iagăde» strînse, să aibă cu ce îşi răcori sufletu, căci veniau osteniţi de pe valurile apei. Şi cu toate că de acuma era pîne de ajuns, dară cît puteai mînca numai de acelaşi fel, pîne şi peşte, alta nu aviai cu ce schimba. Faţă de timpurile de la început, socotiam că e bine. Cînd eşti tot timpul flămînd te gîndiai numai să ai cu ce îţi sătura sufletu, dar dacă era pîne de ajuns, totuşi mai ceria corpul şi altă ceva. De aceea mă străduiam să le strîng «iagăde» de ajuns, căci atîta fructă era pe acolo. Cînd veniau de pe mare nu întrebau de altă mîncare, numai dacă sînt «iagăde» strînse. Mîncau acasă, le pregătiam

şi luau cu ei pe mare, îi duciau şi celui de la pescuit. Parcă mă simţiam mai uşor cînd îi vediam şi puteam să le dau oliacă de fructe să-şi răcoriască sufletu.

Ne-am fost deprins de acuma cu viaţa aceia, căci dacă nu putiai face nici o schimbare, trebuia să spui că aşa e bine, dară gîndul şi dorul de locurile în care te-ai născut te chinuiau neîncetat. De acuma au dat drumul să îmble scrisori acolo la noi, la «sever». Am scris şi eu în satul meu, la niamuri. Am fost bucuroasă de primul cuvînt, să aud ce s-a petrecut cu scumpa mia mamă. Peste scurt timp mi-a răspuns o cumnată, că la două săptămîni după ce ni-a rădicat pe noi s-a întors din nou armata română. Au venit fraţii mei, au găsit-o pe mama în viaţă şi au luat-o cu ei în România. Am avut multă mîngîiere cînd am cetit şi am auzit că scumpa mea mamă a ajuns pe mînile fraţilor mei şi copiii ei. Căci durerea mea a fost nespus de mare cînd m-au despărţit de ea, cînd m-au răpit duşmanii din cuibul meu şi a rămas dulcea mea mamă bolnavă în pat. Această durere în suflet m-a muncit mai rău decît toate greutăţile cîte le-am petrecut.

M-am frămîntat mult pînă am putut să-i găsesc cu scrisoaria pe fraţii mei în România. În sfîrşit, am reuşit şi i-am găsit, li-am dat adresa mea şi ei au dat-o şi altui frate care trăia în Anglia. După asta, am corespondat regulat cu fraţii. Cele dintîi cuvinte ce le-am scris la fraţii mei au fost să-mi dea veşti despre scumpa mea mamă. Mi-a răspuns imediat fratele cel mare, Ionică, din Bucureşti. Nu a vrut să mă supere în prima scrisoare şi nu mi-a scris adevărul. Mi-a scris să fiu pe pace, că mama e îngrijită bine, are tot ce-i trebuie, dar al doilea frate mi-a scris adevărat: surioară dragă, nu plînge şi nu te întrista, că aşa-i legia pămîntului şi trebuie toţi să o împlinim. Să ştii că scumpa noastră mamă s-a stins din viaţă la 23 decembrie 1945. Cît a fost în viaţă, numai despre voi a vorbit, ar fi fost tare bucuroasă să fi auzit macar un cuvînt

despre voi, că sînteţi în viaţă, închidea ochii cu sufletul mai împăcat. Am cetit aceste scrisori, m-am bucurat că i-am găsit pe fraţii mei şi am plîns mult cînd am cetit despre mama, că nu am să o văd mai mult. Şi iarăşi m-am mîngîiat singură şi am zis, bine că a dat Dumnezeu şi a ţinut-o în viaţă şi a fost pe mîna fraţilor aproape patru ani. S-a mîngîiat măcar cu o parte dintre copiii ei, căci toată viaţa a trăit cu mult dor pentru copii.

De atunci am corespondat regulat cu fraţii mei. După ce i-am comunicat adresa mea şi la al treilea frate, care trăia în Anglia, în scurt timp am primit şi de la acela scrisoare. De cînd am început să primesc scrisori de la scumpii mei fraţi, mi'-a părut că am reînviat din morţi. De cum ni-a răpit din cuibul nostru şi pînă m-am găsit cu fraţii mei am crezut că sînt pierdută pentru totdeauna, într-aşa mare depărtare şi pustiitate am fost duşi.

Cînd eram copilă mică, dacă se îmbolnăvia cineva, nu se alerga aşa repede la doctori, ci era cîte o babă bătrînă care venia la bolnav, îl freca cu ceva, îl oblojia cu nişte buruiene, îl mai descînta în nişte apă şi-l spala pe bolnav. Cînd îl spăla cu apa ceia descîntată, mai spunia multe din gură, dar eu numai atîta ţin minte cum da baba cu mîna îndărăpt spre bolnav şi tot spunia din gură că să iasă răul din bolnav, să miargă în locuri pustii, în locuri depărtate, în locuri unde cucoşii nu cîntă şi oamenii nu îmblă. Atunci mă gîndiam oare unde sînt locuri în care oamenii nu îmblă şi cucoşii nu cîntă, dar acuma cînd ni-au dus pe noi, am văzut că ni-au dus pe locuri care încă nu au fost călcate de fiinţă ominiască. Cît te uitai cu ochii nu vedeai nimic decît pustiitate, tundră cu nişte ciritei şi mlăşniţă.

Acolo au trăit numai nişte oameni sălbatici, care să hrăniau cu carne crudă, peşte crud, beau sînge de «oleni», să îmbrăcau cu piei de «oleni», altă îmbrăcăminte ei nu ştiau. Pustiul era destul de mare, dar oamenii ceia, cărora le ziciau «tuzemţi» sau «neniţi», nu erau tare mulţi. Ei îşi făciau

«ciumurile» lor mai mult pe malul apei, aşa că nu au călcat ei toată tundra ceia.

Cei mai tineri dintre ei înţălegiau limba rusiască, să întîlniau la lucru, mai ales la pescuit şi vorbiau cîte puţin unii cu alţii, dar pria multă prietenie nu putiai face cu ei. Credeau în Dumnezeu în feliu lor. Era cîte unu care mai sta de vorbă cu de-ai noştri, înţălegia cîteva vorbe pe ruseşte, mai arăta pe semne şi spunia de credinţa lor. Acuma a slăbit şi la ei credinţa, dar pe timpuri, cînd era ţaru Nicolai, aviau turmele lor de «oleni» şi aviau locu lor anumit unde să rugau. Pe un dîmb unde erau cîţiva copaci mai înalţi aninau pe copacii aceia pei de «oleni», aveau şi ceva material pe care îl păstrau din moş stramoş şi aninau totul pe copaci. Acela era locu lor de rugăciune şi tot acolo da jertfă din turma lor de «oleni». Din cîţi «oleni» avia, al şiaptălia «olen» îl da jertfă, făciau foc şi îl ardiau. Asta faciau mai demult, dar acuma, de cînd eram noi pe acolo, nu mai aviau de unde da jertfă, dar de dîmbu cela tot îşi amintiau, îi spuniau «sfetoi mîşt», adică dialul sfînt. Am fost de multe ori şi am strîns «iagăde» de pe «sfetoi mîşt». Aviau multe însemnări în feliu lor. Dacă erau la pescuit şi să întîmpla să pice un om în apă, deşi ei aviau posibilitatea să-i deie ajutor, să-l scape, nu-i da ajutor pentru nimic în lume. Să fi fost de-ai noştri sau de-ai lor, îl lăsau să se înece. Spuniau că acela, dacă a picat în apă, Dumnezeu îl cere şi nu trebuie să-l ajuţi. Acum în timpurile din urmă au început să-i civilizeză şi pe ei. Li-au făcut casă, i-au pus să trăiască în casă, dară ei ce făceau, înaintea casei puniau «ciumu» şi trăiau în «cium», spuniau că în casă nu-i bine de trăit. Pe copii îi luau la şcoală, îi învăţau a scrie, a citi, le dau îmbrăcăminte şi nu-i mai lăsau să îmble îmbrăcaţi cu pei de «oleni». I-au pus într-o casă, aşa ca un fel de internat, li-au dat paturi curate, le ferbia mîncare, dar ei nu erau mulţămiţi deloc şi căutau care cum putia şi fugiau la «ciumul» lor. Acolo dormiau pe pămînt în pei de «oleni» şi acolo le era bine. Trăiau mai mult pe malul apelor şi

lucrau mai mult la pescuit, căci alt lucru nu ştiau să lucreze. Dară niciodată nu s-ar fi dezbrăcat să se spele cu apă pe trup. Asta la ei nu exista, de mici copii şi pînă la bătrînețe nu să spalau pe trup. Dacă să năştia un copil, doamne fereşte să-l fi pus în apă să-l scalde. Aviau un fel de coşiarcă tot din pei de «oleni» şi în coşiarca ceia puneau păr mult, tuns de pe peile de «oleni». Copilul cum să năştia îl puniau în coşiarca ceia cu păr şi copilul foia acolo cu picioarele, cu mînuțăle şi să curăția trupul, dar cu apă nu-l spăla deloc. Aşia era viața lor. Le plăcia mult să beie rachiu, dar dacă beau degrabă să îmbătau şi cum să îmbătau începiau să joace şi să cînte. Dară cum le era jocul şi cîntecu lor? Cum şediau jos pe pămînt, în şezut, căci ei nu aviau scaune, se tot învîrtiau roată şi ziciau din gură «cium moiu narta moia olcni moia», asta ar însămna că el are «cium» şi are sanie şi are«oleni". Cu asta să bucurau ei, asta le era toată petreceria lor. Dar dacă muria cineva din familia lor, după cum am povestit mai sus, puniau totul ce aviau lîngă el, îl puniau pe o «nartă», adică pe o sanie, îl duciau departe pe tundră şi îl lăsau acolo. Şi în locu celui care a murit făciau o păpuşe din bulendre şi de cîte ori să puniau la masă puniau păpuşia ceia în rînd cu ei la masă. Aşia o păstrau un an de zile, asta era la ei pomeniria celui care muria.

Iacă în aşa locuri am fost duşi noi, aproape de polul nord. Acolo să numia «imalu nenetchi ocrug».

Am petrecut acolo floaria vieții, cînd trebuiau copiii să criască, să prindă putere, cînd trebuiau copiii să deprindă cum să trăieşte, cum să se poarte cu lumia, să învețe ceva pentru viitorul lor. Nu a fost posibilitatea, dar totuşi prin muncă destul de gria nu ni-am lăsat la perit. Au lucrat cinstit copiii şi au prins încredere în ei şi au învățat ceea ce s-a putut acolo. Lucrau acuma capitani pe «cacher» şi cîştigau binişor. Am crescut vacuță, era ce mînca, era de acuma cu ce să îmbrăca. Dar străinătatia şi dorul de locurile unde te-ai născut te chinuiau neîncetat.

Au început să deie drumul în «otpusc»[1], pe o lună, la locurile de unde ai fost luat. Mare mi-a fost neliniştia pînă am putut să plec şi eu. Cu toate că eu acuma nu mai eram în lucru şi putiam pleca orişicînd, dar parcă nu aviam îndrăznială să mă pornesc singură la un drum aşia lung. Băieţilor nu le da drumu cît era sezonul de lucru pe apă. Cu nerăbdare am aşteptat pînă s-a gătit lucru pe apă. Cînd au venit baieţii de pe apă, le-am spus lor că tare aş dori să văd locul unde m-am născut. Ei mi-au spus, bine, o să-ţi împlinim această dorinţă. Au făcut cerere la «nacialnici», dar nu li-a dat voie. Au spus că mai întîi trebuie scos tot caravanul pe mal, adică toate vasele trebuiau scoase pe mal cînd îngheţa apa. Asta făciau totdiauna, că în timpul iernii le tocmiau, le pregătiau pentru altă vară. Aşa că pînă au gătit acest lucru, a mai trecut vro două luni.

Aşa că după multă aşteptare a ajuns şi momentu dorit. În anul 1956, la sfîrşitul lunii ianuarie, a luat «otpusc» băietul cel mijlociu, Vasile. M-a însoţit pe mine la drum şi am pornit spre locurile dorite. Era un ger destul de tare. După ce am trecut munţii Urali, a început să fie mai slab gerul, dacă am ajuns la Moscova, nu era ger aproape deloc. De ce veniam mai aproape, gerul tot scădia. Cînd am trecut în Ucraina, ne-am mirat văzînd lumia aşia uşor îmbrăcată. Prin unele locuri copiii să jucau cu mingea, pe cîmp sămănăturile să vedeau înverzite. Pentru noi parcă era o mirare, căci unde am trăit nu vedeai pămînt gol pînă în luna lui iunie. Am trecut în Basarabia, acolo era încă mai cald şi mai frumos. După aproape o săptămînă de drum, am ajuns la locurile noastre. Ni-am dat jos în gară la Cernăuţi. Am mers mai întîi la prietina noastră Călina, cu care am trăit mai mulţi ani împreună la «sever».

A doua zi am venit în Mahala, în satul natal. M-am bucurat că am ajuns să văd locurile unde m-am născut, dar

---

[1]*otpusc (rs.) - concediu*

apoi m-am întristat că din familia mea nu am mai găsit pe nimene. Din partea bărbatului mai era o soră şi un frate, care atunci a scăpat de la închisoare unde a fost zece ani. În sfîrşit mai erau nepoţii, finii, nănaşii, unii prietini. Ni-au primit bine, dar a fost dureros că nu am găsit pe nime dintre ai mei. Pe la casa noastră numai pe la poartă am trecut. Casa era ocupată, trăiau străini în casa noastră şi nu am vrut să intru. Timpul era tare cald şi frumos, parcă nu mă putiam sătura de aieru cela aşa plăcut. Eram tare bucuroasă să stau cu cineva de vorbă, să-mi povestiască cum s-a petrecut cu scumpa mea mamă şi, ori şi cu cine am sfătuit, mi-a spus aşa cum mi-au scris şi fraţii. La două săptămîni după ce ni-a rădicat pe noi, a venit armata română şi mama a fost salvată de fraţii mei. Asta a fost mîngîierea mea. Căci şiapte copii a crescut şi acum a rămas bolnavă singură între patru pereţi, fără să-şi poată lua o lingură de apă. Asta mi-a fost mîngîierea că am ştiut că a rămas în viaţă şi s-a văzut pe mîna copiilor ei.

Aşa am petrecut prin sat vro două săptămîni, căci alte două săptămîni au trecut pe drum. Era frumos prin sat, lumia slobodă, îmbrăcată curat. De bună siamă că lipsia multă lume din sat, dar aiştia care erau pe loc trăiau tot după obiceiurile vechi, nunţi, jocuri, petreciri. Biserica era deschisă în toată duminica. Am intrat în biserică, am sărutat pămîntu, am plîns cu amar, căci 15 ani nu mi-a călcat picioru în biserică. M-am spovedit, m-am împărtăşit şi după toate am suspinat adînc cînd am eşit din biserică. Am mai petrecut cîteva zile pe la prietini şi cunoscuţi. Era tare interesant după atîţia ani să te întîlneşti, să sfătuieşti. Timpul era aşa frumos şi plăcut de parcă nu vrai să intri în casă. Aş fi stat tot timpu numai afară, să respir aieru cela aşa plăcut.

După toate, a venit şi ziua de plecare. Am mers din nou cu baietul la gară la Cernăuţi. Cînd am ajuns în gară, aşia mi-a fost de amar pe suflet că nu ştiam ce-i cu mine. Mă gîndiam, Doamne, oare ce am greşit eu înaintia lui Dumnezeu

de nu am voie să trăiesc pe pămîntu ista, să respir aieru ista aşa plăcut. Cînd m-am gîndit de unde am venit şi că trebuie să merg iarăşi înapoi, cînd am pus piciorul pe scară să mă urc în tren, am gîndit, Doamne, mult mai fericită aş fi să-mi deie cineva un plumb să mor, să rămîn aici, pe pămîntul ista, decît să mă duc înapoi acolo. Dară nu am avut ce face, ni-am urcat amîndoi cu baietu şi trenul s-a pornit. Ne-am pus amîndoi la feriastra şi ne uitam cît prindeam cu ochii la cîmpurile întinse cu sămănături verzi, la lumia îmbrăcată curat şi cu feţele împrospătate, nu ca noi posomorîţi şi pîrliţi de ger. Am mers aşia pînă am trecut de Moscova. De acolo nu ne-am mai putut uita pe fereşti. A început frigul şi fereştile au început să îngheţe. Cum ne-am apropiet de munţii Urali, s-a făcut un ger şi un viscol de îţi clănţăneau dinţii în gură. Şi în vagon era frig de nu mai putiai. Am răbdat aşia cum am putut pînă am ajuns la locu nostru. Acolo gerul era la 40 de grade, un viscol de îţi închidia sufletu şi omătul era pînă la brîu.

Baieţii îmblau la lucru, eu pe acasă, căci de acuma nu mai eram în lucru. Dar îmi era mult mai greu ca înainte de a merge acasă, căci în cincisprezece ani, trăind pe aceste locuri, ne-am deprins cu viaţa de acolo, şi faţă de anii de la început, acuma ne păria că trăim foarte bine. Dacă puteam cumpăra pîne să ne putem sătura, crediam că acuma aşa e viaţa în toată lumia. Dar am fost şi am văzut că lumia trăieşte aşia cum trăia şi mai înainte, climatul e aşa cald şi frumos, aieru plăcut de parcă ai fi stat numai afară. Şi aici la noi abia prin luna lui mai începia să se moaie omătul, să curgă păreiele şi pe la jumătatia lunei iunie să se curețe apele de ghiaţă. După ce m-am întors de acasă, m-am cufundat în gînduri şi eram atît de amărîtă. Mă frămîntau gîndurile, pentru ce sufăr eu şi copiii atîtea necazuri şi greutăţi.

Cu atîta am avut noroc, că primiam scrisori de la fraţi, care mă mîngîiau tare mult şi mă îmbărbătau în nădejdea că vom scăpa de acolo şi ne vom întîlni toţi împreună. Cînd cetiam scrisorile lor, mă bucuram şi parcă îmi împrospătam

puteria. Dară pe urmă mă gîndiam, doar așia trebuie să scrie să mă mîngîie cu ceva, însă în ce depărtare și pustiitate sîntem noi și unde sînt ei, cum am putia să ne întâlnim. Dar orișicît te-ai fi frămîntat nu putiai face nici o schimbare.

Baieții de acuma erau mari, înțălegiau și ei foarte bine ce însiamnă viața și unde se află ei. Au încercat întîi și au scris pentru a-l căuta pe tatăl lor. Nu peste tare mult timp au primit răspuns că tatăl lor a murit în anul 1942, în luna martie, într-un lagăr în Comi. Aceia era nu la mare depărtare de unde trăiam noi, între munții Urali. Despre tatăl lor am aflat. Acum au scris din nou și au întrebat să le spuie pentru ce sîntem noi rădicați. Și iarăși a venit răspuns: pentru că tatăl vostru a fost «culac», așia se zicia la ei, adică a fost tare bogat, a fost primar și a purtat politică. Baieții dacă au cetit asta, au scris din nou la miliție, să margă în sat unde am trăit, să facă cercetări mai bune, că ce au răspuns ei nu-i adevărat, că tatăl lor primar nu a fost, politică nu a purtat și bogat așa tare tot nu a fost, a fost un om de rînd, care a avut grije de familia lui și și-a văzut de triabă, de gospodăria lui. Peste mai mult timp au primit un plic de la miliție, în care li-a trimis reabilitația tatălui lor. Scriau că au făcut cercetări mai de amăruntu în sat și au descoperit că ceea ce a fost scris la început din sat, toate au fost minciuni. Cu asta tot nu au fost împăcați copiii. Dacă tatăl lor a fost pe nedrept rădicat și ei au descoperit acuma și i-au dat lui reabilitație și el sărmanu îi mort, au cerut să le spuie, atunci ce sîntem noi vinovați, că eram copii mici, și ce vină a avut mama. Pentru ce suferim noi aici atîția ani. Au trimis din nou la miliție asta. Au durat mai lung timp, dară totuși ni-a venit răspuns în anul 1958. Ni-a venit de la miliție un plic în care ni-au trimis la toți reabilitație, că am fost pe nedrept rădicați și că avem voie să ne întoarcem la locurile noastre.

Era în timpul verii și băieții erau toți pe apă. Lor nu le dă voie nicidecum din lucru, pînă nu se închide sezonul de

pescuit. A trecut aşia vara aceia, numărînd zilele şi aşteptînd cît mai repede să triacă timpul.

Pe la sfîrşitul lunei lui septemvrie, au încéput să îngheţe apele. S-a gătit cu pescuitul, s-au întors şi baieţii. Am primit toţi paşapoarte, sîntem de acuma liberi, dar băieţilor tot nu le dă drumu din lucru pînă nu scot toate vasele cu care au pescuit pe mal. Au mai avut şi alte lucruri de dat în primire, aşia că a trecut mai mult timp pînă s-au putut libera.

Abia prin luna lui februarie, anul 1959, am pornit la drum spre ţărmurile noastre. Cînd am ajuns cu trenul printre munţii Urali, văd că baieţii se uită cu mare atenţie pe fereşti. Mă uit şi eu, dar nu văd nimic, decît barăci răsîpite printre munţi şi în unele locuri cîte un cîne voinic legat. Trenul tot mergia şi locurile celia au trecut. Eu îi întreb pe baieţi, de ce v-aţi uitat aşia cu atenţie, că şi eu m-am uitat, dar nu am văzut nimic decît nişte barăci hîrbuite. Ei îmi răspund cu lacrimi în ochi: ne-am uitat cu atenţie, căci pe locurile estia, undeva sub o cioată, trebuie să fie îngropat şi scumpul nostru tată. M-au împlut lacrimile şi pe mine. M-am mai uitat o dată pe fereastă, dar de acuma era trecut departe trenul de locurile celia.

După ce am trecut munţii Urali, a început să fie din ce în ce mai cald. După o săptămînă de drum, am ajuns la locurile noastre. Ni-am dat jos la gară în Cernăuţi. Trenul a trecut pe la gara Mahala, dar nu s-a oprit. Bagajul ce l-am avut a rămas în urmă, căci l-am dat la pac vagon. Ne-am bucurat că am scăpat din gerurile cele grozave şi de pe valurile cele înfuriate a apelor, dară mai departe nu-i mare bucurie.

Am venit în sat. Din familia mea nu am găsit pe nime şi casa noastră era ocupată. Dar undeva trebuie să tragi, căci pe drumuri n-ai să stai. Am mers la fratele bărbatului meu, căci pe aista l-am avut mai aproape. De acuma ne gîndim ce-i de făcut mai departe. Au început băieţii să îmble în stînga şi în driapta, să vadă ce s-ar putea face, să putem căpăta casa

noastră. După multă trudă şi îmblătură au găsit că este dreptul să ne deie casa noastră înapoi. Au aflat asta de la autorităţile mai de sus, dar aiestia locale din sat nu vroia să recunoască. Ne gîndim ce-i de făcut, că timpul trece şi de mîncat ne trebuie, totul era din buzunar. Cumnatul ni-a primit în casă, să avem unde sta, dar de mîncare nu ne are grijia. Capital aşia mare nu am avut, am mai cheltuit pentru mîncare, mai îmblînd pe drumuri, dar de lucrat nu lucra nici unu din familie. Nu să cîştiga nici un ban, dară de unde iei, înapoi nu să pune. Vedem că e bucluc, banii să apropie de capăt şi nu să vede ca să putem dovedi să intrăm în casa noastră. Ne mai sfătuim iarăşi ce-i de făcut.

Atunci baietul cel mijlociu, Vasile, ne răspunde şi zice: văd că se apropie mucul la degete şi nu-i nici o scăpare; eu plec înapoi la «sever», acolo lucrul mi-i cunoscut şi am să lucrez şi banii ce voi cîştiga oi trimite încoace să fie pentru cheltuieli, pînă vom putia scoate casa noastră. Aşia a şi făcut, dar pînă a pleca înapoi la «sever», a îmblat aici cu fratele lui, Mitruţă, prin toate locurile, de la miliţie la procuratură, pînă li-a dat dreptul că trebuie să ne deie casa. De la autorităţile de sus le da, dar cînd venia în sat, aieştia le puniau beţe în roate. Şi acela care trăia în casă, nu vra să iasă, să libereze casa. A spus că pînă nu-i face lui casă, el nu o liberează pe a noastră. Aşa că Vasile a plecat înapoi la «sever», a întrat înapoi la lucru care a lucrat capitan pe «cacher». Acolo să cîştiga destul de bine, şi banii cîţi îi cîştiga îi trimitia pe toţi încoace pentru cheltuieli. Aşia că noi aici a trebuit să depunem patru mii de ruble, din banii pe care îi trimitia Vasile, a mai pus şi colhozu şi i-au făcut casă aceluia care trăia în casa noastră. Dar asta nu s-a făcut aşa de repede. A durat un an şi jumatate şi timpul ista tare greu au trecut.

Îşi poate închipui orişicine că păsările, cocostîrcul, rîndunica şi multe altele, cînd să întorc primăvara îşi caută

cuibul pe care l-au lăsat. Cît sînt de bucuroase, dacă nu l-a fărmat nime şi îl găsesc, îl mai tocmesc oliacă şi trăiesc în el. Dar cu cît este mai amărîtă o fiinţă ominiască, cum am fost noi, care ne-am întors după optspreze ani de pribegie de prin meliaguri atît de pustii şi geroase, şi cînd ai ajuns pe locurile unde te-ai născut, unde ai muncit din tinereţe, în loc să-ţi alini durerile din urmă, a trebuit din nou să mai suferi. Mergiam satul de-a lungul şi de-a latul, mă uitam cu atîta durere în suflet la fiecare poartă şi mă gîndiam, oare oi ajunge eu să am o poartă, o casă, să o deschid fără să supăr pe nimene. Aşia că să ştie orişicine că tare e scump cuibul tău. Cît amar am suferit că treciam pe drum, mă uitam cu jele la casa care am făcut-o cu barbatul meu împreună şi aşia a venit timpul că nu am dreptul să deschid poarta, să intru în casa mea.

După un an şi jumătate ne-a liberat casa noastră şi pe data de 13 iunie 1961 am întrat în casa noastră, curat la 20 de ani de cînd ni-a luat din casă, în aceiaşi lună şi în aceiaşi zi am întrat iarăşi în casă. Dară ce să vezi, ni-am mîngîiat că am întrat în casa pe care am făcut-o, dar în grădină mai erau vro cîţiva pomi, iar casa ni-a lăsat-o goală, numai păreţii şi aceia răsîpiţi. Nici masă, nici scaun, nici laiţă. Am pus bulendrile ce le aviam jos la pămînt, am aşternut şi ne-am culcat pe jos, pe pămînt şediam şi mîncam. Aşa am îndurat pînă ni-a trimis Vasile bani de la «sever» şi ni-am cumpărat un pat, o masă şi vro cîteva scaune.

Acum ne simţiam oliacă mai bine, căci macar, dacă intrai în casă, puteai să te aşezi pe un scaun, să mănînci o bucăţică de pîne la masă. Din partia asta s-a facut oliacă mai bine, dară eu tot aviam o durere în suflet, căci noi aici avem poame de tot feliu, legume proaspete erau în grădină, dar de cîte ori puniam în gură o poamă sau o legumă, parcă o înghiţiam cu nod. Mă gîndiam că noi am scăpat la fructe şi la legume proaspete la care le-am dus dorul şi am avut lipsă de

ele, dară Vasile pentru ajutorul nostru trebuie să mai sufere între ţînţari şi pe valurile apelor.

A mai trecut vara anului 1961, s-a închis sezonul de pescuit pe ape şi pe la începutul anului 1962 au venit şi Vasile la noi. Dar nu l-au slobozit cu totul din lucru, căci aviau nivoie de aşa lucrători, ci i-au dat drumul numai aşa ca în «otpusc». S-a bucurat Vasile că ni-a găsit în casa noastră. Pentru iarnă am prigătit cîte oliacă de toate, şi fructe şi legume, şi am petrecut iarna împreună. Ne-am mai înjghebat cîte una şi alta, ce mai trebuia pe lîngă casă, căci totul era răsîpit. Douăzeci de ani casa a fost fără stăpîn, cine a trăit în casă a căutat numai să se folosiască de gradină şi să dărîme ce a fost pe lîngă casă. Primăvara s-a dus Vasile înapoi la «sever», căci a fost chemat de organizaţia la care a lucrat şi a mai lucrat sezonul de vară, cît au fost apele deschise. Dacă au îngheţat apele, a fost nevoit să mai steie pînă ce au scos toate vasele cu care au lucrat pe apă. Li-a scos pe mal, căci de altfel ghiaţa le strîngia şi le sfărma, şi a doilea toate trebuiau reparate şi prigătite pentru altă vară. Aşa că după ce s-a gătit de scos tot «caravanul» pe mal, pe la începutul anului 1963 s-a întors Vasile iarăşi la noi. Am petrecut iarna împreună.

Cînd s-a făcut primăvara nu l-am mai lăsat pe Vasile să miargă la «sever». Au trimis de acolo scrisori şi mai multe telegrame să miargă numaidecît, că se deschide lucru pe apă, căci el a venit tot aşia ca în «otpusc», nu au vrut să-i deie drumul cu tătu. El li-a răspuns că nu mai merge, să-i trimită documentele lui. L-au mai speriat că l-or da în judecată, că a lasat lucru fără voia lor, dar pînă la sfîrşit i-au trimis documentele. Şi aşia s-a despărţit Vasile de «sever».

A mai muncit încă doi ani în urma noastră pentru ajutorul familiei, aşa că a lucrat douăzeci de ani la «sever». Cînd l-au luat de acasă era copil, avia 14 ani, şi cînd s-a întors era bărbat în toată vîrsta, avia 34 de ani. Iacă unde şi-a petrecut floaria tinereţii.

Dacă nu s-a mai dus la «sever», primăvara a cumpărat vro 60 de holtovani, de pomişori, şi a complectat grădina înapoi cu pomi, căci pe care i-a fost puşi de tatăl lor, erau distruşi în cea mai mare parte. Care au mai rămas, erau dărîmaţi, neîngrijiţi şi aduceau puţin folos. De aceia Vasile a zis să punem mai întăi pomi în pămînt să se prindă, să criască. A mers singur şi i-a cumpărat, i-a adus acasă, a săpat gropi toată grădina şi i-a aşezat aşia, că ori şi din care parte te-ai uita, îi vedeai în rînd drept. De bună siamă că am mai ajutat cu toţii la cărat apă, gunoi prin gropi, dară cheltuiala şi cea mai mare parte de muncă a fost a lui Vasile. Aşia e caracterul lui, el nu a pus preţ niciodată pe munca lui sau pe cheltuiala lui. El a fost pentru familie, lui nu i-a părut rău de toată munca lui că a revărsat-o pentru familie ca să o poată aşeza pe locul unde s-a născut şi să aibă oliacă de începătură de o viaţă nouă, să aibă cu ce să mîngîia după atîtia greutăţi petrecute. Caracterul lui a fost şi este ca să poată face bine şi ajuta pe altul. El a fost foarte mulţămit atunci cînd a putuţ să mîngîie pe unul pe care îl vedia amărît, să ajute unde era greu. Cînd era copil şi primea trei sute grame de pîine, vedea că eu primiam şiapte sute de grame, dar o împărţiam cu ei şi mai mult le dam lor decît mîncam eu, atunci el şi-a căutat de lucru, după puteria lui, numai să primiască măcar pîne mai multă. Cît ni-a ţinut în Sibiria s-a apucat să pască un cîrd de viţei. Era destul de greu să mergi cu ei prin pădure, să mai împrăştiau, nu-i putia găsi, erau şi mulţi lupi, şi eu aviam destul grijia lui. Aşa că a lăsat viţeii şi mai spre toamnă, cînd a început săpatul barabulii, a mers la strîns barabule. Aici era mai bine, strîngia toată ziua şi cînd venia siara acasă mai punia săracu în sîn, în buzunar, trei patru barabuli cum putia, căci nu era voie. Le aducia acasă, le ferbiam sau le cociam hrincuţă pe plită, mîncam toţi împreună şi eram foarte mulţumiţi. După un an, ni-a dus la «sever» şi acolo era mult mai greu, dar el nu s-a lăsat de lucru, cu toate că

nu-l scotia cu de-a sila la lucru, căci era pria tînăr. Dară îl scotia foamia şi s-a apucat iar de lucru. A pus un poloboc pe două roate şi cu un cal cara apă pe unde trebuia, la «stalou»[1] şi pe la alte organizaţii, căci fîntîni acolo nu erau, toată lumea lua apă numai din rîu. Iarna a intrat într-un atelier, unde să făciau poloboace pentru peşte. A învăţat să facă şi poloboace şi cîştiga binişor după vîrsta lui.

A trecut prin multe greutăţi, dar tot timpul a fost cu curaj şi nădejde în viitor. Cu toate că era copil, ne îmbărbăta pe toţi, căci toate greutăţile vor avia un sfîrşit.

După cum am spus mai sus, după ce ni-am întors pe locurile noastre, tot el a avut mare grije de familie.

Aciastă dragoste şi iubire de familie ni-a dat putere în toate greutăţile şi am putut rezista şi ni-am sălvat viaţa.

---

[1] *stolovoia (rs.) - cantină*

Familia Aniţei în 1908, cu bunicul, Vasile Lascăr, în ultimul rînd. În centru, jos, Aniţa.

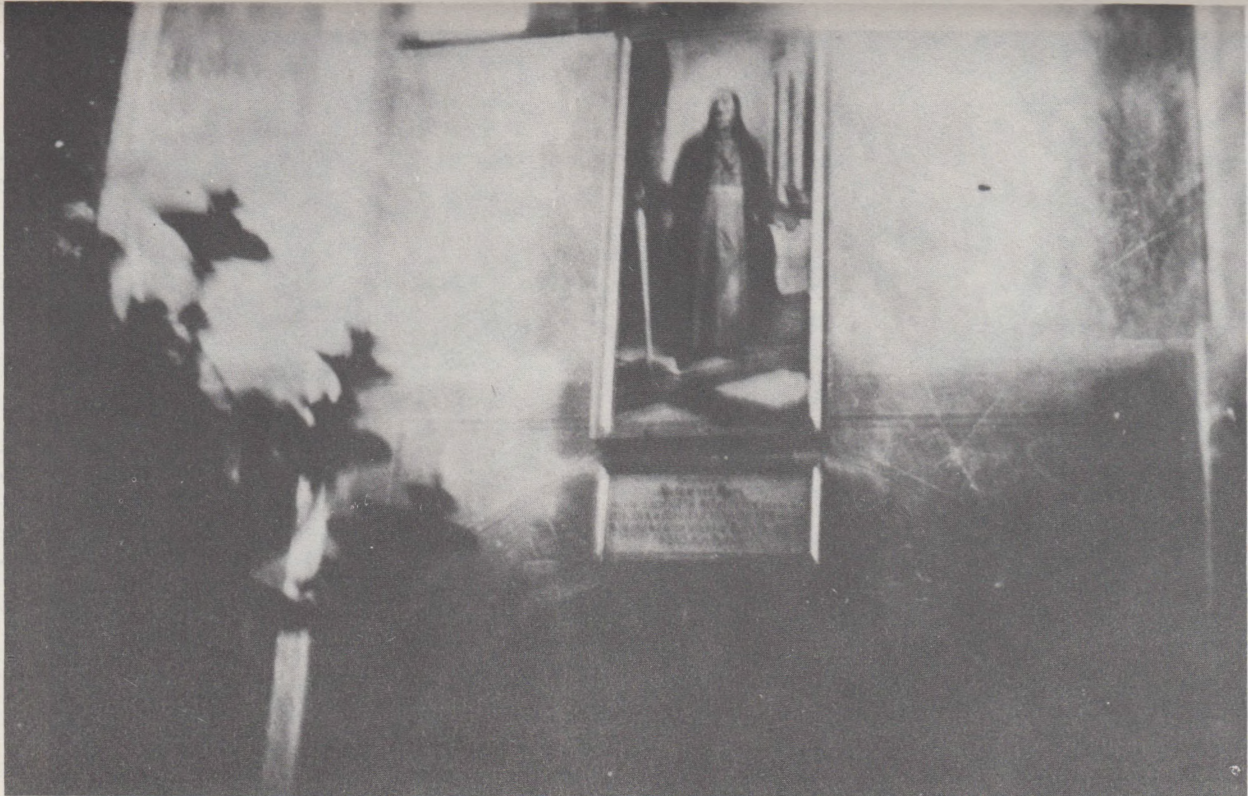
Aniţa, în 1914.

Aniţa cu soţul, Chirică Cudla.

Casa Naţională din Mahala, în 1937.

Icoana lui Ștefan cel Mare din biserica satului Mahala.

Cei trei băieţi ai Aniţei, într-o frumoasă zi de Paşti,
în curtea casei părinteşti. 1940 un an înaintea deportării.

Mama Aniţei, în 1940.

Cimitirul satului Mahala, 1941.
Şirurile de cruci pomenesc pe cei ce au încercat să treacă frontiera spre România şi au fost omorîţi de grănicerii sovietici.

[illegible]
Cînd o-ți găsi scrisoarea asta
va [illegible] despre noi că am stat [illegible] pînă
[illegible] la șapte în gară în rohorna pe
urmă nio dus în lujien și am stat pînă
sîmbătă la 5 și iar nio adus înapoi
la rohorna și stă trenu cît nu știm [illegible]
și cova Ion și mai mulț bărbaț din tupurut
și dela coloniști din toate părțile au plecat
dintre noi pă zicô că la zernanț la
judecata noi mergiem spre
noauă sulița cumde D-zeu
nea îndrepta mama ce face
rog tota zicici și familia
să îngrijiacă de ia
Mamma nă [illegible] Ana
[illegible] copii
să [illegible] tota [illegible] lor

Scrisoarea Aniţei,
scrisă cu creion chimic pe o batistă şi
aruncată din trenul ce o ducea spre Siberia, iunie 1941.

data 24 decemvre 1945

Scumpa și mult Dorita mia Mamucă

aș dori tare ca bucațica asta de hîrtie să dea
bunul D-zeu să ajungă la D-voastră că să
știți de noi că sîntem în viață dragă Mamucă
mai întîi iți spun că noi sîntem sănătoș adică
ieu cu Baieții ă mă aflu aice doi de Chirică nu
nu știu nimică din anul patruzăti și unu. noi
traim bine---- patru ani nu am știut nimic de
nime după patru ani ani am primit scrisoare de
acasă prin care am auzit despre D-ta x că prin
puterea lui D-zău ai ajuns pe mînele scumpelor
mei frațior patru ani mia ars inima în foc că
nu am știut nimic de D-ta te rog dulcea mia
mamucă iartămă de fapta ce am facut fără voia
mia că tiam lasat în cele mai grele clipe din
viață dar ce să facem dacă așa nia fost împărțit.
rugăm pe Bunul D-zeu să vă lungiască zilele să ne mai
întîlnim căci sîntem așa ca fiul cel perdut aș avia
Mamucă multe de iti spus dar îmi tremură mîna și nu
pot să scriu---- iți sărut mîna Mamucă și iți cer încă

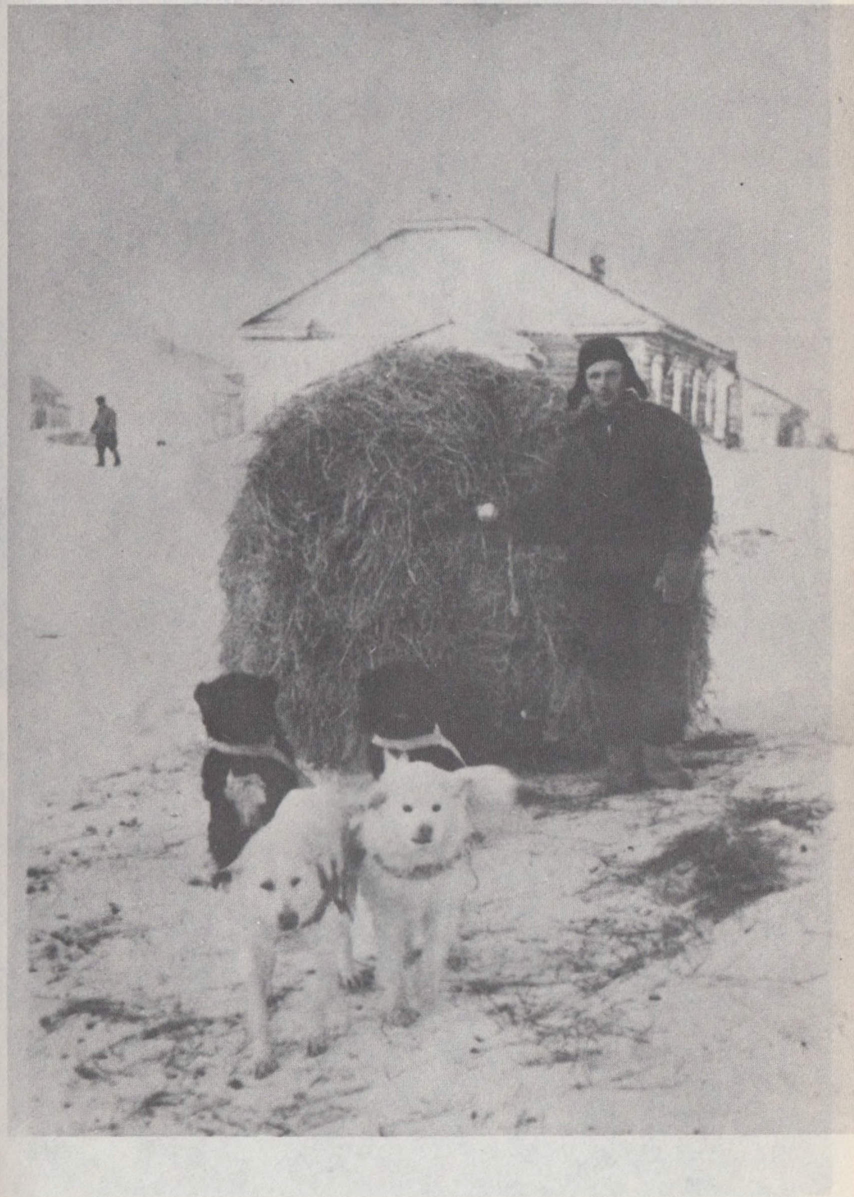
Prima scrisoare din Siberia, datată 24 decembrie 1945,
aceeaşi zi în care se stingea din viaţă mama Aniţei, la Cîmpulung-Muscel.

Cei trei fraţi, Mitruţă, Vasile şi Toader. Siberia, 25 iunie 1946.

Aniţa cu Vasile (dreapta) şi Toader. Siberia, 1952.

Toader lîngă sania trasă de cîini. Siberia, 1956.

Cei trei fraţi reîntorşi în satul românesc Mahala,
în faţa casei lor, după 20 de ani de surghiun în Siberia. Anul 1960.

Aniţa şi doi dintre fraţii ei, Toader şi Ionică.
O revedere după 25 de ani. Bucureşti, 25 octombrie 1965.

Anița și fratele ei, Ionică. București, 1965.

dară timpul ista care greu au trecut
îș poate închipui ori și cine cănd părăsile
cocostârcul rândunica și multe altele
când să întorc primăvara îș caută
cuibul care lau lăsat și cât sânt de
bucuroasă dacă nu la farmat nime
și îl găsesc îl mai tocmesc o liacă
și trăiesc în el; dar cu cât mai
amărâtă o fiintă ominiască cum am
fost noi ne'am întors după
opt spre zece ani de pribegie de
prin miliogeni atât de pustii
și geroasă; și când ai ajuns
pe locurile unde te ai născut
unde ai muncit din tinerețe
în loc săți alini durerile din
urmă ai trebuit din nou să mai
suferi; mergiam satul de a lungul
și de a latul mă uitam cu atâta
durere în suflet la fiie care poartă
și mă gândiam oare oi ajunge eu
să am o poartă o casă să o
deschid să nu supăr pe nimene
așiai ca să știe ori și care că
tare e scump cuibul tău,
cât amar am suferit că treciam pe
drum mă uitam cu jele la casa care
am facuto cu barbatul împreună

Pagina 311 a manuscrisului Aniţei.

anu 1967

Amintiri din viață mea

Prin câte poate trece o ființă
omeniască fără săți dia seama.
Eu mam născut în anu 1904
în satu Mahala judetu Cernăuți,
am fost șapte frați, șasă baiăți
și eu o fată Parinți au fost
țărani adică gospodari cum
era timpul pe atunci avia
pământul lor ținia vite cai
oi porci, să platia un bir
la stat după cât pământ
avia omul cu asta sau
ocupat Parințăi, Copiii dacă
au crescut au mers la școli
mai departe, în anu 1914
sau început războiul mondial

1

Prima pagină a manuscrisului Aniței.

Partea a doua

ANEXE

Gheorghe Nandriş:
AM FOST ŞI EU MARTOR

Am întors ultima pagină din amintirile Aniţei, cu respect pentru suferinţa sa şi aproape cu evlavie, ca pe o pagină de Biblie. Această biografie a unei familii de ţărani din Bucovina ar rămîne fără relevanţă sau ar trezi cel mult un sentiment de compasiune omenească, dacă ar fi singulară. Dar ceea ce povesteşte Aniţa nu este numai tragedia unei familii, nici a unui sat, ci este tragedia întregului neam românesc din nordul Bucovinei.

Acest pămînt de leagăn al Moldovei a fost prin vrerea soartei obiect de ruşinoasă tîrguială pentru trei imperii: Otoman, Austro-Ungar şi Sovietic. La 1775 a fost vîndut de otomani Austro-Ungariei şi a suportat 143 de ani umilinţa imperiului habsburgic. Acest neam fără noroc a avut numai 22 de ani de libertate, din 1918 pînă la 1940. Poate ar fi avut alt destin, dacă în acel an de pomină 1940, cei doi tirani ai istoriei moderne, Stalin şi Hitler, nu s-ar fi înţeles să-l înrobească din nou. De data aceasta l-a acaparat imperiul sovietic, din care Bucovina nu a făcut parte niciodată în istoria ei.

Consătenii Aniţei sînt deci un eşantion din neamul nostru, pus de Ştefan cel Mare la hotarul de Nord al Moldovei, şi care, printr-un joc nefast al istoriei, rezistă de aproape 200 de ani unui crunt şi deliberat proces de deznaţionalizare şi rabdă bătaia de joc a străinilor de neam.

Satul Aniţei, Mahala, în ciuda rezonanţei turceşti a numelui său, este un frumos sat românesc cu 6 500 locuitori în 1939, aşezat la 7 km de Cernăuţi. În vechime purta numele de Ostriţa, după hotarele arătate în uricul de danie al lui Ştefan cel Mare din 1473, cînd satul şi moşia Ostriţa au fost închinate mînăstirii Putna. Este

posibil ca numele să fi fost schimbat pe vremea cînd turcii au stăpînit Cetatea Hotinului, întinzîndu-și raiaua pînă la Prut și Cernăuți.

Din acest sat au ieșit intelectuali de prestigiu, artiști și literați (C. Cristel, Valer Cudla), juriști (I. Axeni, Gh. Nandriș, O. Isac), directori de școli (V. Nandriș, P. Sainciuc), clerici (St. Sălcescu, Gh. Sandovici). Din familia Aniței: doi medici (Ion și Tudor Nandriș), doi ingineri (Vasile și Gh. Nandriș), precum și cei doi profesori universitari, Grigore Nandriș, la Universitatea din Londra, și vărul său, Octavian Nandriș, la Universitatea din Strasbourg.

În anul 1940, acești săteni blajini din Bucovina, după ce au ieșit dintr-o lungă noapte a istoriei, de un secol și jumătate, își trăiau bucuria celui de al 22-lea an de libertate și viață românească. Și deodată, fără nici un avertisment, se trezesc cu tancurile rusești peste ei și puhoiul roșu îi înghite inexorabil, ca lava unui vulcan, în acea zi de vineri, 28 iunie 1940. De unde să știe bieții săteni îngroziți că ceea ce vedeau ei cu ochii se chema executarea pactului Ribbentrop-Molotov care îi va obliga la o nouă și lungă robie. Surpriza ultimatumului sovietic din 26 iunie 1940 a fost atît de mare, încît satele au rămas practic nemișcate.

Cîteva din evenimentele trăite împreună cu Anița, în acea vîltoare a vremurilor, pînă la deportarea ei, sînt de un dramatism aproape incredibil. De aceea depun și eu mărturia mea, pentru a le confirma autenticitatea.

Unul dintre acestea este despărțirea dramatică de la Godinești, care a însemnat pentru Chirică Cudla, soțul Aniței, condamnarea la moarte, iar pentru familia lui – deportarea în Siberia. Fratele Aniței, Florea, a intuit din primul minut dimensiunea nenorocirii. A lăsat baltă fără șovăire toată agoniseala vieții lui, și-a încărcat în căruță familia sa, a luat-o și pe Anița cu copiii și bunica, și în fuga cailor s-a îndreptat spre România. În satul Godinești, unde urma să facem un popas, Chirică trebuia să ne ajungă din urmă. Eram în acea căruță 11 suflete, trei femei și 7 copii. Cu mare întîrziere sosește Chirică împreună cu fratele mamei, hotărîți să ne întoarcă din drum. Cum spune Anița „au prins a plînge amîndoi, mai rău ca niște femei". A urmat o lungă și dramatică discuție de ore în șir, în care cei doi au utilizat toate mijloacele de convingere pentru

a-l lămuri pe tatăl meu să se întoarcă acasă. Au invocat toate argumentele, de la pierderea averii la dragostea pentru copii, trecînd de la rugăminți la implorare cu lacrimi în ochi, la insulte și invective. La toate acestea, Florea a rămas neclintit ca o stîncă. La ultimul lor argument că „din gospodar ce ești, mîine vei fi servitor", le-a răspuns cu demnitate: „La ruși nu sînt gospodari, sînt colhoznici. Și chiar de-ar fi, prefer să fiu servitor la români, decît gospodar la ruși." Văzînd că ceilalți doi nu cedează, iar tancurile sovietice se apropiau, Florea, „schimbat la față", le-a spus, cum mărturisește și Anița: „Judecata voastră este slabă și îmi pare foarte rău că nu vreți să mă ascultați, eu nu mă întorc pentru nimic în lume... îmi pare foarte rău, dar altceva nu pot face pentru voi. Vă dau tot ce am, caii și căruța. Rămîneți cu Dumnezeu, eu plec." Și a plecat. A plecat peste cîmpuri de unul singur, cu sumanul în spate fără a mai privi înapoi. Anița s-a uitat îndelung după el. Îl vedea pentru ultima oară în viața ei. Chirică a întors căruța spre casă. De fapt și-a întors propriul său destin. Aici și-a ratat ultima șansă, semnîndu-și condamnarea la moarte, iar Florea și-a salvat viața. Dacă ar fi întîrziat numai cîteva minute, noi am fi fost plecați din Godinești și familia sa ar fi fost salvată.

Au trecut de atunci 50 de ani și astăzi judecata se poate face la rece și cu obiectivitate. Cu toate acestea, nici acum nu pot înțelege din ce izvor și-a adunat acest țăran de 39 de ani atîta forță morală, încît nici pierderea averii, nici dragostea pentru copii, nici mila pentru mama lui bolnavă, să nu-l poată clinti din hotărîrea sa. Ce s-a petrecut oare în sufletul lui cînd își lua rămas bun pe rînd de la fiecare? De la unul din copii nu și-a putut lua rămas bun, fiindcă fugea plîngînd în jurul casei și striga printre lacrimi: „nu te las, tată, să mă săruți, fiindcă vrei să ne părăsești". Acel copil netrebnic, care a sporit durerea tatălui său, am fost eu.

Toate acestea îmi arată că sînt oameni pentru care valoarea libertății depășește toate celelalte valori și nu poate fi înlocuită cu nimic.

Un alt moment ieșit din comun, la care am fost și eu martor, a fost fuga în masă, peste graniță înspre România, a tineretului din Mahala și din satele vecine. La numai șase luni după invazia rusească, în ianuarie 1941, un prim lot de tineri, de peste 100 persoane, reușesc să treacă granița spre România. Ceilalți prind

curaj şi peste o lună, în noaptea de 6 spre 7 februarie 1941, se formează al doilea convoi de aproximativ 400 de oameni, în majoritatea tineri. Printre manuscrisele doctorului Ion Nandriş am găsit o scrisoare rară – mărturia scrisă a unuia dintre cei 40 de supravieţuitori din «convoiul morţii», care a scăpat ca prin minune din masacrul ce a urmat. Este prima oară cînd masacrul de la Lunca este descris de un participant direct. Acesta este Ilie Horoşinschi şi iată ce scrie el: „Adunarea a fost pe malul Prutului, pe ţarina Cotenilor, sub dealul cel mare (...) Acolo, după multă aşteptare, ne-am strîns cam mulţişori, cam prea mulţi pentru scopul în care eram adunaţi. Erau din Horecea cam 15, din Ostriţa cam 15, din Buda vreo 10, din Coteni vreo 20-25, iar restul, ca la 300 persoane, din Mahala. Erau bărbaţi în vîrstă de 30-40 ani şi mulţi tineri, ba chiar şi cîţiva copii de 16 şi 18 ani. Am aşteptat să ne vie o iscoadă, după cum a fost înţelegerea, care să ne conducă înspre graniţa românească. În sfîrşit, văzînd că nu mai vine nimeni, am plecat singuri cu nădejdea în Dumnezeu şi cu cele 30 arme, 25 revolvere, 8 grenade şi o puşcă mitralieră ce o aveam cu noi. Am luat-o spre malul Prutului în jos, mergînd pînă la vale de Tureni Mamorniţa, pe unde am trecut Prutul şi am luat-o aşa razna înspre Herţa. Aproape de orăşel, cîţiva dintre noi au distrus sîrmele de la telefon. Am poposit ceva, mîncînd care ce avea, şi apoi pe sub Herţa ne-am apropiat pe lîngă comuna Lunca de Prut. Cam prin dreptul comunei Tărăsăuţi şi Nouăsuliţa, am încercat să trecem din nou Prutul, de astă dată pentru a trece graniţa în România. După socoteala noastră, pichetele grănicerilor ruşi rămăseseră în urma noastră. Dar, dacă nu-i noroc, nu-i, căci numai după cîţiva paşi am auzit cu groază împuşcături de mitralieră. Conducător nu aveam şi deci, nefiind nici unul dintre noi care să cunoască terenul şi mai ales graniţa, am rămas toţi năuci. Nu ştiam încotro s-o luăm. Grănicerii ruşi ne-au simţit şi trăgeau cu mitralierele în plin. Pentru a putea nimeri mai bine prada, aruncau rachete, iar cîinii dresaţi s-au repezit asupra noastră. Zăpada era mare, încît ne înfundam în zăpadă pînă-n gît. Undeva de vale se mai auzea şi Prutul, în partea care fiind mai repede nu îngheţase. În acest infern noi nu mai ştiam încotro s-o luăm. O parte, cei mai mulţi, au luat-o pe gheaţa Prutului, tocmai în raza puştilor mitraliere. Dintre aceştia, puţini au rămas teferi, cîţiva, iar restul răniţi şi morţi (...) O

parte din noi, printre care am fost şi eu, Toader Dascaliuc, Ion Spănuşă, am trecut de partea dreaptă a Prutului, trecînd astfel frontiera. În fuga noastră nebună cădeam uneori în gropi adînci, din care anevoie ieşeam, pierzînd astfel tot ce aveam cu noi. Ne-am dat seama că sîntem pe drumul cel bun, cînd am ajuns la primul gard de sîrmă ghimpată. Acest gard, foarte înalt pentru puterile noastre, l-am trecut greu. Am trecut apoi încă două şi, în sfîrşit, îngroziţi şi înnebuniţi de frică, am auzit o voce caldă de soldat român: „vino încoace, frate". Era un grănicer român. Am mai făcut un salt, căci ne ajungeau cîinii ruseşti din urmă, şi am trecut frontiera ajungînd pe pămîntul nostru sfînt al României. Pînă cînd au mai venit cîţiva de ai noştri, 30 sau 40, ne-am mai întreţinut cu grănicerii, apoi ne-am dus la pichetul grănicerilor români şi, după ce ni s-au dresat acte, am fost duşi la Legiune, la Dorohoi, şi în fine eliberaţi la Rădăuţi, de unde ne-am împărţit, fiecare unde l-a îndreptat mintea. Eram străini în ţară la noi, dar mulţumiţi că am scăpat de cizma bolşevică şi steaua lui Stalin."

Jertfa a fost mare fiindcă au fost trădaţi şi grănicerii îi aşteptau pregătiţi pentru masacru, cu mitraliere şi cîini.

Aşa cum au povestit ulterior cîţiva oameni din Lunca, morţii au fost aruncaţi în trei mari gropi comune, nu departe de Prut. Cei care se mai zbăteau în spasmele morţii au fost omorîţi cu lopeţile. În lunile ce au urmat, din cauza ploilor mari, Prutul s-a revărsat şi a înnămolit terenul cu gropile comune, peste care au crescut bălării. La reîntoarcerea românilor în 1941, nu s-a mai putut găsi decît o singură groapă din cele trei, cu 107 persoane. Unii dintre morţi zăceau îmbrăţişaţi. Cei 107 tineri dezgropaţi au fost depuşi în curtea bisericii din Mahala, unde s-a făcut slujba religioasă, apoi au fost aşezaţi creştineşte în cimitir.

Şirul de cruci care se văd şi astăzi în cimitirul Mahala ne aminteşte peste decenii că setea de libertate este uneori mai mare chiar decît dorinţa de a trăi. Altfel cum să înţelegem gestul acestor tineri ţărani care şi-au riscat viaţa pentru a fi liberi? Nu poate fi comparat decît cu al celorlalţi tineri, care în decembrie 1989, în faţa armelor strigau: „Vom muri şi vom fi liberi". Unii au văzut în acestea un miracol. În adevăr, este firesc să te întrebi prin ce miracol a reuşit să ardă flacăra sufletului românesc într-un sat care timp de 143 de ani

a stat sub stăpînire străină şi a suportat o politică atroce de deznaţionalizare şi tocire a demnităţii naţionale.

Un rol de căpetenie în salvarea entităţii naţionale, sub lunga stăpînire austro-ungară, l-au avut cele două societăţi româneşti din Cernăuţi şi Viena. La Cernăuţi, „Societatea pentru cultură şi literatură română în Bucovina", înfiinţată în 1862, prin bărbaţii ce au condus-o cu mult curaj şi iubire de neam (fraţii Hurmuzachi, Dionisie Bejan, Sextil Puşcariu) a contribuit esenţial la păstrarea limbii române şi a educaţiei româneşti, la introducerea alfabetului latin şi a steagului tricolor ca simbol al neamului nostru. După eliberarea din 1918, Societatea a împînzit satele din Bucovina cu Case Naţionale, adevărate focare de cultură românească pentru săteni. Ultimii doi preşedinţi au fost mahaleni, şi anume fraţii Aniţei, prof. univ. Grigore Nandriş (1929-1942) şi dr. Ion Nandriş, directorul Spitalului Central din Cernăuţi (1942-1944). În anul 1935 a fost înfiinţată şi în Mahala o filială a Societăţii, iar în 1937 a fost sfinţită Casa Naţională din Mahala.

Cealaltă Societate românească, Societatea academică „România Jună" din Viena, a fost înfiinţată la 1870, printre alţii de Slavici şi Eminescu. Ea a contribuit timp de 46 de ani la formarea tinerilor intelectuali români, printre care mulţi bucovineni. A fost desfiinţată forţat de stăpînirea austro-ungară, intrată în panică în februarie 1916, imediat după intrarea României în război. Cel care s-a zbătut pentru salvarea arhivei, adică ultimul ei preşedinte, a fost fratele Aniţei, Ion Nandriş, student medicinist, care, printr-un joc al sorţii, s-a întîmplat să fie ultimul preşedinte al ambelor Societăţi. Prin acţiuni patriotice de genul Serbării de la Putna din 1871, aceste Societăţi s-au opus procesului de deznaţionalizare, au menţinut treaz sentimentul patriotic şi cultul strămoşilor noştri. Aşa se explică poate şi faptul că sătenii din Mahala au ocrotit din tată în fiu, pînă azi, în biserica din sat, un tablou înfăţişînd pe Ştefan cel Mare şi Sfînt, la care se roagă în vremuri de restrişte.

Fuga în masă spre libertate, cu preţul sacrificiului suprem, al celor peste 300 de tineri este plină de semnificaţie. Aşadar, s-a ucis nu numai la zidul Berlinului, s-a ucis şi la Prut. Despre aceştia din urmă însă nu s-a vorbit. Ei sînt uitaţii noştri. Şi nu e drept.

Apoi peste cei rămaşi în sat a venit urgia deportărilor, adevărate recorduri de ură şi sălbăticie bolşevică. Închid ochii şi văd ca într-un film de groază imagini incredibile de spaimă colectivă din noaptea aceea de 13 iunie 1941, care mi-au marcat copilăria. Nu mai erau decît 10 zile pînă la începerea războiului. Un sat întreg a trăit cu groază şi stupefacţie angoasa exterminării. Aniţa, cînd descrie aceste scene, este cuprinsă de fiori şi i se pare că-i lipsesc cuvintele: „nu pot să spun eu cuvinte aice".

Peste 10 zile a început războiul şi, la 5 iulie 1941, armata română a intrat în Mahala. În 8 iulie dr. Ion Nandriş fuge spre Mahala să vadă ce face Aniţa şi mama lui. A fost şocat cînd a găsit casa goală şi curtea pustie. Dacă ruşii ar fi întîrziat deportările cu numai trei săptămîni, Aniţa şi copiii ei nu ar fi cunoscut calvarul Siberiei...

Cîţi oameni din Mahala au fost deportaţi este greu de spus cu certitudine, în lipsa unor date oficiale. În manuscrisul său „Însemnări pentru mai tîrziu", Ion Nandriş dă cifra de 1 776 de suflete. Am putut reconstitui pînă în prezent lista certă pentru 190 de familii cu 602 suflete deportate din Mahala şi satele ei, Buda şi Coteni. Dar lista este sigur incompletă. Aproape o treime din populaţia comunei Mahala a pierit sau a fost deportată în acel an. În „Raportul general" al Societăţii pentru cultură, pe anii 1942-43, se menţionează că pentru întreaga Bucovină „bilanţul celor 12 luni de ocupaţie rusească s-a soldat cu mii de morţi şi 41 mii de români deportaţi".

În locul celor deportaţi au fost aduşi neromâni, care s-au adăugat celor coborîţi din Galiţia sub Imperiul Austro-Ungar, cei care fuseseră ademeniţi prin acordare de pămînt şi prin scutire de recrutare pe timp de 50 de ani. Şi astfel, încetul cu încetul, în două secole, s-a format acea majoritate electorală atît de mult dorită, pentru a putea fi invocate principiile democraţiei în viitoare alegeri. Aceasta a însemnat pentru românii din Bucovina pactul Ribbentrop-Molotov, sub zodia căruia stau şi azi, deşi autorii lui sînt acoperiţi de ruşinea istoriei, iar parlamentele l-au declarat nul şi neavenit. Dar să revenim la Aniţa noastră.

Ultima ştire de la Aniţa a fost mesajul ei scris cu creion chimic pe o batistă. A introdus batista într-o sticlă şi a aruncat-o pe geamul vagonului, cînd trenul a trecut prin dreptul satului ei. A mizat pe solidaritatea umană şi nu s-a înşelat. La 11 iulie 1941, nişte copii

care păşteau vitele pe acolo au găsit sticla lîngă calea ferată şi ne-au adus-o. Este primul gest al luptei pentru supravieţuire, care va dura aproape 20 de ani. Iată ce scria Aniţa către mama ei, rămasă singură şi bolnavă: „rog toţi vecinii şi familia să îngrijească de ia... Mamă să n-ai grija noastră, D-zeu o are".

Toţi cei deportaţi au intrat într-o lungă noapte a tăcerii. Pe toată durata războiului nu a parvenit nici o ştire de la ei, de parcă ar fi intrat în mormînt. De fapt unii au şi intrat. Printre ei şi bietul Chirică, bărbatul Aniţei. Cei care au rămas vii au dus o nemaipomenită luptă pentru supravieţuire în pustietatea Siberiei. În acest uriaş cimitir, poate cel mai mare cimitir al comunismului, suferinţa i-a înfrăţit în viaţă şi moarte pe oameni de toate naţiile şi de toate religiile, din „marea închisoare a popoarelor". De la eschimoşi la calmîci, de la tătari la chirchizi, evrei, polonezi, lituanieni şi români, toţi au trăit împreună şi s-au înmormîntat unii pe alţii. Fiecare se ruga la Dumnezeul lui, dar toţi au trăit cu aceeaşi credinţă – credinţa că vor fi cîndva liberi. Aceasta a fost şi credinţa unui vecin de surghiun în Gulag, al Aniţei, care atunci era socotit bandit şi duşman al poporului, iar astăzi, după ce şi-a scris amintirile, se numeşte Soljeniţîn. Speranţa i-a ţinut în viaţă. Cine nu a crezut, a murit. Au murit de mizeria trupului, dar au murit şi de mizeria spiritului, cuprins de disperare în faţa celui mai temut ucigaş – neomenia şi ura semenilor. Aniţa a supravieţuit fiindcă a intuit care este antidotul urii credinţa şi solidaritatea umană.

În luna noiembrie 1945 Aniţa a fost condamnată la două luni de închisoare şi aştepta executarea sentinţei, adică transportul la puşcărie. În ziua de 23 decembrie 1945, de Crăciun, a fost cuprinsă de o nelinişte inexplicabilă. Simţea nevoia să facă ceva şi nu ştia ce anume. Deodată i-a trecut prin minte să rupă zidul tăcerii, să scrie în România pentru a-şi găsi mama şi fraţii. Neştiind adresa nici unuia dintre fraţi, prima scrisoare a Aniţei este adresată unui om necunoscut, Spătaru Ştefan, din comuna Morteni, plasa Găieşti, judeţul Dîmboviţa, cu a cărui familie trăia în Siberia. A mizat din nou pe solidaritatea umană. Îl roagă s-o ajute, deoarece „pentru noi e cam greu, că nu ştim adresa lor. Atîta ştim că sînt acolo unde eşti şi dumneata, dar locul nu ştiu..." Singura indicaţie pe care o dă Aniţa este numele de familie şi profesia fraţilor ei: „... medic Ion Nandriş,

prof. Grigore Nandriş, medic Teodor Nandriş, agricultor Florea Nandriş. Poate aflaţi adresa unuia dintre toţi, mi-ar fi de-ajuns." În plic pune şi o scrisoare în care se adresează pe rînd mamei ei şi celor trei fraţi. Domnul Spătaru se pune pe drumuri şi găseşte în cele din urmă adresa lui Ion Nandriş, aducîndu-i scrisoarea Aniţei. În acea zi, în care Aniţa s-a hotărît să-şi caute mama, în oraşul Cîmpulung-Muscel, pe strada Mirea nr. 2, mama Aniţei, Mariuca Nandriş, care o pomenea zilnic pe Aniţa în rugăciunile ei, trecea în lumea celor drepţi. Ultimele ei cuvinte, şoptite la urechea lui Florea, au fost: „Să nu uitaţi de Aniţa."

În aceste clipe, undeva, dincolo de Cercul Polar, Aniţa, cuprinsă de nelinişte, cerea iertare mamei ei, într-o scrisoare trimisă aproape la întîmplare:

„Scumpa şi mult dorita mea Mamucă, scrie Aniţa, aş dori tare ca bucăţica asta de hîrtie să ajungă la dumneavoastră ca să ştiţi că noi sîntem în viaţă... Te rog, dulcea mea mamă, iartă-mă de fapta ce-am făcut-o fără voia mea că te-am lăsat în cele mai grele clipe din viaţă, dar ce să facem dacă aşa ne-a fost împărţit"... „Îţi sărut mîna Mamucă şi îţi cer încă o dată să-mi dai iertare pentru că te-am lăsat aşa străină. A dumitale fiică Aniţa cu nepoţii, Mitruţă, Vasile şi Toader, care mult doresc să te mai vadă o dată."

Se vede că mare a fost izvorul iubirii acestei femei, dacă nu a secat în aceşti ani de permanentă agresiune.

Pe la sfîrşitul lunii martie, Aniţa este dusă la închisoare. Cînd s-a întors, după trei luni, în 30 iunie 1946, a avut nespusa bucurie să găsească deodată trei scrisori: una din Rădăuţi, una din Bucureşti şi alta din Londra, de la cei trei fraţi ai ei, Tudor, Ionică şi Grigore, care s-au grăbit să răspundă unicei lor surori. Dintr-o familie cu 6 băieţi şi o singură fată, sorţii au decis ca ea să fie jertfită pe acest altar al suferinţei.

Scrisorile fraţilor ei au adus o imensă bucurie în familia Aniţei şi au fost un important sprijin moral, în toată perioada ce a urmat. De aici înainte ea va primi şi va trimite sute de scrisori, repetînd mereu că ele sînt pentru ea „ca cele mai bune medicamente", şi încheind de fiecare dată cu rugămintea: „să nu ne uitaţi". Aniţa răspunde la 1 iulie 1946, adică a doua zi după întoarcerea ei din închisoare: „Astăzi a fost o zi de mare sărbătoare

pentru sufletele noastre, au dat bunul Dumnezeu după şiase ani de înstrăinare să aflăm unii de alţii. Ieu nu vă pot spune bucuria mia, v-o puteţi închipui singuri... aşa că acum mi s-a umplut trupu de sănătate ca şi cum aş fi luat cele mai scumpe doctorii... astăzi mă simt atît de fericită că nu vă pot spune bucuria mea şi mîngîierea mea... vă rog din tot sufletul să nu uitaţi de noi... am avea mare plăcere să plecăm la dumneavoastră... altă dorinţă nu avem pe lume decît asta."

Fraţii au ajutat-o cu ce a putut fiecare. Dintre ei, însă, Ionică, fratele cel mare, a fost cel mai bătăios. Fire optimistă, curajos, unul din cei rari, care niciodată nu a cunoscut sentimentul fricii, acest stîlp al familiei noastre, a ţinut mereu trează speranţa celor din Gulag. Le-a trimis zeci şi zeci de scrisori, cărţi româneşti, hîrtie şi plicuri, ba chiar şi acte oficializate pentru repatriere. Celălalt frate, Grigore, le-a trimis cîte ceva pentru existenţă, uneori chiar ruble. A încercat apoi să abordeze problema lor pe căi diplomatice, dar intervenţia lui a fost blocată, iar Aniţa a avut neplăceri.

În anul 1959, după multe alergături pe la dregătorii, Aniţa şi copiii ei şi-au dovedit nevinovăţia şi au fost reabilitaţi. Aceasta însemna că aveau dreptul să se întoarcă în satul lor şi să intre în casa lor. Dar casa era de aproape 20 de ani ocupată de oameni care au uitat demult că stau în casă străină. Se reîntorceau în satul copilăriei lor, a viselor lor din Siberia, dar pentru sătenii de vîrstă mijlocie erau nişte străini, veniţi din «lumea cealaltă», care nu aveau nimic de oferit, dimpotrivă, cereau nişte drepturi care deranjau.

De aceea cînd a sosit ziua plecării definitive din Siberia, adică ziua cînd se împlinea cea mai mare dorinţă a lor, paradoxal, sufletul nu li s-a umplut de bucurie, pentru că în faţa lor se deschidea alt necunoscut, cu alte bătălii. Iată ce-i scrie Aniţa fratelui ei Ionică, la 11 ianuarie 1959, în ultima, din sutele de scrisori din Siberia: „Vă scriu cîteva rînduri în fugă, să ştiţi despre noi că sîntem sănătoşi şi gata să pornim spre locurile calde. Neliniştea, grija noastră numai unul Dumnezeu o ştie. Unde să ne oprim, la cine să mergem, cine se bucură de noi, cine ne aşteaptă pe noi? Îndoiala şi grija nu am putere să v-o spun... mă gîndesc la Tatăl Ceresc să-mi dăruiască putere şi să pot rezista la toate cîte ne mai aşteaptă... la 25 Ianuarie, zi de duminică, ne-am pornit de aice... D-voastre mai mult aicea nu scrieţi."

Doctorul Nandriş trimite o scrisoare la Cernăuţi, pe adresa Calinei Zaharia, cu urări de bun sosit pentru Aniţa. La 28 feb. 1959, Calina răspunde: „... scumpele Dvoastră cuvinte le-am primit, la dorinţa Domniei Voastre... adică la sosirea Aniţei din Siberia. Acuma scumpa Dvoastră surioară se află la noi, împleteşte ceva lîngă mine la masă şi-i rîd ochii de bucuria aşteptată de atîta vreme". Dar numai după o lună, la 25 martie 1959, Calina Zaharia scrie îngrijorată: „... D-voastră nu vă va scrie Aniţa, dar eu vă spun că sînt tare disperaţi din toate punctele de vedere... Vă închipuiţi, după 19 ani şi ceva nici copacii nu-s aceiaşi. Au crescut mari, strîmbi şi cu cioturi... dar lumea? Copiii zic că de ştiau de aşa ceva mai rămîneau acolo... eu mă supăr de aşa cuvinte... ştiţi D-voastră, că acel vierme ce trăieşte în hrean crede că hreanul e cel mai dulce, dacă n-a gustat altceva mai bun"...

Lupta pentru supravieţuire este înlocuită de lupta pentru existenţă. Unul din copii, Vasile, se sacrifică, plecînd din nou în Siberia, de data aceasta pentru a aduna banii necesari răscumpărării propriei case. Şi astfel reuşesc să reintre în casa goală, exact după 20 de ani, la 13 iulie 1961. Vasile se întoarce definitiv la începutul anului 1962.

În octombrie 1965, Aniţa face o vizită fratelui său Ionică în Bucureşti, pentru a-l săruta şi a-i mulţumi pentru „cele mai scumpe medicamente" care au fost scrisorile lui trimise în Siberia, timp de 13 ani. A fost cea mai emoţionantă întîlnire între doi oameni la care am asistat vreodată. Nu voi descrie această sublimă tăcere, în care cei doi fraţi se priveau în ochi, ţinîndu-şi mîinile unul pe umerii celuilalt de parcă îşi transferau bucăţi din sufletul lor... La despărţire, unchiul Ionică a pus în bagajele Aniţei un caiet gros, imaculat. Acesta este manuscrisul de azi al Aniţei.

Pe ceilalţi doi fraţi, Grigore şi Florea, nu i-a mai văzut niciodată. Au murit amîndoi, înainte de a se putea întîlni. În schimb a fost primită cu dragoste frăţească de fratele ei Tudor şi soţia lui Aurelia, cu care a povestit îndelung.

I-a fost dat Aniţei să mai trăiască o ultimă tragedie, moartea, în anul 1985, a fiului ei cel mic, Toader, împreună cu care locuia. A suportat foarte greu această lovitură, pentru că nu era

rîndul lui Toader. Nu s-a mai putut reface niciodată. Peste un an, în vara anului 1986, Anița cade la pat. Este îngijită cu dragoste de copiii ei, Mitruță și Vasile. La 5 august 1986, cu 25 zile înainte de moarte, scria fratelui ei Tudor ultima scrisoare: „... am mare noroc cu Mitruță și Vasile, căci ei îmi poartă toată grija, Mitruță e aproape și vine întotdeauna să vadă ce fac, poate îmi trebuie ceva. Vasile e mai departe, dar tot vine adesia să vadă ce fac. Cînd a fost nevoie (căci) am fost tare greu bolnavă, Vasile a stat 4 săptămîni lîngă mine căci eu nu putiam nici să mă ridic, nici să mă întorc, nici să mănînc singură, așa că el săracu nu s-a mișcat de lîngă mine nici ziua nici noaptia. Așa că ei își fac datoria lor deplină de copii față de mama lor. De nu ar fi ei, aș fi pierdută."

După cîteva săptămîni, la 30 august 1986, Anița se stinge din viață, la 82 de ani, în casa ei, în patul ei, înconjurată de dragostea copiilor, a nepoților și strănepoților ei. Se odihnește binemeritat în cimitirul din Mahala, unde o aștepta să-i țină de urît Toader, cel care i-a mai ținut de urît, în lungile nopți ale Siberiei, atunci cînd Mitruță și Vasile erau plecați pe ape.

Nici mama Aniței nu a rămas singură în cimitirul din Cîmpulung-Muscel. Ea ne-a rugat înainte de moarte: „să nu mă lăsați singură între chietrele iestea". Și nu am lăsat-o. Fiul ei, Tudor, și Aurelia, soția sa, au construit o criptă pe pămîntul Bucovinei, la Rădăuți, nu tare departe de satul lor natal. La dorința lor au fost aduși aici, lîngă mama lor, Ionică și Grigore, apoi ceva mai tîrziu a venit și Tudor.

În sfîrșit, această familie de țărani, care a fost sfîșiată în bucăți și aruncată în cele patru zări, de la Arhipelagul Britanic la Arhipelagul Gulag, și-a găsit liniștea. Măcar după moarte, copiii s-au adunat în jurul mamei lor, așa cum aceasta ar fi dorit să-i aibă toată viața.

REPERE
de istorie şi demografie privind Bucovina

BUCOVINA ISTORICĂ:

Suprafaţa - 10 442 km^2 (în prezent, circa 4 000 km^2 sînt teritoriu românesc, făcînd parte din judeţul Suceava)
Populaţia - anul 1775: 75 000 locuitori
anul 1910: 895 000 locuitori
anul 1930: 853 000 locuitori

REPERE DE ISTORIE:

1359: - întemeierea voievodatului Ţării Moldovei de către Bogdan. Capitale: Baia, Siret, Suceava.

Timp de patru secole, Bucovina a făcut parte integrantă din statul feudal Moldova. La 1775 pe teritoriul ei se aflau 3 mari oraşe (Cernăuţi, Suceava, Siret) şi 290 sate cu 62 cătune; populaţia era în majoritate covîrşitoare românească; densitatea de monumente şi vestigii istorice şi artistice era cea mai ridicată din toată Moldova.

7 mai 1775 - în urma înţelegerii dintre Austria şi Turcia, după războiul ruso-turc din 1768 - 1774, Bucovina este anexată Imperiului habsburgic.

1775-1786 - administrație militară; perioada este apreciată pozitiv, datorită unor măsuri administrative, economice, culturale; limba română este limba oficială; organizarea administrativă, judecătorească, ecleziastică este comună cu Moldova.
1786-1848 - Bucovina, ca district este încorporată Galiției, cu capitala la Lemberg (Liov); este o perioadă nefastă, are loc o imigrare masivă de elmente alogene, modificînd structura demografică în defavoarea elementului românesc.
1849 - Curtea de la Viena este nevoită să accepte despărțirea Bucovinei de Galiția și declară Bucovina ca Ducat, subordonat Vienei.

Pentru români problema principală devine păstrarea identității naționale.

1808 - ia ființă la Cernăuți primul liceu din Bucovina;
1827 - se înființează Institutul teologic ortodox din Cernăuți;
1849 - Aron Pumnul ține primul curs de limbă română la nou înființata catedră a liceului din Cernăuți;
1862 - se constituie «Societatea pentru cultura și literatura română în Bucovina» înființată de frații Alecu și Gheorghe Hurmuzachi;
1871 - Serbarea și Congresul studențesc de la Putna organizat de Societatea academică „România Jună" din Viena (organizatori - Slavici și Eminescu);
1875 - ia ființă Universitatea de limbă germană din Cernăuți;
1877 - procesul Societății studențești «Arboroasa» în fruntea căreia se afla Ciprian Porumbescu.

28 noiembrie 1918 – Unirea Bucovinei cu România,prin moţiunea adoptată de Congresul General al Bucovinei

28 iunie 1940 – în urma tratatului Ribbentrop-Molotov, nordul Bucovinei şi ţinutul Herţei (6 340 km^2) sînt alipite la URSS; o dată cu Basarabia (44 422 km^2)

DATE DEMOGRAFICE:

1775 (recensămînt austriac) –	75 000 locuitori (85% români)
1910 (ultimul recensămînt din monarhia austro-ungară) –	795 000 locuitori (34,4% români)
1930 (recensămînt românesc) –	850 000 locuitori (44,5% români)
1989 (recensămînt unional – regiunea Cernăuţi din RSS Ucraineană, compusă din nordul Bucovinei, ţinutul Herţei şi o parte din judeţul Hotin totalizînd 8 100 km^2) –	940 000 locuitori (20% români)

Notă asupra ediției

Desigur cititorul ar dori să știe cum arată manuscrisul acestui text de excepție, pe care îl reproducem în volum sub titlul «20 de ani în Siberia. Destin bucovinean.» Este un caiet gros de 360 de pagini, umplut gospodărește cu un scris neașteptat de frumos, aproape caligrafic, amintind scrisul unui copil. Paginile sînt egal și compact acoperite și tocmai uniformitatea traseului grafic și a spațiului din stînga paginii, singurul spațiu care a fost lăsat liber în mod regulat și cu o anume eleganță, spun despre efortul bine controlat al celui care le-a scris. Întregul caiet nu are aproape deloc ștersături, majuscule, semne de punctuație, aproape nimic nu întrerupe un flux care se oprește doar o dată cu capătul povestirii. Citit însă, textul își dezvăluie un ritm interior de o siguranță uimitoare și astfel propozițiile, frazele, paragrafele, întreaga punctuație pe care am adoptat-o - nemarcate grafic în text - s-au impus parcă de la sine.

Am transcris caietul cu modificări minime, nesemnificative, urmărind să păstrăm vie această mărturie de inteligență și har și, totodată, de limbă românească din ținutul Bucovinei.

Consemnăm intervențiile făcute:

Am transcris textul conform regulilor de ortografie (păstrînd unele erori specifice textului, care nu împiedică lectura, de exemplu: chilometri).

Am păstrat particularitățile de grai local, păstrînd și inconsecvențele care apar în text (de exemplu: băiet/baiet; căuș/cauș; suspin/suschin; cuptor/cuptior; ușa/ușia; fier/fer; două/doauă; eu/ieu; venea/venia; era/iera).

Am păstrat ca atare scrierea denumirilor geografice.

Am marcat cu croșete cuvintele rusești, redîndu-le în forma sub care apar în text.

În subsolul paginilor am dat explicații sumare numai acelor cuvinte și expresii al căror sens nu rezulta din context.

Am suprimat cîteva fragmente redundante.

În puține cazuri am făcut mici revizuiri de exprimare.

Mulțumim și pe această cale d-lui prof. univ. Vladimir Trebici care ne-a indicat materialul documentar și ne-a îndrumat în alcătuirea notei «Repere de istorie și demografie privind Bucovina».

De asemenea, mulțumim dr. Gheorghe Nandriș pentru generozitatea cu care ne-a pus la dispoziție arhiva familiei sale și pentru întreg sprijinul pe care ni l-a dat.

Editorul

CUPRINS

Apărut 1991
BUCUREŞTI, ROMÂNIA

Culegere şi paginare computerizată:
"JORDAN" S.R.L.